

MYKOLO RIOMERIO UNIVERSITETAS
STRATEGINIO VALDYMO IR POLITIKOS FAKULTETAS
POLITIKOS MOKSLŲ KATEDRA

VAIDA ARLAUSKAITĖ

GLOBALIZACIJOS (PREKYBOS IR FINANSŲ) ĮTAKA
BESIVYSTANČIŲ ŠALIŲ PLĖTRAI
Magistro baigiamasis darbas

Vadovas
doc. dr. N.Udrėnas

Vilnius, 2008

MYKOLO RIOMERIO UNIVERSITETAS
STRATEGINIO VALDYMO IR POLITIKOS FAKULTETAS
POLITIKOS MOKSLŲ KATEDRA

GLOBALIZACIJOS (PREKYBOS IR FINANSŲ) ĮTAKA
BESIVYSTANČIŲ ŠALIŲ PLĖTRAI
Viešojo administravimo magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 62603S203

Vadovas

doc. dr. N. Udrėnas

2008 12

Recenzentas

2008 12

Atliko

EsaMN7-03 gr. stud.

V. Arlauskaitė
2008 12

Vilnius, 2008

TURINYS

LENTELĖS.....	4
PAVEIKSLAI.....	5
SANTRUMPOS.....	6
ĮVADAS	7
1. Teoriniai prekybos bei finansų globalizacijos poveikio besivystančioms šalims aspektai	9
1.1. Globalizacijos samprata.....	9
1.2. Besivystančios šalys ir plėtra.....	13
1.3. Tarptautinė prekyba ir jos poveikis plėtrai	17
1.4. Finansinės globalizacijos samprata ir reikšmė.....	25
2. Prekybos ir finansų globalizacijos poveikio besivystančių šalių plėtrai tyrimo metodikos pagrindimas.....	31
2.1. Tyrimo vykdymas	31
2.2. Tyrimo instrumentarijaus pagrindimas.....	32
3. Prekybos ir finansų globalizacijos įtakos Moldovos plėtrai analizė.....	39
3.1. Moldova: pagrindiniai faktai	39
3.2. Prekybos bei finansų globalizacijos įtakos Moldovos plėtrai įvertinimas.....	44
IŠVADOS	63
LITERATŪRA	65
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS	69
SANTRAUKA.....	70
SUMMARY.....	72
PRIEDAI.....	74
1 Priedas. Prekybos bei finansų globalizacijos įtakos besivystančių šalių plėtrai vertinimo modelis.....	75
2 Priedas. Statistiniai duomenys.....	76

LENTELĖS

1 lentelė. Globalizacijos sąvokos apibrėžimai.....	10
2 lentelė. Globalizacijos poveikis besivystančių šalių ekonomikai skirtingų autorių požiūriu.....	13
3 lentelė. Vystymosi teorijų trumpa apžvalga.....	15
4 lentelė. Moldovos gaminama, parduodama ir įvežama produkcija.....	39
5 lentelė. Moldovos BVP augimo tempas 1999 – 2007 m., %.....	48
6 lentelė. TUI srautai Moldovoje 1999 – 2007 m., mln. JAV dol.	50
7 lentelė. Infliacijos lygio kitimas Moldovoje 1999 – 2007 m., %.....	51
8 lentelė. Maisto ir ne maisto produktų kainų indeksų pokyčiai Moldovoje 1999 – 2007 m., %	52
9 lentelė. Namų ūkio vidutinės disponuojamos pajamos Moldovoje 1999 – 2007 m., MDL.....	52
10 lentelė. Moldovos namų ūkio vartojimo išlaidų struktūra 2003 – 2005 m., %	53
11 lentelė. Gyventojų skaičiaus pasiskirstymas mieste ir kaime	53
12 lentelė. Dirbančių vyrų bei moterų pasiskirstymas, tūkst. žm.....	55
13 lentelė. Vid. mėnesiniai atlyginimai skirtinguose Moldovos ekonomikos sektoriuose 1999 – 2005 m., MDL	56
14 lentelė. Mokymo įstaigos Moldovoje 1999 – 2005 m.....	57
15 lentelė. Įvairūs Moldovos kultūrinio gyvenimo rodikliai 1999 – 2005 m.....	59
16 lentelė. Moldovos komercinių bankų skirtų paskolų pasiskirstymas pagal paskirtį 2003 – 2007 m., %.....	60
17 lentelė. Užsienio kapitalo investicijų dalis komercinių bankų kapitale 2003 – 2007 m., % ...	60

PAVEIKSLAI

1 pav. Prekybos globalizacijos poveikis	25
2 pav. Būdai, kuriais finansų globalizacija veikia besivystančių šalių ekonominę plėtrą.....	29
3 pav. Faktorinės analizės modelio formavimas.....	33
4 pav. Įrengimų, mašinų bei metalo konstrukcijų importas į Moldovą 1999 – 2007 m., tūkst. JAV dol.	45
5 pav. Moldovos pramonės bei žemės ūkio įmonių produkcijos apimtis 1999 – 2007 m. mln. MDL.....	46
6 pav. Moldovos importo pasiskirstymas pagal šalis 1999 – 2007 m., tūkst. JAV dol.....	47
7 pav. Moldovos eksportas 1999 – 2007 m., tūkst. JAV dol.	47
8 pav. Moldovos eksporto pasiskirstymas pagal šalis 1999 – 2007 m., tūkst. JAV dol.	48
9 pav. Žemės ūkio įmonių, pramonės ūkio įmonių pagaminta produkcija ir BVP 1999 – 2007 m., mln. MDL.....	49
10 pav. Moldovos importas ir eksportas 1999 – 2007 m., mln. MDL.....	51
11 pav. Nedarbo lygis Moldovoje 1999 – 2007 m., %.....	54
12 pav. Dirbančiųjų pasiskirstymas pagal verslo sritis Moldovoje 1999 – 2005 m, %.....	55
13 pav. Vid. mėn. atlyginimas, namų ūkio disponuojamos pajamos ir vid. mėn. pensija 1 gyventojui, MDL.....	56
14 pav. Įvairūs Moldovos socialiniai rodikliai 1999 – 2006 m.	58
15 pav. Moldovos komercinių bankų išduotų paskolų suma verslo ir privatiems klientams 2003 – 2007 m. mln. MDL.....	59
16 pav. Moldovos skurdo lygio pokytis 1999 – 2007 m., %.....	61

SANTRUMPOS

- Bln. – bilijonai
- BVP – bendrasis vidaus produktas
- BWS – Bretton Woods sistema
- Dol. – doleriai
- ES – Europos Sąjunga
- JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos
- JTO – Jungtinių Tautų organizacija
- MDL – Moldovos lėja
- Mln – milijonai
- NVS – Nepriklausomų valstybių sandrauga
- PB – Pasaulio bankas
- PPO – Pasaulio Prekybos organizacija
- Proc. – procentai
- Pvz. – pavyzdžiui
- TSRS – Tarybų Sąjunga
- TVF – Tarptautinis valiutos fondas
- TUI – tiesioginės užsienio investicijos
- Tūkst. – tūkstančiai
- Žm. – žmonės

IVADAS

Jau keletą dešimtmečių daug diskutuojama bei analizuojama apie globalizacijos sąvoką ir reiškinį. Stebint istorinius įvykius, galima pasakyti, kad globalizacijos reiškinys prasidėjo jau seniai, dar vykstant pirmiems užkariavimams bei vystantis prekybiniais ryšiams senovėje. Vykstant prekybiniais, socialiniams, finansiniams, kultūriniais ir visų kitų sričių santykiams, mainams tarp pasaulio šalių, globalizacijos reiškinys plėtėsi, įgaudamas vis naujas dimensijas. Norėdamos pagerinti žmonių gyvenimą įvairiose pasaulio šalyse, vykstant įvairių specialistų, tarptautinių organizacijų diskusijai dėl skirtingų pasaulio regionų sėkmių bei nesėkmių faktorių, didėja ir tų organizacijų, valstybės vadovų, įvairių sričių specialistų susidomėjimas globalizacijos pasekmėmis skirtingoms šalims. Nesutariama dėl plačios globalizacijos sąvokos, jos priežastingumo dinamikos ir struktūrinių jos pasekmių, nėra vieningos nuomonės apie globalizacijos poveikį besivystančioms ar išsivysčiusioms šalims. Daugelis mokslininkų išskiria ekonominį globalizacijos aspektą dėl jo poveikio ekonominei valstybių situacijai, kartu veikiant ir socialines sąlygas. Ekonominis globalizacijos aspektas gali būti analizuojamas daugeliu reikšmių - prekybos, kapitalo judėjimo ir investicijų, darbo jėgos migracijos, pasaulinių valiutinių santykių, globalių viešųjų gėrybių kūrimo ir vartojimo ir pan. Šiame darbe globalizacijai suteikiama siauresnė sąvoka ir ji suprantama kaip pasaulinė prekyba bei mainai augančioje atviroje, integruotoje ir „be sienų“ tarptautinėje ekonomikoje. Pastebima didėjanti tokios prekybos bei mainų tendencija ne tik tarptautinėje prekyboje prekėmis bei paslaugomis, bet ir valiutų mainuose, kapitalo judėjime, technologijų plėtime. Nėra vieningo būdo išmatuoti globalizacijos daromą poveikį. Šame darbe dabartinės finansų ir ūkio krizės sąlygomis bus patikrinti ligšioliniai globalizacijos procesai besivystančioje šalyje, ir kaip jie užtikrina besivystančių šalių atsparumą šokams, kai finansiniai srautai išsenka bei pablogėja sąlygos prekybai. Tokiu atveju labai svarbus vietinių institucijų sandarų lankstumas, o jų kūrimas užtrunka ilgiau, nei tiesioginė integracija į prekybos ir finansų srautus.

Darbo mokslinį ir praktinį **naujumą** sudaro prekybos bei finansų globalizacijos poveikio besivystančioms šalims veiksmų tyrimo instrumentarijaus pagrindimas ir jo taikymas realioje aplinkoje, pasirinktos šalies pavyzdžiu. Tyrimo modelyje svarbiausieji veiksniai, darantys įtaką besivystančių šalių plėtrai suklasifikuoti į kelias grupes: liberalią prekybą bei protekcionistinę prekybą (prekybos globalizacija) bei pinigų rinką ir kapitalo rinką (finansų globalizacija) bei išskirti pačią plėtrą sąlygojantys veiksniai. Visos veiksmų grupės susistemintos remiantis nuodugnai išnagrinėta mokslinė literatūra, atsižvelgta į galimybę veiksmus įvertinti skaitmenine išraiška bei taikyti matematinius metodus jų įtakai vertinti. Remiantis atlikta mokslinės literatūros, teisinių, finansinių ir statistinių duomenų analize bei pastebėtais dėsniniais, plėtros veiksmų ir jiems įtaką darančių veiksmų sankirtoje išskirti pagrindiniai kriterijai. Kriterijai suformuluoti atsižvelgiant į veiksmų pokyčių įtaką plėtros rodikliams. Priklausomai nuo besivystančios šalies skirtingumo, modelį būtų

galima koreguoti. Tyrimo modeliui adaptuoti buvo pasirinkta besivystanti Moldovos valstybė, į kurios vystymąsi pastaruoju metu nukreiptos didelės pastangos, nes Moldova pripažinta mažiausiai išsivysčiusia valstybe Europoje.

Tyrimo **problema** – kaip prekybos bei finansų globalizacija veikia besivystančios šalies plėtrą?

Tyrimo **objektas** – besivystančios šalies ekonomika prekybos ir finansų globalizacijos įtakoje.

Tyrimo **dalykas** – pasirinktos šalies plėtra.

Šio darbo **tikslas** – atskleisti prekybos ir finansų globalizacijos įtakos besivystančios šalies plėtrai teorinius pagrindus, parengti šios įtakos faktorinės analizės modelį ir patikrinti jį pasirinktos šalies pavyzdžiu.

Darbo tikslui pasiekti nustatomi tokie **uždaviniai**:

1. Apibūdinti globalizacijos sampratą bei priežastis.
2. Ištirti teorinius prekybos bei finansų globalizacijos poveikio besivystančioms šalims aspektus.
3. Suformuoti prekybos bei finansų globalizacijos įtakos besivystančios šalies plėtrai vertinimo kriterijus.
4. Išanalizuoti Moldovos plėtrą suformuluotų įtakos kriterijų pagrindu.

Tyrimo **hipotezė** – globalizacija, didindama prekybos bei finansų srautus tarp šalių, sukuria geresnes sąlygas tų šalių vystymuisi.

Darbo metodai:

- Mokslinės literatūros analizė.
- Faktorinė analizė.
- Statistinių duomenų analizė.

Darbą sudaro 76 puslapiai. Darbas parašytas naudojantis 51 literatūros šaltiniu. Darbas iliustruotas 17 lentelių ir 16 paveikslų.

1. TEORINIAI PREKYBOS BEI FINANSŲ GLOBALIZACIJOS POVEIKIO BESIVYSTANČIOMS ŠALIMS ASPEKTAI

1.1. Globalizacijos samprata

Šiandien sąvoka **globalizacija** pabrėžiamas žemynų, valstybių, tautų politinis, ekonominis, socialinis, kultūrinis suartėjimas, susietumas. Mokslinėje literatūroje, Internet'o paieškų sistemose pateikiama daug globalizacijos sąvokos apibrėžimų. Pasaulio bankas globalizaciją apibūdina kaip augančią ekonomikos ir visuomenės integraciją pasaulyje. A.R.Grižas (2006) rašo, kad sąvoka **globalizacija** pradėta vartoti dar 1983 m. ir buvo taikoma apibūdinti transnacionalinių korporacijų gaminamų prekių rinkų susilieėjimus. Žemiau pateikiami įvairių autorių **globalizacijos** sąvokos apibrėžimai:

1 lentelė. Globalizacijos sąvokos apibrėžimai

Šaltinis	Globalizacijos apibrėžimas
Guogis A., 2007	Globalizacija – visuma tokių universalių procesų, kurie apima technologinius pokyčius, tarpusavio priklausomybę nuo masinės kultūros ir žiniasklaidos, prekybos bei kapitalo judėjimą „be sienų“, gamybos ir vartojimo homogeniškumą ir standartizaciją, pasaulinės rinkos dominavimą prekyboje, investuojant ir kituose organizacijų sandoriuose, erdvinę ir institucinę rinkų integraciją, didėjančius ekonominio reglamentavimo, institucijų ir politikos panašumus.
Goldin I., Reinert K., 2006, p.2	Globalizacija – žmogiškosios veiklos galių poveikio didėjimas išseinant už nacionalinių ribų.
Puleikytė K., 2006	Globalizacija – galimybė matyti ir girdėti visą pasaulį, nuvykti į bet kurią Žemės kampelį, didėjantis darbo našumas ir prieinamumas prie visų tautų kultūros lobių.
Partha Gangopadhyay, Manas Chaterji, 2005, p. 65	Globalizacija – tai tiesiog naujas internacionalizacijos proceso pavadinimas, apimantis pasaulio visuomenės didėjančią integraciją, ekonominę, integraciją, technologinius pokyčius, verslo išėjimas iš šalies į tarptautinį lygmenį.
Bhagwati, Kagdish N., 2004, p. 4	Globalizacija – didėjanti ekonominė globalizacija pasaulyje, ypač per prekybą ir finansų srautus.
Važgausgaitė J., 2005	Globalizacija – ši sąvoka turi kelias apibrėžtis. <i>Internacionalizaciją</i> , reiškiančią nevaržomus ryšius tarp skirtingų valstybių, tarptautinius

1 lentelės tęsinys

	mainus, laisvą prekybą; <i>universalizacija</i> , universalus, globalus kultūros ir tam tikrų reiškinių suvokimas, modernizacija; <i>liberalizacija</i> , jos esmė – vyriausybės panaikinti apribojimai judėti tarp valstybių, taip pat kuriama atvira erdvė, pasaulinė ekonomika, <i>deteritorizacija</i> – geografinių sienų, ribų nykimas, socialinės ar geografinės erdvės nesutapimas.
Europos Parlamentas, 2004	Globalizacija – išsiplėtusi pasaulinė prekių, paslaugų, darbo ir kapitalo srautų rinka, sustiprinta informacijos revoliucijos.

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

Kaip matyti iš aukščiau pateiktų globalizacijos sąvokų apibrėžimų, iš esmės jie nėra skirtingi. Apibendrinant, *globalizacija* reiškia kultūrinių, politinių, ekonominių, socialinių procesų plitimą pasaulyje, kurie sukuria tarpkontinentinius, tarpregioninius ryšių, galios tinklus. Pati globalizacija turi keletą reikšmių, ji pritaikoma ne vienai sferai (pvz, prekybinė, finansinė, politinė, socialinė ir pan. globalizacija), todėl skirtingos sferos turi savo „globalizacijos istorijos versijas“. D. Held (2002) skiria iki moderniaja globalizacija, ankstyvąją moderniąją globalizaciją (1500-1850 m.), moderniąją globalizaciją (apie 1850 – 1945 m.) ir šiuolaikinę globalizaciją. Globalizacijos pradžios reikia ieškoti prieš tūkstančius metų, kuomet atsirado pinigai bei išgalėjo prekyba. Laipsnišką Viduržemio jūros prekybos ekspansiją galima laikyti šių dienų pranašu. Viduramžiais globalizaciją galėjo simbolizuoti Markas Polas, savo atradimais praplėtęs žinomo pasaulio ribas. XVIII – XIX a. globalizacijai pasitarnavo telegrafas, garo mašinos bei daugelis kitų technologinių išradimų. Vakaruose visą šimtmetį nuo aštuonioliktojo šimtmečio vidurio vyko audringi ekonominiai ir politiniai pasikeitimai. Europos bendruomenėse atsirado arba pradėjo rasti pramoninis kapitalistinis ūkis. Jungtinių Tautų Ekonominės Komisijos Europai leidinyje „Globalus žvilgsnis“ (Global Outlook, 2003) teigiama, kad dabartinis globalizacijos procesas kilo su kapitalizmo paplitimu Viduramžiais Europoje, nauju moksliniu bei kultūriniu Renesanso epochos mąstymu bei didžiųjų Europos valstybių įsikūrimu. Su tuo sutinka ir M.B. Steger (2008), A.R.Grižas (2006), J.Važgauskaitė (2005), S. Mengrong (2008). Šie autoriai ekonominės globalizacijos priežastis sieja su kapitalizmo plitimu, nacionalinių rinkų ir tarptautinio kapitalo judėjimo liberalizavimu. Skiriamos *trys šiuolaikinė modernios globalizacijos fazės*. Pirmoji, 1870-1913 m., pasižymėjo dideliu kapitalo ir darbo jėgos mobilumu bei prekybos pagyvėjimo bumu. Šią globalizacijos fazę trumpai sustabdė Pirmasis Pasaulinis karas. Baigiantis Antrajam pasauliniam karui su Bretton Woods (JAV) konferencija prasidėjo nauja globalizacijos stadija. Konferencijos dalyviai nutarė plėsti tarptautinę prekybą, taip pat sutarė privalomas tarptautinės ekonomikos veiksmų taisykles, nusprendė sukurti stabilesnę pinigų keitimo sistemą, pagal kurią visų šalių pinigai buvo susieti su fiksuota JAV dolerio aukso verte. Antroji moderniosios globalizacijos fazė tęsėsi iki apytikriai 1973 m. ir pasižymėjo tarptautinių institucijų prekybai ir finansams bendradarbiauti kūrimu, tačiau čia vis dar egzistavo kliūtys laisvam kapitalo ir darbo jėgos judėjimui.

Paskutinis XX a. trisdešimtmetis gali būti siekiamas su trečiaja globalizacijos faze, kuriai būdingas laipsniškas laisvos prekybos didėjimas, kapitalo mobilumas, vystymosi modelių standartizacija. Mokslinėje literatūroje autoriai iš esmės sutaria dėl globalizacijos priežasčių. Autorei patiko P. Gangopadhyay, M. Chaterji (2005) išskiriamos penkios apibendrintos *globalizacijos priežastys*:

1) **Technologiniai pasiekimai** – jie sumažino komunikacijos bei logistikos kaštus, duomenų saugojimo bei apdorojimo, atstatymo kaštus, tai leido daugelį operacijų atlikti greičiau, neišeinant iš biuro ribų.

2) **Prekybos liberalizavimas** bei kitos ekonominės liberalizacijos formos sumažino protekcionizmą prekybai, nuvedamos prie laisvesnės pasaulio prekybos sistemos. Šis procesas prasidėjo XX a. ir buvo pristabdytas Antrojo Pasaulinio karo. Po jo, 1946 m. su Tarptautiniu susitarimu dėl tarifų ir prekybos (GATT) prasidėjo, toliau Pasaulio Prekybos Organizacijos (PPO) buvo vystomas prekybos, kartu ir ekonomikos laisvėjimas.

3) **Pasikeitimai institucijose, organizacijose** siejami su lengvesniu jų pasiekiamumu dėl technologinių pokyčių bei globalesniu tų organizacijų vadovų supratimu, kurį įtakojo komunikacijos sferos pasikeitimai. Organizacijos, veikusios tik nacionaliniu lygmeniu, praplėtė savo rinkas, gamybą ne tik nacionaliniu, bet ir multinacionaliniu, internacionaliniu, net globaliu aspektu. Tokie industrinės struktūros pokyčiai nulėmė galios, pelno produktyvumo išaugimu tų firmų, kurios gali pasirinkti tarp daugybės tautų, žaliavų, lengvai prisitaikydamos prie kintančių rinkos sąlygų. Čia kalbama ne tik apie dideles korporacijas, kaip, pvz., Microsoft ir pan., bet kartu ir apie Jungtinių Tautų, Tarptautinio valiutos fondo, Pasaulinės prekybos organizacijos pasikeitusias paskirtis. Jos tampa centriniais tarptautinės globalios ekonomikos agentais.

4) **Tarptautinis susitarimas dėl ideologijos** – ketvirtoji globalizacijos priežastis, apimanti tikėjimą teigiamu rinkos ekonomikos bei laisvos tarptautinės prekybos žmonių gerovei idėja. Nemažai šiuo atveju kalbama apie Rytų ir Centrinės Europos valstybių nepriklausomybių judėjimų bei jų paskelbimų pradžią 1989 m. bei Tarybų Sąjungos griūtį 1991 m. Šis procesas lėmė dar didesnę globalizacijos plitimą tarp buvusių Tarybų Sąjungos šalių bei Vakarų pasaulio ekonomikų. Išsilaisvinusios Rytų ir Centrinės Europos šalys pereina į rinkos ekonomiką, apimančią makroekonomikos stabilizavimą, kainų liberalizavimą bei valstybinio sektoriaus įmonių privatizavimą.

5) Penktąja globalizacijos priežastimi įvardijama **kultūros vystymasis**, apimantis daugelį dalykų – menus, šiuolaikinę kultūrą, globalias masinės informacijos priemones, išsiplėtusį anglų kalbos naudojimą tarptautinei komunikacijai.

Įvertinant globalizacijos istorines prielaidas ir priežastis, pateikiamus globalizacijos sąvokos apibrėžimus, negalima nepastebėti, kad globalizacijos reiškinys itin siejamas su ekonomika, būtent su laisvėjančia (liberalia) tarptautine prekyba bei globaliais finansų srautais. Mokslininkai iki šiol vieningai nesutaria dėl globalizacijos priežasčių, socialinių, ekonominių pasekmių, nėra vieningos

sistemos globalizacijos poveikiui matuoti. Ne taip seniai, prieš kelis dešimtmečius ir imta gilintis į globalizacijos reiškinį bei jo poveikį įvairioms šalims. Tačiau yra tiek daug globalizacijos aspektų ir veiksnių, kad dėl globalizacijos kompleksiskumo yra suformuotos tik bendriniai globalizacijos poveikio šalims teiginiai. Mokslininkų nuomonės apie globalizaciją ir jos poveikį yra įvairios. R.A. Grižas (2006) išskiria tris pagrindines nuomonių blokus: hiperglobalistus, skeptikus ir transformacionalistus.

Hiperglobalistams šiuolaikinė globalizacija reiškia naują erą, kurioje visos tautos vis labiau paklūsta globaliai rinkai. Hiperglobalistai įsitikinę, kad globalizacija pirmiausia yra ekonominis reiškinys, kad integruota ekonomika jau egzistuoja šiandien. Daugelio hiperglobalistų nuomone, ekonomikos globalizacija sukuria naujas socialinės organizacijos formas, kurios išstumia nacionalines valstybes kaip pagrindinius pasaulio visuomenės ekonominius ir politinius darinius. Taip pat hiperglobalistai teigia, kad globali liberalios demokratijos plėtra dar labiau sustiprina besikuriančios globalios civilizacijos, kuriai būdingi universalūs ekonominio ir politinio organizavimo standartai, pojūtį. Ši „globali civilizacija“ yra aprūpinta savais globalaus vadovavimo mechanizmais, ar tai būtų Tarptautinis valiutos fondas (TVF), ar pasaulinės rinkos tvarka. Taip valstybės ir tautos tampa naujų visuomeninių ar privačių, globalių ar regioninių valdžių subjektais. Hiperglobalistų požiūriu, auganti globali ekonomika, globalios valdžios institucijų atsiradimas, globalus kultūrų plitimas mažina valstybės suverenitetą, atsiranda „globali pilietinė visuomenė“. *Skeptikai* priešingai, įrodinėja, kad yra sustiprėjusi internacionalizacija, t.y. nacionalinių ūkių sąveika, o ne globalizacija, kurią skeptikai supranta kaip puikiai integruotą pasaulinę ekonomiką. Jie hiperglobalistų teiginius laiko iš esmės ydingus ir politiškai naivius, nes jie neįvertina vis dar egzistuojančios nacionalinių vyriausybių galios reguliuoti tarptautinę ekonominę veiklą. Skeptikai nemano, kad nacionalines vyriausybes varžo tarptautiniai reikalavimai, o kaip tik nurodo didėjančią jų svarbą reguliuojant ir skatinant tarpvalstybinę ekonominę veiklą. *Transformacionalistų* įsitikinimu, globalizacija – tai sparčių socialinių, politinių ir ekonominių pokyčių, suteikiančių naują pavidalą šiuolaikinėms visuomenėms ir pasaulio tvarkai, pagrindinė varomoji jėga. Jų nuomone, šiuolaikinės globalizacijos procesai neturi istorinio precedento, nes visos vyriausybės ir visuomenės privalo prisitaikyti prie pasaulio, kuriame jau nėra aiškių ribų tarp išorinių ir vietinių reikalų. Globalizacija yra laikoma galinga transformuojančia jėga, sukrečiančia visuomenes, valdymo ir pasaulio tvarkos institucijas (p. 11-12).

Kalbėdami apie globalizaciją daug autorių, tarptautinių organizacijų atstovų, valstybių veikėjų bei tyrėjų kalba apie globalizacijos poveikį besivystančių šalių plėtrai, visų pirma ekonominiam vystymuisi, nepamiršdami, kad yra ir kiti socialiniai vystymosi aspektai. Pripažįstama, jog tarptautinė prekyba bei globalūs finansai čia vaidina didelį vaidmenį. Tokį požiūrį formavo klasikiniai bei šiuolaikiniai ekonominio augimo bei vystymosi modeliai, apie kuriuos bus kalbama sekančiame poskyryje. Toliau pateikiami keli autorių požiūriai į globalizacijos poveikį besivystančioms šalims:

**2 lentelė. Globalizacijos poveikis besivystančių šalių ekonomikai
skirtingų autorių požiūriu**

Autorius	Požiūris
S.A. Schrim, 2007, p. 175	Globalizacija teigiamai veikia besivystančių šalių ekonomikos augimą, pajamų gavimą, tačiau šaliai reikia pritaikyti tam tikras įtraukiančias į globalią rinką strategijas. Tam, kad globalizacijos poveikis būtų teigiamas, turi veikti stipri nacionalinė administravimo sistema.
Simon J. Evenett and Bernard M. Hoekman, 2006p. 226	Globalios prekybos stiprinimas yra svarbus tiek besivystančioms, tiek išsivysčiusioms šalims. Atviros prekybos politika skatina besivystančių šalių ekonominę vystymąsi, tačiau nacionaliniu lygiu reikalingos tam tikros integruotos strategijos, užtikrinančios „teisingą“ pelno paskirstymą tarp skirtingų visuomenės sluoksnių.
M. Panic, 2003, p.70	Didelis tiesioginių užsienio investicijų poveikis besivystančioms šalims leidžia joms įgyti naujas technologijas bei jų inovacijas, restruktūrizuoti industriją, kurtis naujoms tarptautinėms kompanijoms. Dėl globalizacijos didėja konkurencija, paslaugų, prekių, finansų prekyba. Visa tai teigiamai atsiliepia šalies ūkio vystymuisi. Liberalizuojantis ekonomikai, šalies ekonominė gerovė vystosi dėl tarptautinės specializacijos bei produktyvumo, našumo didėjimo.
Barbara Stallings, Jungtinės Tautos, Ekonomikos vystymo skyrius, 2001, p. 5	Globalizacija suteikia besivystančioms šalims galimybę naudotis kapitalu, o tai potencialiai skatina tų šalių ekonomikos augimą, nes besivystančios šalys gali nepriklausyti tik nuo savo kapitalo, išteklių. Globalūs kapitalo srautai teigiamai veikia ekonomikos augimą, tačiau jie turi būti ilgalaikiai, o ne trumpalaikiai.

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

Taigi iš esmės autoriai sutaria, kad globalizacija veikia teigiamai, tačiau teigiamam globalizacijos poveikiui užtikrinti turi būti stiprios valstybių institucijos. Kadangi šiame darbe analizuojamas prekybos bei finansų globalizacijos poveikis besivystančios šalies plėtrai, atskirai šių globalizacijos aspektų poveikis plėtrai bus aptariamas sekančiuose – 1.3. bei 1.4. poskyriuose. Sekančiame poskyryje apžvelgiamos įvairios ekonominio augimo bei vystymosi teorijos besivystančių šalių kontekste.

1.2. Besivystančios šalys ir plėtra

Pasaulio bankas (2007) šalių ekonomiką skirsto į mažas, vidutines (mažesnes vidutines ir aukštesnes vidutines) bei dideles pajamas gaunančias ekonomikas. Pasak Pasaulio Banko, išsivysčiusios šalys sudaro tik 15 proc. visų pasaulio šalių, o visos kitos – t.y. 85 proc. yra

besivystančios arba skurstančios šalys. Mažų bei vidutinių pajamų ekonomikos paprastai vadinamos *besivystančiomis* ekonomikos, ar *besivystančiomis šalimis*. Toks skirstymas remiasi vidutinėmis šalies gyventojų pajamomis per metus. Besivystančios šalys yra tos, kuriose vidutinės pajamos žmogui per metus neviršija 10 725,00 JAV dolerių. Išsivysčiusiose šalyse vidutinės žmogaus pajamos per metus viršija 10 726,00 JAV dolerius (p. 8). Priimta manyti, kad besivystančiose šalyse žmogaus gerovės sąlygos nėra tokios palankios, kaip išsivysčiusiose. Todėl stengiamasi nustatyti faktorius, kurie spartintų šalių vystymąsi, visapusiškai gerintų žmonių gyvenimo sąlygas. Tai nėra lengva padaryti, nes vystymasis, kaip reiškinys, apima daug aspektų – ekonominius, kultūrinius, socialinius, mokslinius, aplinkos, institucinius aspektus. Ilgą laiką vystymosi sąvoka buvo siejama su ekonominio augimo sąvoka, tačiau vystymosi teorijos ir modeliai laikui bėgant kito, ir dabar vyrauja nuomonė, kad besivystančių šalių plėtrą užtikrina ekonominis augimas, kartu gerinant ir gyventojų gyvenimo lygį, įvairias socialines sąlygas ir pan. *Ekonomikos augimas* suvokiamas kaip ekonomikos plėtra, leidžianti kasmet gaminti vis daugiau prekių ir paslaugų. Pastaruoju metu išryškėjo dvi pagrindinės teorijos, mėginančios paaiškinti šalių atsilikimo priežastis. Klasikinės teorijos šalininkai teigia, kad nepakankamas išsivystymas yra dėl statiškos aplinkos, varžomos užburto skurdo rato, mažų investicijų ir žemo našumo. Jie pasisako už industrializaciją kaip pakilimo mechanizmą, siekdami sukurti vakarietiško tipo vartotojų visuomenę. Ši teorija akcentuoja užsienio kapitalo injekcijas per projektus, subsidijuojamus tarptautinių organizacijų, tokių kaip Tarptautinis valiutos fondas (V. Snieška, J. Čiburienė 2006, p. 586). Viena iš anksčiausiai suformuluotų klasikinių teorijų - Adam Smith klasikinė politinė ekonomikos teorija pabrėžė darbo pasidalijimo ir specializacijos pranašumus ir apibūdino rinkos mechanizmo funkcionavimą. Jis teigė, kad, jeigu gamintojai galės lengvai siekti pelno, gamindami prekes ir teikdami paslaugas, tuomet nematomosios rinkos jėgos garantuos sąlygas gaminti reikalingas prekes ir paslaugas. Jeigu rinkų nereguliuos valstybė, tuomet šioje „leiskite veikti“ aplinkoje konkurencija nukreips gamybą tais keliais, kurie pakels visuomenės gerovę (Wikipedia, 2008). Alternatyvios teorijos šalininkai apibūdina nepakankamą išsivystymą ne kaip būseną iki išsivystymo, bet kaip Vakarų pasaulio vystymosi ir priklausomybės nuo šio pasaulio pasekmę. Jie žengia toliau sakydami, kad, nepakankamas išsivystymas yra procesas, kurį pereina tradicinė visuomenė, kai išsivysčiusios valstybės naudojasi besivystančių šalių ištekliais. Teorijos esmę sudaro šių šalių pasitikėjimas savo jėgomis ir tarptautinių organizacijų kapitalo, kuris didina užsienio skolą, neįsileidimas. Šios teorijos nagrinėja tai, kas įvyko atsilikusiose šalyse. Jos analizuoja nepakankamo išsivystymo priežastis bei siūlo šių problemų sprendimo būdus.

M. Todaro (2003) m. teigia, kad trys svarbiausios ekonominio augimo prielaidos yra: a) **kapitalo kaupimas**, įtraukiant investicijas į žemę, įrangą, žmogiškuosius išteklius, gerinant sveikatą, skatinant išsilavinimą ir kvalifikacinius sugebėjimus; b) **gyventojų skaičiaus didėjimas**, lemiantis didesnę darbo jėgos skaičių; c) **technologinis progresas** (p. 79). Reikia pažymėti, kad, bėgant laikui, ir žmonėms

ieškant geresnio gyvenimo būdą užtikrinančių priemonių, tiriant išsivysčiusių šalių sėkmės faktorius, besivystančių šalių problemas ir siekiant skatinti vystymąsi, ekonominės plėtros sąvoka kito, ilgainiui įgaudama platesnę reikšmę. Nacionalinė regionų plėtros agentūra (2008) nusako, kad nėra nei vieno teisingo ekonominės plėtros apibrėžimo. Jis apima:

1) Ekonominį augimą (gamybos apimčių didinimas, panaudojant daugiau išteklių, pvz, darbo jėgos).

2) Plėtrą: sugebėjimą iš mažiau padaryti daugiau. Kalba eina apie:

- a) produktyvumo didinimą, inovacijas ir ekonominį restruktūrizavimą;
- b) didėjančias pajamas ir patenkintus klientus;
- c) darbo vietų išlaikymą;
- d) nuolatinį tiekimo sistemos tobulėjimą.

Žemiau pateiktoje lentelėje išskiriami kai kurie istoriškai mokslininkų suformuoti vystimosi teorijų modeliai (W.Nafziger, 2006, p. 145-150):

3 lentelė. Vystimosi teorijų trumpa apžvalga

Teorijos pavadinimas	Trumpas aprašymas
Lyginamasis pranašumas	Ši teorija skelbia, kad visos šalys gauna naudos specializuodamosi, t.y. gamindamos ir prekiaudamos tuo, ką jos gali geriausia gaminti.
Harrod - Domar	Teigia, kad taupymas sukaupia lėšų, kurios gali būti skolinamos investavimo tikslams. Šiuo atveju vystymasis priklauso nuo santaupų dydžio.
Lewis-Fei-Ranis	Nusako, kaip galima paskatinti ekonomikos augimą besivystančioje šalyje su tradiciniu žemės ūkio sektoriumi bei industriniu kapitalistiniu sektoriumi. Šiame modelyje ekonominis augimas vyksta dėl industrinio sektoriaus augimo, kurio dėka kaupiamas kapitalas, ir išlaikomas žemės ūkio sektorius, kuris nekaupia kapitalo.
Rostow augimo stadijų teorija	Pagrįsta prielaida, kad būtent ekonomikos augimas lemia visuomenės evoliucijos procesą. Pagal šią teoriją visos pasaulio šalys perėjo penkias augimo stadijas, kurias lėmė skirtingas technikos ir technologijos lygis.
Priklausomumo teorija	Ji apibrėžia priklausomybę nuo kitos tautos. Čia naudojamos politinės bei ekonominės teorijos siekiant paaiškinti, kaip tarptautinis bei nacionalinis vystymasis kai kurias mažai išsivysčiusias šalis daro dar labiau priklausomas nuo išsivysčiusių šalių.
Subalansuoto augimo teorija	Teigia, kad didelis skaičius industrinių valstybių vystosi kartu, viena kitai sukurdamos rinką.

Nesubalansuoto augimo teorija	Ji skelbia, kad valstybinės institucijos negali sukaupti pakankamai lėšų, kad galėtų remti, koordinuoti investicijas į visas industrines šakas.
-------------------------------	---

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

Šiuo metu naudojama Jungtinių Tautų suformuota darnaus vystymosi sąvoka, apimanti ne tik visuomenės ekonominį augimą, bet ir politinius, socialinius, aplinkos rodiklius. Ilgainiui susiformavo idėja, apibrėžiančios, kad **ekonomiškai atsilikusios šalys savo padėtį gali pagerinti:**

1. *Didindamos pirminių produktų eksportą į išsivysčiusias šalis* – kiekviena šalis specializuojasi gaminti tas prekes, kurioms turi lyginamąjį pranašumą. Vieno kurio nors gamybos veiksnio perteklius yra svarbus lyginamojo pranašumo rodiklis. Ekonomiškai atsilikusiose šalyse dažnai tai yra žemė. Jos gali geriausiai pasinaudoti pasauline ekonomika, eksportuodamos prekes, kurių gamybai santykinai intensyviai naudoja žemę. Ekonominiu požiūriu besivystančios šalys gauna pajamų, eksportuodamos pirminius produktus ir panaudoja jas labai reikalingoms mašinoms ir kitoms importinėms prekėms įsigyti.

2. *Industrializuodamos savo ekonomiką* – t.y. apdirbamosios pramonės vystymas ir jos pajėgumų didinimas. Jai būdingas visų pirma žemės ūkio ekonomikos pertvarkymas į labiau specializuotą, kapitalo imlią ekonomiką. Industrializacija sąlygoja agrarinės ar agrarinės bei pramoninės šalies virtimą pramonine agrarine ar pramonine valstybe. Industrializacija paprastai prasideda nuo lengvosios pramonės, nes jai paprastai reikia mažiau investicijų, čia greitesnė kapitalo apyvarta ir didesnis pelnas.

3. *Gaudamos paskolų ir negražintinų subsidijų iš išvystytų šalių* – klasikinė užburto rato koncepcija teigia, kad ekonomikos vystymesi svarbų vaidmenį vaidina kapitalo augimas, iš užsienio pritrauktos tiek valstybinės, tiek privačios lėšos gali papildyti šalies pradinės santaupas ir investicijas ir padėti išeiti iš šio užburto rato.

Ekonomistai, kalbėdami apie besivystančių šalių plėtrą, nesutaria dėl **valstybės vaidmens**. Manoma, kad valstybės vaidmuo didžiulis, nes pradinėje vystymosi stadijoje susiduriame su daugeliu ekonominio vystymosi sunkumų:

- *įstatymų įgyvendinimu ir tvarka* – pvz., didelis nusikalstamumas atitraukia visuomenės dėmesį ir lėšas no ūkinių uždavinių; stipri valstybinė valdžia būtina tvarkai įvesti, vienybei, taikai pasiekti;
- *privačios verslininkystės silpnumu, infrastruktūros problemos* – daugelyje šalių trūksta verslininkų, norinčių kaupti kapitalą ir vystyti gamybą; privati verslininkystė nepajėgi svarbiausia ekonomikos augimo proceso jėga;
- *infrastruktūra* – sanitarines, higienines ir medicinos programas, švietimą, dirvų apsaugą, kelių, kitų transporto ir komunikacinių sistemų statybą dažniausiai tegali užtikrinti tik valstybė;

- *prievartinis kaupimas ir kapitaliniai idėjimai* – šiuo tikslu vyriausybė naudoja du būdus – mokesčių didinimą ir prievartinį infliacinį skatinimą (išleisdama į apyvartą papildomai pinigų ar parduodama bankams obligacijų ir leisdama gautas pajamas) investuoti santaupas;
- *socialinės problemos* – gyventojų skaičiaus augimo stabdymas ir žemės reforma – svarbiausios problemos; tik valstybė gali skatinti vystymąsi, pažadinti visuomenę suprasti socialinio aktyvumo reikšmę ir pan..

Apibendrinant galima pasakyti, kad, norint skatinti besivystančių šalių plėtrą, neužtenka tik skatinti jos ekonominį augimą. Čia svarbios ir kitos, socialinių sąlygų gerėjimo ypatybės. Todėl šalims reikalinga globalesni vystymosi modeliai, apimantys tiek ekonominius, tiek socialinius veiksnius bei valstybės institucijų stiprinimą, nes daugelio programų, politikų įgyvendinime didelį vaidmenį vaidina valstybė.

Mokslinėje literatūroje pažymima, kad tarptautinė prekyba bei globalėjantys finansai turi itin didelės įtakos besivystančių šalių plėtrai, tad sekančiuose poskyriuose bus apžvelgtos tarptautinės prekybos bei globalių finansų sąvokos, jų istorinė raida bei poveikis besivystančioms šalims.

1.3. Tarptautinė prekyba ir jos poveikis plėtrai

Tarptautinė prekyba yra vienas svarbiausių pasaulinių ūkio globalizacijos veiksnių. Daugumos užsienio ir lietuvių mokslininkų, tyrinėtojų, tarptautinių ekonominių, paramos organizacijų nuomone, dabartinėmis sąlygomis nei viena iš šalių negali pasiekti ekonominio augimo, nedalyvaudama tarptautinėje prekyboje (Pasaulio bankas 2007, Tarptautinis valiutos fondas 2001, M. Todaro 2003, M. Panic 2003, D. Bernatonytė 2007 ir kt.). Kaip jau buvo kalbėta ankstesniame poskyryje, apie prekybos teigiamą įtaką ekonomikos augimui nurodo jau ekonomikos teorijos, apibrėždamos, kad visos šalys turi tam tikrą turtą – žmogiškąjį, industrinį, gamtinį, finansinį – šį turtą šalys gali naudoti prekių bei paslaugų gamybai vietinei ar tarptautinei rinkai. Ekonomikos teorija sako, kad šalys gauna naudą prekiaudamos tomis prekėmis bei paslaugomis. *Prekybos politika, leidžianti laisvą prekių bei paslaugų judėjimą, skatina konkurenciją, inovacijas bei sėkmę*. Patirtis rodo, kad nauda, gaunama iš prekybos, nėra statiška. Šalys turi surasti savo nišą rinkoje, atrasti, kur jos yra stipriausios ir gali turėti pranašumą prieš kitas šalis. Jos taip pat turi mokėti prisitaikyti prie besikeičiančių rinkos sąlygų ar naujų technologijų.

Šiandien visos šalys dalyvauja tarptautinėje prekyboje (žinoma, visada pasitaiko retų išimčių). *Tarptautinė prekyba* apibrėžiama kaip pardavimo ir pirkimo procesas, vykstantis tarp įvairių šalių pardavėjų, pirkėjų ir tarpininkų. Nors pasaulinės prekybos augimo sparta įvairiose šalyse yra skirtinga, tačiau ji pralenkia pasaulinės pramoninės gamybos augimo tempus. Tokie aukšti tarptautinės prekybos vystymosi tempai atspindi tarptautinio darbo pasidalijimo gilėjimo, gamybos kooperacijos ir specializacijos tendencijas. D. D. Bernatonytė (2007), teigia, *kad eksportuodama produkciją kiekviena šalis patiria naudą, kuri matuojama skirtumu tarp aukštesnės pasaulinės kainos ir žemesnės vidaus*

rinkos kainos. Importuodama prekes kiekviena šalis stengiasi gauti vidaus sąnaudų ekonomiją, atsisakydama tam tikrų prekių gamybos šalyje, kadangi importuojamų prekių kainos mažesnės už gamybos kaštus joms pagaminti šalies viduje. Tarptautinės prekybos politikoje ilgus metus vyravo dvi susijusios tendencijos:

1) *Siekimas liberalizuoti tarptautinę prekybą*, panaikinti prekybos apribojimus, trukdančius tarptautinio darbo pasidalijimo gilėjimo, gamybinių jėgų internacionalizacijos procesui.

2) *Protekcionalizmo stiprinimas*, bandymas apriboti prekių vežimą į šalį.

Šios dvi tendencijos tarptautinė prekybos politikoje išryškėjo įvairiais būdais:

- muitų, kaip tradicinių vidaus rinkos apsaugos priemonių, vaidmens mažėjimu;
- agrariniu protekcionalizmu;
- apsaugos priemonių gatavų gaminių eksportui iš besivystančių šalių nustatymu;
- vidaus rinkos apsaugos priemonių nuo užsienio konkurentų išplėtimu (ten pat, p. 7).

Protekcionalizmas savo esme tai tokia valstybės ekonominė politika, kuria siekiama apsaugoti nacionalinę ekonomiką nuo kitų šalių konkurencijos: imami muitai, mokesčiai, teikiamos subsidijos nacionaliniam ūkiui vystyti, kitais būdais apriojamas prekių judėjimas. Skirtingai nei laisvosios prekybos sąlygomis, vyraujant protekcionalizmui, eliminuojamas laisvas rinkos jėgų veikimas, kadangi manoma, jog atskirų šalių ekonominis potencialas ir konkurencingumas pasaulinėje rinkoje yra skirtingi. Todėl laisvas rinkos jėgų veikimas gali būti nenaudingas mažiau išsivysčiusioms šalims. Industriškai išsivysčiusių šalių neapribota konkurencija gali sukelti ekonominę stagnaciją mažiau išsivysčiusiose šalyse. Protekcionalizmas skatina tam tikrų gamybos šakų vystymą šalyje. Protekcionalizmas, taikydamas laisvosios prekybos apribojimus, sumažina specializacijos naudą arba visai jos neteikia. Jeigu šalys negali laisvai prekiauti, jos yra priverstos perkelti išteklius iš efektyvios (žemų kaštų) jų naudojimo sferos į neefektyvią, kad patenkintų įvairius savo poreikius (D. Bernatonytė, 2007 p. 269). Pagrindinės protekcionalistinės politikos priemonės yra muitai ir kvotos. Muitai – tai viena iš seniausių mokesčių, kuriais apmokestinamos per valstybės sieną vežamos prekės, rūšių. Jie gali būti: importo, eksporto, tranzitiniai, nuolatiniai, diskriminaciniai, pastovūs ir laikini. Kitos protekcionalistinės užsienio politikos priemonės – tarifinės ir netarifinės kvotos (kvotos – kiekybiniai įvežamos ar išvežamos prekės apribojimai), licencijavimas, specialūs kokybės ar sveikatingumo standartų reikalavimai, keliašaliai susitarimai, dempingas (čia svarbu paminėti tiesiogines ar netiesiogines subsidijas), embargas (G. Davulis, 2003, p. 302-303). Dabartinėmis sąlygomis kiekvienos šalies ekonomika tampa vis atviresnė, ir valstybė, vykdydama politiką, turi atsižvelgti į glaudų procesų, vykstančių vidaus ir užsienio šalių ekonomikoje, tarpusavio ryšį. Liberali tarptautinė prekyba yra svarbiausias prekių ir vis labiau paslaugų judėjimo būdas pasaulyje. Ji yra svarbi ir technologijoms perduoti. Pasak D. Held (2002), liberali tarptautinė prekyba šiuolaikinėse

valstybėse yra neatsiejama nacionalinės gamybos struktūros dalis. G. Starkienė (2002) nusako, kad šalies tarptautiniai prekybiniai santykiai apima šias pagrindines sritis:

- *prekybą prekėmis* – prekių srautas apima materialinių gėrybių importą ir eksportą, taip pat prekių tranzitą ir tranzitinę prekybą;
- *paslaugų judėjimą* – paslaugų srautas sujungia žmonių ir prekių transportavimą, draudimą, konsultacijas, patentus, licencijas ir kt.;
- *kapitalo judėjimą* – kapitalo srautas apima skolinimų ir išsipareigojimų užsienio atžvilgiu pasikeitimus;
- *tiesioginės investicijos, vertybinių popierių, nekilnojamojo turto sandoriai, kreditai ir kt.*);
- *mokėjimus* – į mokėjimo srautą įeina visų minėtųjų operacijų atlikimas per bankus, gaunant mokėjimus iš užsienio arba vykdant mokėjimus užsieniui. (p. 9).

Suskirstymus į prekių, paslaugų, kapitalo ir mokėjimų srautus atspindi mokėjimų balanso atitinkamose dalyse. Šalies mokėjimų balansas parodo visas ekonomines transakcijas, įvykdomas tarp šalies ir užsienio ekonominių subjektų per tam tikrą laikotarpį (paprastai per metus, nors mokėjimų balansas gali būti apskaičiuojamas ir trumpesniai laikotarpiui, pvz., mėnesiui, ketvirčiui) (ten pat, p. 9).

Prekybos, kaip prekių ir pasaugų nuotolinių mainų istorija yra ilga. Kai tik nuolatinės tolimos kelionės tapo įmanomos, nuolat iškildavo didelės prekyujančios imperijos. Tačiau tarptautinė prekyba – prekių ir paslaugų mainia tarp tautų – pagal apibrėžimą atsirado tik tada, kai susikūrė nacionalinė valstybė. Pasak D.Held (2002), **prekybos globalizacija** – tai daugiau nei produktų ir pasaugų mainai tarp nacionalinių ūkių (ekonomikų), nes ji teigia produktų ir paslaugų pasaulinių rinkų atsiradimą. Tai reiškia ne vien tai, kad šalys prekiauja viena su kita, bet ir tai, kad egzistuoja prekybos sistema, kurioje bet kurių dviejų šalių tarpusavio prekybos ryšiai gali paveikti kitų šalių prekybos santykius. Prekybos globalizacija reiškia prekiaujamų produktų ir paslaugų globalinių rinkų buvimą, tos rinkos pakeičia nacionalinius ūkius taip, kad gamyba vis daugiau priklauso nuo globalinių konkurencijos jėgų. Ką šalis gamina ir kaip sparčiai auga jos gamyba, vis dar lemia nacionaliniai skirtumai, tačiau šalies ūkio veikla yra įtraukta į globalinius prekybos tinklus. Taigi globalinė prekyba apima reguliarių produktų ir paslaugų tarpregioninio lygmens mainų sistemą. Globalinių rinkų prekybos pavyzdžiais gali būti prekyba kai kuriomis pirminio sektoriaus prekėmis, kurių rinkos yra sutelktos tik keliose geografinėse vietovėse, o kai kada netgi vienoje, pavyzdžiui, bet kurioje pasaulio vietovėje pagamintos produkcijos didmeninės produkcijos prekyba vyksta institucionalizuotose ir centralizuotose biržose. Biržos atlieka informacijos apie globalinės paklausos ir pasiūlos sąlygos surinkimo ir sklaidos funkciją, taigi nustato pasaulinės atskaitos kainas, net jei šiose rinkose reikšminga produkcijos dalimi fiziškai ir neprekiuojama (D. Held, p. 174).

Globaliniai prekybos tinklai ir rinkos susidarė įvairiais laikais, jie įgavo įvairius istorinius pavidalus. Prekybos santykiai buvo institucionalizuoti, kai susiformavo globalinė teisės sistema, valdanti tautų ir įmonių elgseną bei prekybos politiką. Tarpžemyninės prekybos istorija siekia senų senovę. Ankstyvoji Mesopotamija trečiąjį tūkstantmetį prieš Kristų importavo žaliavas, Babilono ir Indijos visuomenės prekiavo nuo 800 m. pr. Kr. O prie rytinės Viduržemio jūros pakrantės atsiradusi graikų civilizacija nuo V a. pr. Kr. tyrinėjo prekybos kelius tiek į Rytus, tiek į Vakarus. Nuo 1870 m. iki 1939 m. svarbiausių prekių rinkos pradėjo įgauti globalumo ir, priešingai nei ankstesniu metu, šalys ėmė taip specializuotis, kad globalinė konkurencija vis daugiau veikė nacionalinį gamybos pobūdį. Tai, kad pajamos nacionaliniuose ūkiuose giliau išitraukusiuose į prekybos sistemą vis daugiau pakluso globalinės rinkos dėsniams ir tai vis daugiau veikė vidaus politiką, buvo viena iš pasekmių, apskritai atitinkanti įprastinę prekybos teoriją. Taigi globalinė prekybos tvarka atsirado pamažu. Globalinės laisvos prekybos raidos pradžia siejama su 1944 m. Jungtinėse Amerikos valstijose Bretton Woods miestelyje įvykusia konferencija. Kaip jau minėta anksčiau, šioje konferencijoje jos dalyviai ne tik nutarė plėsti tarptautinę prekybą, bet ir sutarė privalomas tarptautinės ekonomikos veiksmų taisykles bei nusprendė sukurti stabilesnę pinigų keitimo sistemą, pagal kurią visų šalių pinigai buvo susieti su fiksuota JAV dolerio aukso verte. Su tam tikromis išlygomis atskiros šalys galėjo laisvai kontroliuoti savo sienų pralaidumą, tai leido šalims susikurti savo politinius ir ekonominius prioritetus. Bretton Woods padėjo institucinius trijų naujų tarptautinių ekonomikos organizacijų pagrindus. Tarptautinei sistemai administruoti įsteigtas Tarptautinis valiutos fondas. Tarptautinis rekonstrukcijos ir plėtros bankas, vėliau pervadintas Pasaulio banku, pradžioje buvo įsteigtas teikti paskolas Europos atstatymui. Tačiau 6-jame dešimtmetyje jo funkcijos buvo papildytos: finansuoti visame pasaulyje besivystančių šalių projektus (M.B.Steger, 2008, p. 70). 1947 m. Havanos chartija numatė įkurti tarptautinę prekybos organizaciją, kuri turėtų prižiūrėti, kaip funkcionuoja pasaulinės prekybos sistema. Tuometinis JAV prezidentas H.S. Trumanas atmetė šį projektą, kai protekcionizmo šalininkai ir ištikimi prekybos laisvės šalininkai (pastarieji bijojo, kad bus imta reguliuoti prekybą), susivienijo prieš ją JAV kongrese. Todėl kitas susitarimas – Bendrasis susitarimas dėl muitų tarifų ir prekybos (GATT) – daugiašalis derybų dėl muitų tarifų forumas – tapo pagrindine tarptautine prekybos institucija. Iš tiesų GATT buvo jį pasirašusių šalių prekybos susitarimas, kuris prižiūrėjo, kaip laikomasi taisyklių, ir teikė technines paslaugas jo remiamoms daugiašalėms prekybos daugiašalėms prekyboms liberalizavimo deryboms. 1995 m. GATT buvo pakeistas Pasaulio prekybos organizacija (PPO), turinčia daugiau įgaliojimų institucija. GATT režimas, kuriuo remiasi ir PPO, buvo grindžiamas keturiais svarbiausiais principais:

1) Nediskriminavimo – šalis negali teikti nepelnytos pirmenybės vienam užsienio prekybos partneriui prieš kitą, ji taip pat negali diskriminuoti užsienio prekių bei paslaugų;

2) Abipusiškumo – kai viena šalis sumažina muitų tarifus, jos prekybos partneriai taip pat turi juos atitinkamai sumažinti;

3) Skaidrumo – prekybos politikos priemonių pobūdis turi būti aiškus;

4) Sąžiningumo – eksportuotojų taikomas dempingas, kai prekės parduodamos mažesnėmis nei rinkos kainomis (D.Held, 2002 p. 189).

GATT susitarimu šalys įsipareigojo prekiauti tarpusavyje didžiausio palankumo sąlygomis, mažinti muitų tarifus bei kitas prekybos kliūtis. GATT buvo pokario prekybos režimo ir septynių globalinių maito tarifų mažinimo derybų organizacinės struktūros pagrindas. GATT susitarime dalyvaujančių šalių skaičius greitai augo. 1967 – 1970 m. Kennedy' o susitikime dalyvavo jau daugiau nei aštuoniasdešimt šalių, o 1986-1993 m. Urugvajaus ratas jau apėmė daugumą pasaulio šalių. Šiose daugiašalėse derybose buvo nuosekliai mažinami muitų tarifai Nors muitų tarifų lygis per visus šimtmečius yra mažiausias, kartais teigiama, kad apsaugos muitų tarifais sumažėjimą atsvėrė, o gal ir persvėrė įvairių netarifinių kliūčių padidėjimas. Apskritai netarifinės prekybos kliūtys yra bet kokios vyriausybės taikomos priemonės, kurios iškraipo prekybos apimtį, sudėtį ar kryptį, todėl beveik bet kokia vyriausybės priemonė gali paveikti prekybą ir dėl tos priežasties jų masto poveikiai ir įvertinimai skiriasi. Importo kvotos, sutartiniai kiekybiniai importo apribojimai, eksportuotojų rėmimas, muitinių delsimas, procedūros ir vyriausybės politika pirkti iš vidaus gamintojų, yra tiesioginių kliūčių pavyzdžiai. Apdirbamoji pramonė pramoninėse šalyse auga, nes nacionaliniai ūkiai daugiausia dėl prekybos šakos viduje taip susipynė, kad susiformavo daugelio pramoninių prekių ir jų gamybos veiksnių globalinės rinkos. Didėjanti prekyba tarp išsivysčiusių ir besivystančių šalių XX a. 9 – aji dešimtmetį taip pat rodo, kad kinta gamybos pobūdis. Atsiranda naujas tarptautinis darbo pasidalijimas. Tačiau šie reiškiniai yra neatsiejami nuo didesnio prekybos laisvėjimo, o iš dalies yra didėjančios globalinės prekybos sistemos institucionalizacijos pasekmė (D. Held, 2002, p.189). Kaip teigia D. Bernatonytė, *tarptautinis darbo pasidalijimas* yra tarptautinių ryšių sistema, besiremianti tarptautine specializacija ir prekių pasikeitimu. Tarptautinis darbo pasidalijimas apima du tarpusavyje susijusius procesus: *specializaciją ir kooperaciją*. Pagrindinis motyvas, skatinantis pasaulio šalis dalyvauti tarptautinio darbo pasidalijimo procese yra gaunama ekonominė nauda. Ji gaunama dėl to, kad į pasaulinę rinką patenka tam tikros šalies prekių, paslaugų ir t.t., kurių gamybos išlaidos mažesnės už kitose šalyse pagamintų prekių išlaidas. Tokį tarptautinės prekybos dėsningumą nurodė klasikinės tarptautinės teorijos atstovai A.Smitas ir D. Rikardas. Pastarasis suformulavo teiginį, kad *kiekviena šalis patiria naudą iš užsienio prekybos dėl prekių gamybos kaštų skirtumų*. Iš tikrųjų šaliai naudinga parduoti tų prekių, kurių vietinės gamybos kaštai palyginti mažesni už kitų prekių kaštus, ir importuoti prekes, kurių gamybos kaštai šalyje palyginti didesni. Visos prekės, patenkančios į pasaulinę rinką, nepriklausomai nuo jų nacionalinės priklausomybės, dalyvauja pasaulinių kainų formavimo procese ir mainomos pagal proporcijas, atitinkančias pasaulinės rinkos dėsnius. Vykdamas prekių tarptautinius

mainus, bet kuri tarptautiniame daro pasidalijime dalyvaujanti šalis patiria naudą, kaip skirtumą tarp eksportuojamų ir neeksportuojamų prekių tarptautinės ir nacionalinės vertės, taip pat nacionalinių sąnaudų ekonomiją, atsisakydama prekių vidaus gamybos dėl palyginti pigesnio importo. *Tarptautinė specializacija* parodo atskirų šalių ekonomikos orientaciją gaminti tam tikro rūšies produkciją, kuria galėtų prekiauti, o tarptautinė darbo kooperacija pagrįsta tarptautiniu darbo pasidalijimu tarp šalių produktais, kuriuos šalys gamina efektyviausiai (S. Bernatonytė, 2007, p. 211-212).

Autoriai, kalbėdami apie globalią prekybą, vartoja *laisvos prekybos* sąvoką. Kaip rašo D. Bernatonytė (2007), *laisvoji (liberalioji) prekyba* – tai valstybė ekonominė politika, kai be jokių muitų ir suvaržymų visos šalys naudojasi tarptautinio teritorinio gamybos specializavimo privalumais. Ši autorė taip pat pažymi, kad *laisvosios prekybos pagrindinis teiginys* – kiekviena šalis turi plėtoti tik tas gamybos sritis, kurios tai šalims – patogiausios, palyginti su kitomis šalimis. Geriausias būdas plėtoti tarptautinius ryšius yra konkurencija. Tam reikalinga laisva, valstybių nevaržoma užsienio politika. Pasak D. Bernatonytės (2007), *laisvoji prekyba šalims suteikia papildomos naudos dėl šių priežasčių:*

- *Laisvoji prekyba skatina konkurenciją* ir apriboja monopolijų viešpatavimą. Kai šalis pradeda prekiauti su užsienio firmomis, vietinės monopolijos praranda savo galią vidaus rinkoje. Išaugusi konkurencija dėl užsienio firmų veiklos priverčia šalies gamintojus taikyti technikos naujoves, pereiti prie žemesnių gamybos kaštų gamybos technologijų, gerinti produkcijos kokybę, naudoti naujus gamybos metodus, skatinant ekonomikos augimą.
- *Laisvoji prekyba suteikia pasirinkimo galimybę* vartotojams, nes praplečia produkcijos asortimentą, užtikrina gamintojų produktų gausą ir įvairovę. Kiekvienos laisvąją prekybą vykdančios šalies gyventojai gali nusipirkti kitose šalyse pagamintų naujų produktų, kurių gamyba šalyje brangiai kainuotų. Užsienio prekyba šalims sudaro sąlygas pačioms gaminti naujus produktus, įsigijus tam reikalingų medžiagų, technikos ir pan.
- *Reiškiantis gamybos masto ekonomijos efektui, laisvoji prekyba gali sąlygoti efektyvesnę gamybą.* Šiuo atveju nauda – praplesta laisvosios prekybos rinka. Kadangi, panaikinus bet kokius prekybos apribojimus, kiekvienos šalies gamintojas gali laisvai pardavinėti savo gaminius bet kurioje šalyje, rinkos plečiasi, o tai leidžia gamintojams gaminti prekes žymiai didesnėmis apimtimis. Ūkio šakose, kuriose reiškiasi masto ekonomija, didesnė gamybos apimtis sąlygoja kaštų mažėjimą, ir tai leidžia pardavinėti prekes žemesnėmis kainomis. Tai naudinga visų šalių vartotojams.
- *Laisvoji prekyba, vykdoma remiantis lyginamojo pranašumo principu (veiksnys, lemiantis, kas yra naudingiau – ar prekę gaminti, ar ją įsivežti), padeda daug efektyviau paskirstyti išteklius* ir užtikrinti aukštesnę materialinės gerovės lygį tiek atskirose šalyse,

tiek viso pasaulio mastu. Kadangi išteklių struktūra, technologinių žinių lygis kiekvienoje šalyje yra skirtingi, kiekviena šalis gamina tam tikras prekes skirtingais gamybos kaštais. Jeigu kiekviena šalis gamintų tik tas prekes, kurias gali pagaminti pigiau (mažesniais alternatyviais kaštais) negu jos prekybos partneriai ir mainytų jas į prekes, kurių gamybos kaštai šalyje palyginti aukštesni negu kitose šalyse, tai kiekviena laisvai prekiaujanti šalis ir visa pasaulio ekonomika gautų didžiukių realiųjų pajamų, naudodama turimą kiekvienos šalies išteklių apimtį (p. 266).

Kalbant apie tarptautinę prekybą pažymėtina, kad vartotojams yra naudingas importas, o ne eksportas. Tuo tarpu gamintojams naudinga eksportuoti prekes, o importas jiems nuostolingas. Pastarasis didina ir nedarbą šalyje. Nurodytus prieštaravimus iš dalies švelnina tas faktas, kad vartotojai ir gamintojai dažniausia yra tie patys asmenys, todėl esant subalansuotai užsienio prekybai minėti eksporto ir importo poveikiai turėtų kompensuoti vienas kitą. Pavyzdžiui, didėjantis nedarbas dėl importo turėtų būti kompensuojamas užimtumo didėjimu produkciją eksportuojančiose gamybos šakose (G. Davulis, 2003, p. 297).

Liberaliai prekybai paskatinus globalinių rinkų evoliuciją, darbo paklausą vis stipriau veikia globalinės konkurencinės jėgos. Pvz., darbo užmokestis prekiaujamų gaminių sektoriuje paprastai yra svarbus atskaitos taškas kitai ekonomikai. Dažnai manoma, kad tarptautinė konkurencija, ypač iš besivystančių šalių pusės, darbo užmokestį, socialinius, ir aplinkos apsaugos standartus per prekybą sumažina iki žemiausio bendro vardiklio. Tačiau, įprastinė prekybos teorija numato, kad dėl prekybos darbo užmokestis šalyse išsilygins – jis padidės darbo gausiose šalyse, kur jis iš pradžių yra nedidelis, ir sumažės darbo stokojančiose šalyse, kur jis iš pradžių yra didelis. Prekybos varomosios jėgos yra technologiniai skirtumai, masto ekonomika ir gamybos veiksnių santykinės pasiūlos skirtumai. Nors iš esmės prekybos įtaka darbui yra teigiama, padidėjusi konkurencija gali sukelti priešingą spaudimą darbo užmokesčiui ir su darbu nesusijusioms išlaidoms. Pasak D. Held (2002), pačius radikaliausius padarinius darbas patiria, kai technologija plačiai pasklinda tarptautiniu lygiu ir konkurencinį pranašumą daugiausiai lemia santykinė gamybos veiksnių pasiūla. Jei ypatingi pranašumai išnyksta ir masto efektas nedominoja, tai dingsta pagrindas išlaikyti aukštesnį darbo užmokestį ir reikia tikėtis, kad darbo užmokestis susilygins. Tai galioja tiek prekybai tarp išsivysčiusių, tiek tarp besivystančių šalių, kur šalių prieiga prie technologijos yra panaši, ten vienos šakos prekių prekybą galima analizuoti kvalifikuoto darbo pasiūlos santykinių skirtumų atžvilgiu (p. 190).

Prekyba daro nemažą įtaką nacionalinių ūkių struktūrai. Ypatingas technologinis pranašumas kuria santykinį prekybos pranašumą. Tačiau technologija pasklinda tarp šalių, tai vyksta ir dėl prekybos. Ekonomikoms įgavus gebėjimą eksportuoti į globalines rinkas išauga prekyba ir suintensyvėja konkurencija. Technologijoms sklindant tarp šalių, papildomą konkurencinį spaudimą sukelia gamintojai, kurių darbo sąnaudos mažos. Tokių gamintojų atsiradimas sumažina bet kurio

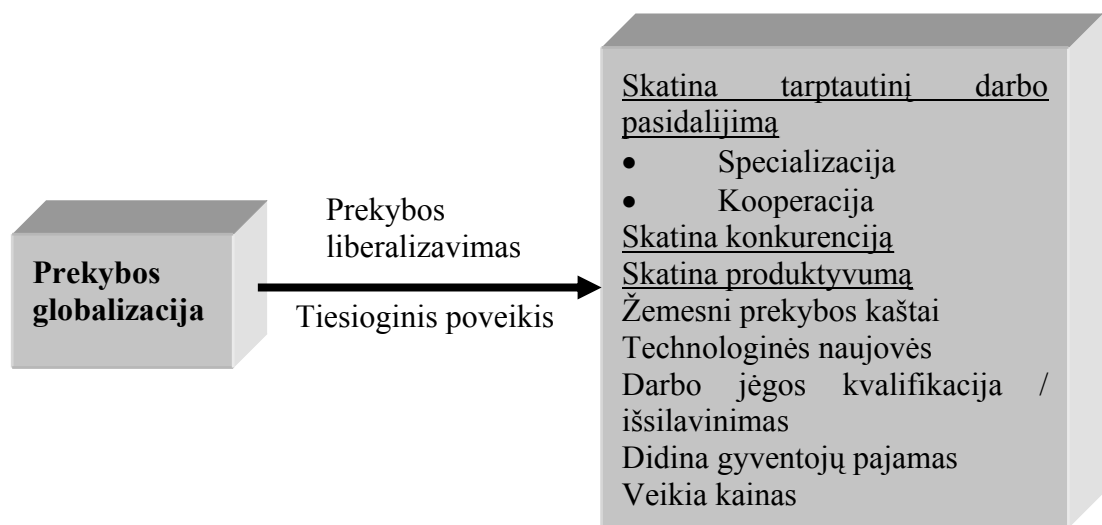
pavienio gamintojo galimybes perkelti padidėjusias išlaidas produkcijos pirkėjams. Tai sukelia struktūrinių pokyčių: vienos pramonės šakos sumažėja ar net išnyksta, kitos – išsiplečia. Šalys negali būti konkurencingos visur arba niekur, tačiau vidinis socialinis ar ekonominis padėties koregavimas, kai ištekliai iš smunkančių sektorių perkeliama į besiplečiančius, gali būti didžiulis. Būtent todėl, kad konkurencinis pranašumas yra santykinis, vienos šalies konkurencinės padėties pokytis tiesiogiai veikia kitas šalis. Globalinė technologijos sklaida ir naujų gamintojų atsiradimas taip paspartino globalinę konkurenciją, kad nenutrūkstamas struktūrinis prisitaikymas tapo nuolatine pažangių nacionalinių ūkių veiklos ypatybe (D.Held, 2002, p. 212).

Liberalizuojant prekybą daug veikia PPO – tai yra pagrindinė organizacija, kuri, siekdama išplėsti tarptautinės prekybos mastus, tarptautinių susitarimų pagrindu naikina įvairius prekybos barjerus, suteikdama pagrindą įvairioms su tuo susijusioms deryboms. 2008 m. liepos 23 d. PPO priklausė jau 153 šalys (World Trade Organization, 2008). Įvertinant tai, kad pasaulyje yra 195 šalys (skaičius nežymiai gali kisti dėl skirtingų šaltinių), galima daryti išvadą, kad dauguma šalių mato, supranta, patiria ir nori pasinaudoti liberalios prekybos teikiamais privalumais bei įtaka. PPO, vadovaudamasi anksčiau nurodytais GATT principais, skatina vystimąsi pritaikydama kiekvienai šaliai tam tikrus ilgesnius palankius laikotarpius, per kuriuos besivystanti šalis turi įgyvendinti atitinkamą prekybos politiką ar susitarimą, suteikdama techninę pagalbą, siekiant didinti prekybos našumą. Norėdamos pilnai dalyvauti PPO veikloje, besivystančios šalys turi įvykdyti tam tikrus reikalavimus, kurių jos negali taip sklandžiai vykdyti, kaip išsivysčiusios šalys. Tad PPO šiuo atveju joms padeda vykdyti tuos reikalavimus, kad šalys sėkmingai vystytųsi ir galėtų konkurencingai dalyvauti tarptautinėse rinkose. *PPO padeda besivystančioms šalims skatindama jų prekybos našumą. Pastarasis apima žmoniškųjų išteklių vystymą, institucijų bei infrastruktūros plėtrą. Žmoniškuosius išteklius būtina vystyti, nes vyriausybės remiasi, naudojasi PPO patarimais: teisininkais, ekonomistais, profesionaliais derybininkais. Šalis, kuriai trūksta tokių specialistų, atitinkamai negali vystyti jau esančių ar būsiančių prekybos susitarimų. Institucijos turi būti stiprios, kad galėtų įgyvendinti PPO reikalavimus, priimti atitinkamus sprendimus, o gera infrastruktūra reikalinga norint vystyti prekybos plėtrą (pvz., keliai ir pan.).*

Kaip rašoma TVF 2001 m. ataskaitoje dėl „Globalaus prekybos liberalizavimas ir besivystančios šalys“ (International Monetary Fund, 2001), pastarųjų dešimtmečių ekonominį augimą bei plėtrą lėmė laisvėjanti tarptautinė prekyba. Ekonominė integracija, prasidėjusi su GATT, ne tik padidino besivystančių šalių pajamas, bet taip pat pagerino gyvenimo sąlygas. Didėjanti ekonominė integracija bei dalyvavimas tarptautinėse rinkose suteikė besivystančioms šalims galimybę daugiau pritraukti tiesioginių užsienio investicijų (TUI, apie tai žr. sekančiame skyrelyje). Ekonomikos augimui ir apskritai vystimuisi užtikrinti reikalingos atviros ekonomikos politikos, atveriančias galimybes laisvai prekybai bei investicijoms. Pasak TVF, *nei viena šalis neparodė didesnio ekonominio išsivystymo bei*

geresnio gerovės užtikrinimo savo piliečiams neatsiverdama pasauliui (toku būdu atsiverdama ir TUI). Priešingai, laisva prekyba, susitarimai dėl bendros muitų taikymo politikos, buvo vienas svarbiausių sėkmės veiksnių, lėmusių Rytų Azijos šalių ekonominį augimą, importo tarifams nukritus nuo 30 proc. iki 10 proc. per pastaruosius dvidešimt metų. Besivystančių šalių ekonomikos atvėrimas yra vienas iš svarbiausių veiksnių, lėmęs besivystančių šalių konkurencingumo pranašumo vystimąsi tam tikrų produktų gamyboje. Dėl laisvos prekybos žmonės gauna daugiau pajamų, todėl gerėja gyvenimo sąlygos. Sukuriamos naujos darbo vietos. Besivystančios šalys gaus daugiau pajamų išlaisvindamos žemės ūkio produkcijos bei gamybos rinkas.

Apibendrinant galima išskirti 1 paveiksle pateikiamą prekybos globalizacijos poveikį ekonomikos augimui bei gerovei.

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008 m.

1 pav. Prekybos globalizacijos poveikis

Su prekybos globalizacija yra susijusi finansų globalizacija. Kaip minėta anksčiau, į tarptautinius prekybinius santykius įeina kapitalo judėjimas bei mokėjimai. Apie finansų globalizaciją ir jos poveikį bus kalbama sekančiame poskyryje.

1.4. Finansinės globalizacijos samprata ir reikšmė

Tarptautinių finansų rinkų globalizacija yra glaudžiai susijusi su procesais, vykstančiais pasaulinėje prekyboje, su daugelio šalių poreikių augimu, finansuojant ir aprūpinant prekių srautų judėjimą, taip pat atskirų valstybių išėjimu į pasaulinę rinką. Naujos finansinės operacijos, nacionalinių rinkų dereguliavimas ir tarptautinių bankų bei kitų finansinių institucijų plėtra sukūrė veikiančią globalinę finansų sistemą.

Kalbant apie finansų globalizaciją svarbios yra tokios sąvokos kaip globalūs tarptautiniai finansų srautai, bendrieji kapitalo srautai bei gryniesi kapitalo srautai. *Tarptautiniai finansų srautai* gali būti apibrėžiami kaip tarpvalstybiniai ilgo ir trumpo laikotarpio aktyvų ir paskolų srautai ir suskirstyti į kelias grupes (pateikiama sekančiame puslapyje):

- *tiesioginės užsienio investicijos (TUI)* – užsienio įmonių nuosavybė arba investicijos į jas, kai investuotojas atlieka tiesioginį vadybinį vaidmenį; tai užsienio gamybinių aktyvų įsigijimas ir vadyba;
- *tarptautinis bankų skolinimas* – paskolos užsienio skolininkams nacionaline skolintojo arba užsienio valiuta;
- *tarptautinės obligacijos* – kredito instrumentai, išleidžiami užsienio skolininkų arba perkami užsienio skolintojų; tai pasižadėjimas nustatytu laiku sumokėti apibrėžtą pinigų sumą ir periodiškai nustatytais intervalais mokėti palūkanas, todėl obligacijos yra prekiaujami vertybiniai popieriai, denominuoti standartiniais vienetais;
- *portfelinės investicijos* – investicijos į akcinių bendrovių akcijas arba ilgalaikes obligacijas, paprastai laikomas dėl jų teikiamos gražos, kai investuotojas neatlieka jokio vadybinio vaidmens;
- *tarptautiniai nuosavybės popieriai* – bendrovių akcijos, išleistos pirkti užsieniečiams;
- „*naujieji finansiniai instrumentai*“ – derivatyvai;
- *plėtros pagalba* – oficialiosios vienos vyriausybės pagalba kitai vyriausybei srautas;
- *tarptautiniai pinigų srautai* – užsienio valiutų pirkimas ir pardavimas (D.Held, 2002, p. 217).

Bendrieji kapitalo srautai – tai kapitalo srautai iš ūkio ar į jį. *Grynieji kapitalo srautai* apibrėžiami kaip bendrieji kapitalo srautai iš šalies, minus, minus bendrieji kapitalo srautai į šalį; grynieji srautai parodo, ar šalies ūkis kaupia reikalavimus likusiam pasauliui, ar priešingai (D. Held, 2002, p. 217). *Kapitalo rinkos misija – sukurti ilgalaikio skolinimosi lėšas.*

Organizuoti tarptautiniai finansai užregistruoti nuo XIV a., kai Florencijos prekybos bankai išplėtė ryšius su daugeliu valstybių. Nors tarpvalstybiniai pinigų srautai turi ilgą istoriją, tvarka Europos finansuose, kaip kredito tarp ekonomiškai pajėgiausių valstybių organizavimo reglamentuota ar institucionalizuota sistema, iš esmės ėmė rasti XVI a. Nuo XVI a. Europa importavo daug brangiųjų metalų, dažniausiai prekybai su Azija. Tuo metu kaip svarbiausias visos Europos finansų centras iškilo Antverpenas. Tai nulėmė svarbi jo padėtis prekyboje ir liberali finansų politika: miesto rinkose atvirai veikė daugybė užsienio finansininkų. To meto tarptautinių finansų plėtrą skatino du pagrindiniai procesai. Pirma, besiplečiantys pastovūs prekybos ryšiai didino tarpvalstybinių finansų paslaugų paklausą, antra, monarchinių valstybių sunkumai renkant lėšas pirmiausia brangiai atsieinantiems karams darė stiprų spaudimą, o kartu ir plėtė galimybes kurti organizuotus finansus. Tarpvalstybiniai finansų srautai nuo 1870 m. iki Pirmojo pasaulinio karo iš esmės išsiplėtė ir suintensyvėjo. Išsiplėtus komunikacijoms, nacionalinės finansų rinkos stipriai susipynė su tarptautiniais finansų tinklais. Vyriausybės beveik neribojo tarptautinių finansų srautų, o pagrindinių valiutų vertę reguliavo pasaulinė Aukso standarto sistema. Formaliai Aukso standartas buvo įkurtas po

to, kai įvyki žanginė Tarptautinė Paryžiaus konferencija pinigų klausimais. Aukso standarto sąlygomis eksportuotojams mokama užsienio valiuta buvo pakeičiama į auksą, kuris pateikiamas savo nacionaliniam bankui mainais į nacionalinę valiutą. Taip šalyje susidarius mokėjimo balanso deficitui būtų išvežtas grynasis auksas, o susidarius mokėjimo balanso perviršiui – grynasis auksas įvežamas. Kadangi auksas buvo pinigų bazė, tai pareikalavus visa nacionalinė valiuta galėjo būti iškeista į jį. Taip formavosi kiekvienos šalies pinigų pasiūla. Aukso standarto laikotarpiu kapitalas lydėjo po visą pasaulį, o užsienio investicijų intensyvumas tiek investuojančioms, tiek besiskolinančioms šalims įgijo didžiausią ekonominę reikšmę. Šiuo laikotarpiu tarptautiniai finansų srautai buvo ekstensyvūs, apimantys viso pasaulio žemynus. Pirmasis pasaulinis karas (1914 m.) sugriovė klasikinę Aukso standarto sistemą, o pokario nestabilumas, ypač didžiulė infliacija Vokietijoje 3-iojo dešimtmečio pradžioje trukdė ją atkurti. Tik 1925 m. Didžioji Britanija prisidėjo prie JAV ir grįžo prie Aukso standarto. 1928 m. ši sistema jau buvo atkurta dalyvaujant gerokai daugiau valstybių nei anksčiau. Tačiau ji greitai subyrėjo, kai didžioji krizė pakirto tarptautinį finansinį bendradarbiavimą. Po antrojo pasaulinio karo su Bretton Woods konferencija susiformavo kitokia finansinė sistema (BWS – Bretton Woods sistema). Ji buvo sukurta, kad užtikrintų nacionalinės ekonomikos tikslų nepriklausomybę nuo globalinių finansų disciplinos ir jiems būtų teikiama pirmenybė. BWS sąlygomis kiekvienos valiutos kursas dolerio atžvilgiu buvo nekintamas, o pats doleris turėjo fiksuotą santykį su auksu – 35 JAV doleriai už unciją aukso. Praktiškai BWS tapo dolerio sistema, nes po Antrojo pasaulinio karo JAV iškilo kaip galinga ekonominė valstybė ir tuo pačiu stambiausia valstybė – kreditorė. Valiutų kursai buvo nekintami, o šalis galėjo pakeisti savo valiutas ir JAV dolerio santykį tik tuomet, jei jos mokėjimų balansas patirdavo sunkumus (A.R. Grižas, 2006, p. 30-35).

Šiuolaikinei finansų globalizacijai (jos pradžia laikomas 9-asis dešimtmetis) pagrindą padėjo trys esminiai 7-ojo ir 8-ojo dešimtmečių pokyčiai: eurovaliutos rinkos atsiradimas, BWS žlugimas ir naftos kainų šokas. Privačių tarptautinių finansų ekspansijos 7-jame dešimtmetyje varomoji jėga buvo kylanti eurovaliutos rinka. 6-ame dešimtmetyje tuometinė TSRS valdžia savo dolerių santaupas ėmė laikyti ne JAV, bet Vakarų Europos bankuose, nes bijojo, kad, vykstant šaltajam karui, JAV gali juos sekvestruoti. Gaudami depozitus doleriais, Europos šalių bankai suvokė, kad, užuot konvertavę į nacionalinę valiutą, jie juos gali skolinti. Tos „eurodolerių“ lėšos sparčiai didėjo ir plėtėsi, apimdamos ir kitas valiutas ir taip sukurdamos eurovaliutos rinką. 1971 m. rugpjūčio 15 d. JAV prezidentas R. Niksonas paskelbė, kad doleris nebebus laisvai konvertuojamas į auksą, tai reiškė fiksuotų valiutos kursų pabaigą ir lėmė Bretton Woods sistemos pabaigą. Tai atvėrė plaukiojančių (svyruojančių, slankių) valiutų kursų epochą, kurioje valiutų vertę lemia globalinės rinkos jėgos, t.y. pasaulinė atininkamos valiutos pasiūla ir paklausa (A.R. Grižas, 2006, p. 36).

Kaip teigia I.Goldin ir K. Reinert (2007), *globalūs finansų srautai* yra svarbūs besivystančių šalių vystymuisi užtikrinti. Nors tiesioginę globalių finansinių srautų įtaką vystymuisi ir sunku

nustatyti. Šie srautai *didina vidaus santaupas todėl padeda investicijoms, ekonominiam augimui, finansinio sektoriais vystymuisi, technologijų perdavimui, skurdo mažinimui* atitinkamoje šalyje. Čia laikomasi istoriškai susiklosčiusios nuomonės, kad nauda, gaunama iš kapitalo srautų yra tokia pati, kaip nauda, gaunama iš prekybos. Pagrindinė finansų sistemos užduotis – pervesti deficitines finansines lėšas iš tų, kurie jas kaupia, tiems kurie jas skolinasi. *Sukurdamos lėšas skolinimuisi (kreditavimui), finansų sistema sukuria priemones, kurias naudojant plėtojasi šiuolaikinė ekonomika, gerindama savo šalies gyventojų pragyvenimo lygį* (A.V.Rutkauskas, 1998, p. 16).

Globalūs finansų srautai, t.y. finansų rinkos gali būti skiriamos į pinigų rinką bei kapitalo rinką. *Pinigų rinkos* – rinka, kurioje prekiaujama trumpalaikiais pinigiais kreditais. Su pinigų rinka susijusios įstaigos – tai komerciniai bankai, specialiosios akcinės kompanijos ir vyriausybės įstaigos. Pinigų rinka yra sukurta trumpalaikėms paskoloms įsigyti. Galima sakyti, kad tai yra institucija, kur fiziniai ir juridiniai asmenys, turintys laikiną fondų perteklių, gali suteikti jas tiems, kurie stokoja jų trumpą periodą. Taip pinigų rinka padeda ekonominiams vienetams valdyti likvidumą. Pagal susitarimą vertybiniai popieriai ar paskolos, turinčios mažesnę nei vienerių metų padengimo terminą, yra laikomos finansinėmis pinigų rinkos priemonėmis. Viena iš svarbiausių pinigų rinkos funkcijų yra verslo apyvartinio kapitalo finansavimas, taip pat trumpalaikių kreditų teikimas vyriausybei, siekiant išvengti mokesčių didėjimo (A.V. Rutkauskas, p. 28).

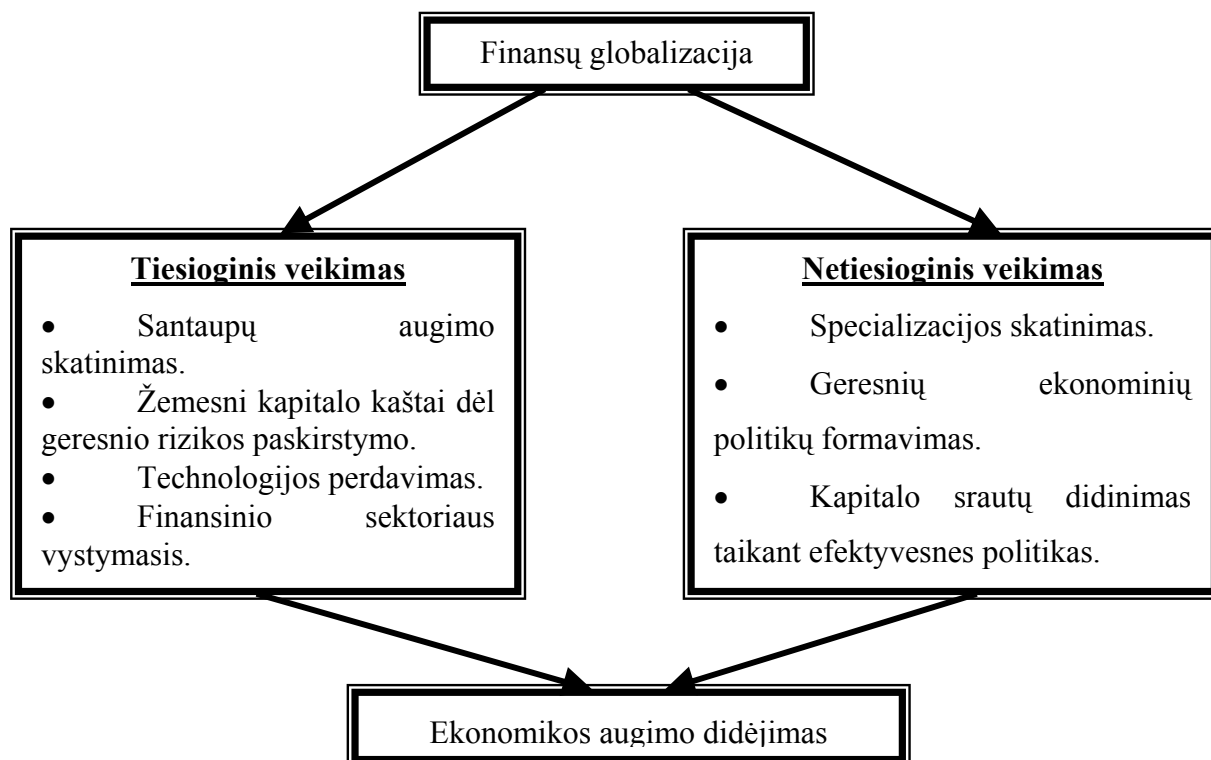
Priešingai pinigų rinkai, *kapitalo rinka* yra sukurta teikti ilgalaikes investicijas verslo firmoms, vartotojams ir vyriausybei. Finansinės priemonės šioje rinkoje turi didesnę nei vienerių metų padengimo laikotarpį, o kreditai svyruoja nuo mažų iki milijoninių. Ji kartu su pinigų rinka yra pagrindinis išorinis ūkio ir vyriausybės finansavimo šaltinis.

Kapitalas eksportuojamas ir importuojamas tarptautinių (užsienio investicijų) forma. *Užsienio investicijos* – tai užsienio kapitalas, įvežtas iš kitų šalių ir panaudotas investicijas priimančios šalies gamyboje arba veikloje, turinčioje kita tikslinę paskirtį. Besivystančioms šalims užsienio investicijos dažnai tampa ūkio plėtros veiksniumi. Užsienio kapitalas paprastai investuojamas tokiais pagrindiniais būdais: steigiant užsienio kapitalo įmones arba įmones dalinio kapitalo pagrindu; įsigyjant veikiančios įmonės kapitalo dalį arba visą įmonę; steigiant antrines įmones; įsigyjant teisę naudoti žemės ir gamtos išteklius ir panašiai. Užsienio investicijos gali būti tiesioginės ir portfelinės. *Tiesiogines užsienio investicijos (TUI)* – tokios investicijos, kurios pagrindu susiklosto ilgalaikiai ekonominiai santykiai ir interesai tarp tiesioginio investuotojo ir tiesioginio investavimo įmonės. Ypač aktyviai tiesiogines investicijas naudoja tarptautinės kompanijos, kurdamos savo filialus ir antrines įmones įvairiose šalyse. Tokiu būdu tarptautinės kompanijos tiesiogiai ir netiesiogiai suteikia paramą besivystančioms šalims – spartina ekonominę ir technologinę pažangą (technologijos ir išsivysčiusios šalies transportuojamos į besivystančią šalį), didina užimtumą, perduoda savo organizacinę patirtį, kelia bendra žmogiškojo kapitalo lygį (pvz., apmokydamos darbuotojus dirbti naujomis technologijomis ir

pan.), skatina konkurenciją. *Portfelinės užsienio investicijos* – tai tokios investicijos į obligacijas ir kitus finansinius aktyvus, kurios nesuteikia investuotojui teisės kontroliuoti ūkio subjektą, į kurį investuojama, arba daryti jam didelę įtaką. Pagrindinis skirtumas tarp tiesioginių ir portfelinių užsienio investicijų yra tas, jog pastarosios nesuteikia investuotojui įmonės, į kurią investuojama, valdymo teisės. Pagrindinė portfelinių užsienio investicijų paskata yra įvairiose šalyse mokamų už kapitalą palūkanų skirtumas. Didesnė palūkanų norma, palyginti su kitomis šalimis, į investavimo šalį pritraukia ir daugiau portfelinių investicijų. Tačiau tai yra rizikinga šaliai, nes, svyruojant palūkanų normai, portfelinės užsienio investicijos pradeda traukti iš šalies, o tai gali sukelti nepageidaujamą padarinių investavimo šaliai. TUI šiuo požiūriu yra pastovesnės (G. Davulis, 2003, p. 307).

Kitos investicijų rūšys yra *kreditai ir paskolos*, kurias gali teikti privačios arba valstybinės organizacijos, paprastai turinčios priimančios šalies vyriausybės garantiją. Kreditai ir paskolos gali būti teikiamos ir per specializuotas tarptautines organizacijas. Tarptautinių kreditų reikšmė besivystančioms ir Rytų Europos šalims, Lietuvai, neabejotina. Su jais siejamos galimybės spartinti ekonomikos pertvarkymą bei modernizavimą. Tačiau šios kapitalo investicijos gali būti naudingos tik tada, kai jų produktyvumas viršija jų gavimo kaštus (G. Davulis, 2003, p. 309).

Kaip skelbia TVF (2003), *finansų globalizacija padeda besivystančių šalių vystimuisi tiesiogiai ir netiesiogiai. Tiesiogiai ji skatina nacionalinių santaupų augimą, kapitalo kaštų mažėjimą, technologijų perkėlimą iš išsivysčiusių į besivystančias šalis, nacionalinio finansinio sektoriaus vystymąsi. Netiesiogiai finansų globalizacija skatina specializavimąsi dėl geresnio valdymo bei makroekonominių rodiklių gerėjimą dėl konkurencijos. Tiesioginė bei netiesioginė finansų globalizacijos įtaka pateikiamame 2 paveiksle.*

Šaltinis: sudaryta pagal TVF, 2008

2 pav. Būdai, kuriais finansų globalizacija veikia besivystančių šalių ekonominę plėtrą

Pagal 29 puslapyje pateiktą 2 paveikslą, tiesioginis finansų globalizacijos veikimas aiškinamas taip:

a) *Žemesni kapitalo kaštai dėl geresnio rizikos paskirstymo*. Tarptautiniai aktyvų vertinimo modeliai numato, kad fondų rinkos globalizavimas tobulina rizikos paskirstymą. Didėjančios rizikos paskirstymo galimybės tarp tarptautinių bei vietinių investitorių padeda rizikos atskyrimui. Ši galimybė išskirti riziką skatina šalies įmones priimti daugiau investicijų, tokiu būdu didinamas augimas.

b) *Technologijų bei vadybos perkėlimas*. Finansiškai integruotos ekonomikos patraukia didelius tiesioginių užsienio investicijų srautus, o tai generuoja technologijų sklaidą bei gerina valdymą. Tai teigiamai veikia visuotinį produktyvumą, kurio rezultatas – auganti ekonomika.

c) *Nacionalinio finansinio sektoriaus vystymo skatinimas*. Tarptautiniai finansų srautai didina vietinių finansų rinkų likvidumą, užsienio bankų dalyvavimas leidžia naudotis tarptautinių finansų rinkų teikiama nauda, ištekliais. Visa tai nacionalinėms finansų institucijoms taip pat leidžia kurti reguliacinę priežiūros bazę. Reikia nepamiršti, kad užsienio bankai taip pat supažindina su finansinių instrumentų naujovėmis bei technologijomis, o taip pat skatina technologinius patobulinimus vietinėse rinkose.

Netiesioginiai globalizacijos veikimo būdai aiškinami taip:

a) *Specializacijos rėmimai* - čia remiamasi teiginiu, kad specializacija skatina produktyvumą, o tai teigiamai veikia ekonominį augimą. Tačiau be gero rizikos valdymo mechanizmo, ypač specializuotos produkcijos struktūra gali sukelti produktyvumo nepastovumą, tokiu būdu ir vartojimo nepastovumą. Čia finansų globalizacija galėtų padėti, išitraukdama į tarptautinį rizikos pasidalijimą, sumažindama vartojimo nepastovumą.

b) *Įsipareigojimas geresnėms ekonominėms politikoms*. Tarptautinė finansų integracija galėtų gerinti ekonomikos produktyvumą per savo poveikį vyriausybės galėjimui kreditiškai (finansiškai) užtikrinti savo ateities politikų kryptį įgyvendinimą. Nacionalinės vyriausybės kartais neturi išeities kaip tik didinti mokesčius, todėl investicijos bei ekonominis augimas gali mažėti.

c) *Kapitalo srautų didinimas taikant efektyvesnes ekonomines politikas*. Šalies noras dalyvauti tarptautinėje finansų integracijoje tampa ženklu, parodančiu, kad ta šalis vykdys palankesnes politikas užsienio investicijų atžvilgiu (p. 26).

Finansų rinkos, tiek vietinės, tiek tarptautinės, yra svarbus ekonominio vystymosi ir apskritai gyvenimo sąlygų gerėjimo veiksnys. Kaip jau minėta anksčiau, globalūs finansų srautai veikia santaupų didėjimą bei užimtumą, finansinio sektoriaus vystymąsi bei technologijų perdavimą. Sekančiame skyriuje, išanalizavus mokslinę literatūrą, bus formuojamas prekybos bei finansų globalizacijos poveikio besivystančių šalių plėtrai modelis.

2. PREKYBOS IR FINANSŲ GLOBALIZACIJOS POVEIKIO BESIVYSTANČIŲ ŠALIŲ PLĖTRAI TYRIMO METODIKOS PAGRINDIMAS

2.1. Tyrimo vykdymas

Tyrimo etapai. Atlikus mokslinės literatūros analizę, tyrimas buvo vykdomas šiais etapais:

1) parengtas ir pagrįstas prekybos bei finansų globalizacijos poveikio tyrimo instrumentarijus (žr. 2.2. poskyrį);

2) suformuotam faktorinės analizės modeliui prekybos bei finansų globalizacijos poveikio besivystančių šalių vystymuisi tikrinti pasirinkta tam tikra besivystanti šalis (Moldovos Respublika), apžvelgtos pagrindinės tarptautinės prekybos sutartys, kurias Moldovos Respublika pasirašiusi su kitomis šalimis;

3) sudarytas prekybos bei finansų globalizacijos poveikio besivystančių šalių vystymui faktorinės analizės modelis tikrintas pasirinktos besivystančios šalies (Moldovos Respublikos) pavyzdžiu.

Tyrimo metodai. Prekybos bei finansų globalizacijos poveikiui pasirinktos besivystančios šalies pavyzdžiu tikrinti buvo atliekamas kiekybinis tyrimas. Kiekybiniai tyrimo metodai grindžiami tam tikrų statistinių duomenų analize. Buvo suformuotas faktorinės analizės modelis. Pasak R. Tidikio (2003), *faktorinė analizė* – tai daugiamatis matematinės statistikos metodas, paprastai taikomas nustatant socialinių objektų tarpusavio ryšius ir, remiantis tais ryšiais, klasifikuojant požymius (p. 378). Faktorinei analizei atlikti pagrindiniai statistiniai duomenys imami iš Moldovos Respublikos nacionalinės statistinių duomenų bazės (Nacional Bureau Of Statistics of the Republic of Moldova, 2008), atitinkančios TVF skelbiamus duomenų analizės bei pateikimo kriterijus (International Monetary Fund, 2008), iš JTO vystymo programų ataskaitų (United Nations Development Programme), Nacionalinio Moldovos banko statistinės duomenų bazės (National Bank of Moldova, 2008) bei Tarptautinio Valiutos fondo Moldovai parengto statistinių duomenų dokumento (International Monetary Fund, Republic of Moldova, Statistical Appendix, 2008).

Duomenų analizė. Tyrimo metu statistiniai duomenys analizuojami taikant loginius (duomenų lyginimo, grupavimo, detalizavimo ir apibendrinimo) bei grafinius būdus.

Tyrimo problemos. Pagrindinė tyrimo problema buvo tam tikrų teorine medžiaga paremtų sąryšių tarp įvairių prekybos bei finansų globalizacijos veiksnių ir vystymosi veiksnių nustatymas., globalizacijos aspektų poveikio pasirinktos besivystančios šalies – Moldovos, išskyrimas. Nėra vieningos sistemos, kaip nustatyti vienų ar kitų globalizacijos aspektų poveikį atitinkamoms sritims, egzistuoja tik tam tikri teoriniai teiginiai, o praktinės formulės, tyrimo būdai nėra galutinai suformuluoti ar pritaikyti atitinkamai šaliai pagal jos mikroekonominę, makroekonominę situaciją, kultūrinius, socialinius, politinius ypatumus. Todėl tyrimo modelis buvo sudarytas remiantis mokslinių teorijų, teiginių, paskelbtų ataskaitų analize. Norint detaliau patikrinti nustatytus sąryšius bei

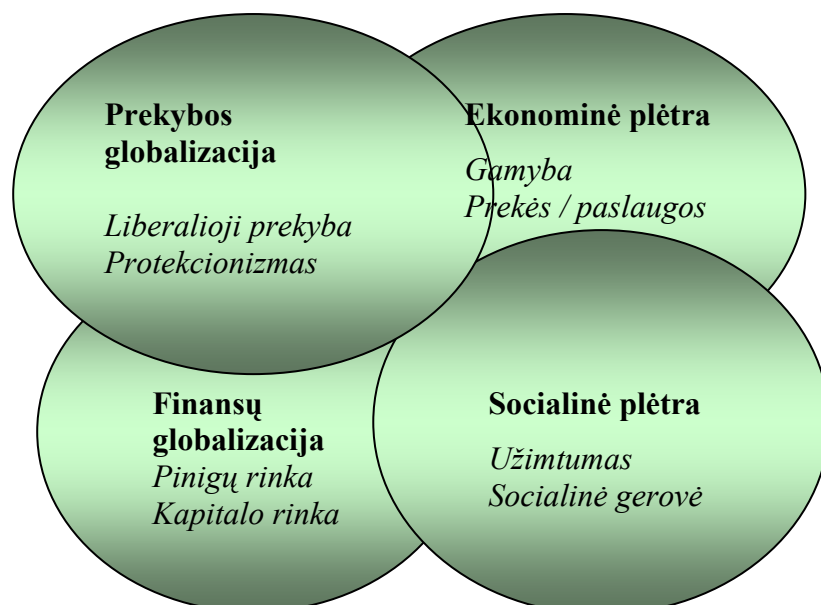
globalizacijos (prekybos ir finansų) aspektų poveikį tam tikrai šaliai, tyrimą reikėtų vystyti toliau ir atlikti ekonometrinius skaičiavimus. Kita iškilusi problema susijusi su sąvokos „plėtra“ supratimu. Ši sąvoka mokslinėje literatūroje pateikiama skirtingai. Pasitelkus įvairius žodynus, šiame darbe sąvoka „plėtra“ pateikiama kaip sinonimas sąvokai „vystymasis“. Trečioji problema – statistiniai duomenys pateikiami ne vienoda valiuta, nors jie imami praktiškai iš vienos duomenų bazės, tačiau kai kur rodikliai pateikiami Moldovos lėjomis (MDL), kai kur – JAV doleriais. Siekiant išvengti netikslumų dėl pasikeitusių valiutų kursų, analitinėje dalyje duomenys bus pateikiami tokia valiuta, kokia jie nurodomi statistinėse duomenų bazėse pasirinktame šaltinyje.

Tyrimo rezultatai. Atlikus tyrimą:

- 1) įvertinta prekybos bei finansų globalizacijos įtaka Moldovos vystymuisi;
- 2) suformuota bendra išvada apie prekybos bei finansų globalizacijos poveikį besivystančių šalių plėtrai;
- 3) apibrėžti tyrimo rezultatai;
- 4) pateikti pasiūlymai globalizacijos poveikio besivystančiai šaliai metodikai gerinti.

2.2. Tyrimo instrumentarijaus pagrindimas

Siekiant įvertinti prekybos bei finansų globalizacijos įtaką besivystančios šalies plėtrai realioje aplinkoje, remiantis apžvelgtos mokslinės literatūros analize, buvo suformuotas faktorinės analizės modelis (žr. 1 priedą). Modelio horizontalioje ašyje išskiriami tam tikri veiksniai, nusakantys besivystančios šalies plėtrą. Kadangi plėtos sąvoka apima daugiau nei ekonominio augimo sąvoką, išskiriami ekonominės plėtos bei socialinės plėtos veiksniai bei jų poveiksniai. Faktorinės analizės modelio vertikaliojoje ašyje išskiriami pasirinktų globalizacijos aspektų – prekybos bei finansų globalizacijos, veiksniai ir poveiksniai. Formuojant modelį laikomasi nuostatos, kad kiekviena iš sričių persipina tarpusavyje ir turi tam tikras priklausomybes:

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008 m.

Toliau pateikiama kiekvieno veiksnio, poveiksmio ir kriterijų prekybos bei finansų globalizacijos poveikio besivystančių šalių plėtrai vertinimo modelyje pasirinkimo pagrindimas (visą modelį žr. 1 priede).

1. Prekybos globalizacija. Remiantis apžvelgta teorine medžiaga, tarptautinė prekyba skirstoma į liberalią (laisvą) prekybą ir jai priešingą protekcionistinę prekybą. Globalizacija plinta kartu su liberalia prekyba, tačiau, atsižvelgiant į pasirinktos šalies makroaplinką, išskirtas ir protekcionizmo veiksnys. **1.1. Liberali prekyba** – jai vykstant, teoriškai, turi didėti ekonominis augimas ir socialinės gyvenimo sąlygos. Šiuo atveju, galvojant apie praktinėje dalyje nagrinėjamus rodiklius, reikia apsibrėžti laikotarpį, kuriame bus nagrinėjami duomenys. Nagrinėjamiems laikotarpiams nustatyti buvo pasitelktas Moldovos įstojimas į PPO (nes PPO skatina liberalią prekybą, tokiu būdu ir globalizaciją). Kadangi Moldova priklauso PPO nuo 2001 m., duomenų analizei buvo pasirinkti tokie metai: 1999, 2001, 2003, 2005, 2007. Tyrimui duomenis norėta imti nuo tada, kai Moldova tapo nepriklausoma respublika (1991 rugpjūčio 27 d.), tačiau, nesant galimybei surasti visų tyrimui reikalingų statistinių duomenų, laikotarpio nustatymo matu buvo pasirinkta Moldovos įstojimo į PPO data. **1.2. Protekcionizmas.** Išskiriant šį veiksnių siekta parodyti, koks yra *ne liberalios* (t.y. protekcionistinės) prekybos poveikis Moldovos ekonominei plėtrai ir kaip tai atsispindi vystymesi, jei, pavyzdžiui, Moldovos Respublikos atžvilgiu yra vykdoma kokia nors protekcionistinė politika arba ji taiko protekcionizmą santykiuose su kitomis šalimis. Remiantis teorija, jei šalis vykdo protekcionistinę politiką, arba jei tai daroma jos atžvilgiu, šalies ekonomikos, vystymosi augimas yra nedidelis.

2. Globalūs finansai. Jie skirstomi į pinigų rinką ir kapitalo rinką. Išskiriami du šio veiksnio poveiksmiai: **2.1. Pinigų rinka**, kuri teikia trumpalaikes paskolas ir taip suteikia šalies įmonėms, valstybei galimybę turėti apyvartinių lėšų, bei **2.2. Kapitalo rinka**, teikiančią ilgalaikes paskolas ir turinčią didelę įtaką investicijoms į šalies ūkį.

Remiantis mokslinė literatūra, nustatyta, kad prekybos bei finansų globalizacija veikia besivystančių šalių plėtrą. Kadangi plėtros sąvoka apima ne tik ekonominį augimą, išskirti ekonominės plėtros bei socialinių sąlygų gerėjimo veiksniai. Horizontalioje ašyje, prie ekonominės plėtros, išskiriama **1.1. Gamyba.** Remiantis teorija, laisvoji prekyba gali sąlygoti efektyvesnę gamybą, tad plečiasi laisvosios prekybos rinka. Jai plečiantis, galima gaminti didesnėmis apimtimis. Didesnė gamybos apimtis sąlygoja kaštų mažėjimą, o tai leidžia prekes pardavinėti žemesnėmis kainomis. Tai naudinga visų šalių vartotojams. Tiek vartotojai, tiek gamintojai gauna daugiau pajamų, gali vykdyti tolesnės investicijos į gamybą, o vartotojai gali įsigyti ne tik pirmojo būtinumo prekių. Vystosi ekonomika. Horizontalioje prekybos bei finansų globalizacijos įtakos besivystančių šalių plėtrai modelio ašyje prie ekonominės plėtros dar išskiriamos **1.2. Prekės ir paslaugos.** Šis poveiksmis išskirtas todėl, kad ekonomikos plėtroje dalyvauja ir prekyba, ir finansai, o visa tai susiję su prekių bei paslaugų srautais. Prie socialinės plėtros veiksnio išskiriamas **2.1. Užimtumas** bei **2.2. Socialinių**

sąlygų gerėjimas, nes šie poveiksniai yra vieni iš rodiklių, nurodantys socialinę plėtrą. Be to, remiantis teorine medžiaga, galima nustatyti tiesioginį ar netiesioginį socialinės plėtros ryšį su prekyba ir finansų srautais.

Sudarant modelį, susiduriant vertikalios bei horizontalios ašies poveiksniams, buvo išskirti tam tikri kriterijai, bendri tiek horizontalios, tiek vertikalios ašies poveiksniams. Taikant kriterijus praktiškai, bus nagrinėjama keletas makroekonominių pasirinktos šalies rodiklių. Toliau pateikiamas kiekvieno kriterijaus aprašymas.

1.1.1. Gamybos našumo pasikeitimas. Laisvėjant prekybai, skirtingoms šalims taikant panašią prekybos politiką bei mažinant muitus, šalys gali intensyviau dalyvauti tarptautinėse rinkose. Jos gali atsirinkti, ką verta parduoti tarptautinėse rinkose, taip gaunant daugiau pajamų. Taip atsisakoma neperspektyvių pramonės, kitų gamybos sričių šakų, orientuojantis į tam tikras šakas, galinčias duoti daugiau naudos, pelno. Vyksta specializacija, kurios viena iš pasekmių yra našumo augimas. Be to, laisva prekyba skatina technologijų plėtrą. Dėl to tai pat didėja našumas. Šaliai negalint laisvai parduoti tarptautinėse rinkose, ji neturės galimybės pasinaudoti tarptautinių rinkų teikiama ekonomine nauda. Gali būti, kad šalis nedalyvauja pasaulinėje rinkoje, nes protekcionistiniais muitais siekia apsaugoti savo šalies gamintojus, tuomet technologijų plėtra nevyksta taip sparčiai, kaip esant liberaliai prekybai, nukenčia vartotojai. Be to, jei valstybės atžvilgiu kita kaimyninė šalis, su kuria abi šalys siejo prekybiniai ryšiai, staiga įveda kokius nors importo apribojimus, šaliai nėra kur parduoti jau pagamintos produkcijos. Nukenčia tiek vartotojai, tiek gamintojai, vyksta grandininė reakcija: įmonės negali parduoti prekių, negauna numatytų pinigų, negali toliau vystyti gamybos ir prekybos, laiku nesumoka darbuotojams, čia gali padidėti šalies nedarbo lygis, sumažėti vartojimas, įmonės negali įsigyti reikiamų įrengimų gamybai ir t.t. Šiuo atveju į pagalbą gali ateiti pinigų rinka, siūlanti trumpalaikę išeitį – trumpalaikes paskolas tiek pavieniams gamintojams, tiek valstybei. Žinoma, tiek įmonės, tiek valstybės gali skolinti ir iš kapitalo rinkos (ilgalaikės paskolos), tačiau, pvz., esant visuotinei krizei, ir užsidarius bet kokiems finansavimo šaltiniams iš tarptautinių organizacijų bei bankų, finansinės institucijos, teikiančios trumpalaikes paskolas, būtų išeitis, nes suteiktų finansavimą apyvartinėms lėšoms (pvz., darbuotojų užmokestis, lėšos minimaliam gamybos našumui palaikyti, kol rinkos sąlygos stabilizuosis ir pan.). Kapitalo rinkos gali netiesiogiai didinti našumą skatindamos specializaciją.

1.1.2. Didesnis / mažesnis gamybos išteklių prieinamumas. Laisvėjant prekybai, įmonės gali įsivežti daugiau įvairesnių žaliavų palankesnėmis kainomis, reikalingų gamybai. To pasėkoje taip pat mažėja gamybos kaštai, auga gamybos našumas. Daugiau pagaminama, daugiau parduodama, įmonės gauna daugiau pajamų, valstybė daugiau surenka mokesčių, kuriuos gali panaudoti įvairiems projektams (pvz., socialiniams), gyventojai taip pat gali įsigyti gaminių mažesnėmis kainomis, jie gali taupyti, investuoti į save, pvz., eiti mokytis ir pan. Gerėja tiek ekonominė, tiek socialinė situacija. Jeigu

valstybė vykdo protekcionistinę politiką, gali būti, kad, pvz., šalies gamintojai yra apriboti žaliavų pasirinkime. Jie negali įsivežti reikalingų žaliavų mažomis kainomis, turi keisti gamybos kryptį. Arba perkamos žaliavos iš vietinių gamintojų bei užsienio šalių yra brangios, todėl pagamintos prekės dar brangsta, jų perkama mažiau. Mažėja tiek gamintojų, tiek vartotojų pajamos. Finansų rinkos gamybos išteklių prieinamumui taip pat turi reikšmę. Jos gali suteikti reikalingą finansavimą žaliavoms pirkti. Laisvėja prekyba, didėja finansavimas, kuris yra reikiamai paskirstomas, įvežama daugiau žaliavų palankia gamintojams kaina, didėja santaupos, ekonomika vystosi.

1.1.3. Gamybos kaštų pasikeitimas. Laisvoji prekyba skatina konkurenciją. Išaugusi konkurencija dėl užsienio firmų veiklos priverčia šalies gamintojus taikyti technikos naujoves, pereiti prie žemesnių gamybos kaštų gamybos technologijų, gerinti produkcijos kokybę, naudoti naujus gamybos metodus, skatinant ekonomiką. Gamybos kaštai taip pat gali mažėti dėl to, kad didėja gamybos produktyvumas, daugiau pagaminama, nes įvežama daugiau įvairesnių žaliavų palankiomis kainomis. Esant modernioms technologijoms, kurias galima nusipirkti tiek dėl laisvėjančios prekybos, tiek dėl finansų rinkos teikiamo finansavimo, taip pat mažėja gamybos kaštai. Mažėjant gamybos kaštams gali mažėti ir prekės kaina vietinėje rinkoje, laimi vartotojai. Esant protekcionizmui, ir, pvz., gamintojams negalint įsivežti įvairesnių žaliavų gamybai, ar modernių technologijų gamybai, gamybos kaštai didėja, darbo našumas gali mažėti, pralaimi tiek vartotojai, tiek gamintojai, gaunama mažiau pajamų. Be to, jei šalies atžvilgiu vykdoma protekcionistinė politika, tai atsiliepia neigiamai jos ekonominiam augimui (neparduodama prekių ir paslaugų kaip numatyta, netenkama pajamų ir t.t.).

1.1.4. Gamybos apimčių pasikeitimas. Ūkio šakose, kuriose reiškiasi masto ekonomija, didesnė gamybos apimtis sąlygoja kaštų mažėjimą, ir tai leidžia pardavinėti prekes žemesnėmis kainomis. Tai naudinga visų šalių vartotojams. Laisvoji prekyba, dėl technologijų bei didesnio pigesnių ir įvairesnių žaliavų prieinamumo, specializacijos, didesnio našumo, sąlygoja gamybos apimčių padidėjimą. Dėl gaminių įvairovės šalyje sunku nustatyti nacionalines gamybos apimtis, tačiau visas prekes rinkoje subendravardiklina prekių kainos. Šalies gamybos apimtis apskaičiuojama sudėjus visų prekių ir paslaugų, pagamintų per tam tikrą laikotarpį (paprastai per metus), rinkos kainas. Visų galutinių prekių ir paslaugų, pagamintų šalyje per tam tikrą laikotarpį (paprastai, per metus), naudojant šalies ekonomikos išteklius, rinkos kainų suma vadinama *bendruoju vidaus produktu* (BVP, V. Snieška, J.Čiburienė, 2006, p. 34). Remiantis klasikinėmis ekonominio augimo teorijomis, BVP augimas nurodo ekonomikos augimą. Čia dar veikia ir globali finansų rinka, skatinanti investavimą. Esant protekcionizmui, visa linija teigiamų pokyčių ekonomikoje gali persitvarkyti priklausomai nuo protekcionizmo krypties ir dydžio. Pvz., negalint įsivežti daugiau įvairesnių žaliavų pigesnėmis kainomis ar nesant galimybei pasiskirstyti moderniomis technologijomis, gamybos kaštai gali didėti, tuomet didės ir kainos. Tai gali sąlygoti mažesnius pardavimus, nenaudinga tiek gamintojui, tiek vartotojui.

1.2.1. Konkurencijos pasikeitimas. Laisvėjant prekybai, įvežama daugiau įvairesnių prekių ir paslaugų, dėl to didėja konkurencija tarp vietinių ir atvežtinių prekių. Dėl konkurencijos vietos prekybininkai būna priversti gerinti siūlomų prekių / paslaugų kokybę ir / ar mažinti kainą. To pasėkoje laimi vartotojai. Jie turi didesnę prekių ar paslaugų pasirinkimą mažesnėmis kainomis. Esant protekcionizmui, didėja vartotojų išlaidos. Dėl prekybinių apribojimų, padidėja importuojamų prekių ar paslaugų kaina, aukštesnė importuojamo produkto kaina priverčia kai kuriuos vartotojus pirkti brangesnes vietinės gamybos prekes. Susipilnėjus konkurencijai šalies vidaus rinkoje dėl aukštų importuojamų produktų kainų, vietinės gamybos prekių kainos gali padidėti. Mažėja vartotojų santaupos. Gali būti, kad, dėl padidėjusių kainų mažėja prekių ar paslaugų perkamumas, tokiu būdu mažėja ir pardavėjų pajamos.

1.2.2. Kainų lygio pokytis. Esant liberaliai prekybai dėl konkurencijos ir specializacijos kainos gali mažėti. Tokiu atveju laimi vartotojai, tačiau laimi ir pardavėjai, nes jie gali parduoti daugiau prekių tarptautinėse rinkose. Jau minėta, kad, vykdant protekcionistinę prekybos politiką, kainos gali didėti. Šiuo atveju svarbus rodiklis yra kainų indeksas. Juo galima apskaičiuoti šalyje pagaminto produkto apimtį, gyventojų išlaidų prekėms ar paslaugoms įsigyti ar investicijų išlaidų ir t.t. pokytį per metus (ar daugiau). Esant prekybos apribojimams, kainų indeksas gali didėti, t.y. rodyti infliaciją. Infliacija – prekių ir paslaugų kainų lygio pastovus didėjimas, pasireiškiantis piniginio vieneto perkamosios galios smukimu. Vykstant ekonomikos augimui, infliacijos lygis turi būti nedidelis, priešingu atveju tai rodytų ne ekonomikos augimą, o ekonomikos smukimą.

1.2.3. Vartojimo lygio kitimas. Liberalios prekybos atveju, didėjant konkurencijai, mažėjant kainoms, vartojimo lygis kyla, nes vartotojai gali įsigyti daugiau prekių, paslaugų jiems palankiomis sąlygomis. Be to, galėdami įsigyti prekes ar paslaugas mažesnėmis kainomis, jie sutaupo pajamų ir gali jas išleisti ne pirmo būtinumo prekėms įsigyti, investuoti į mokslą ir pan. Didėjantis vartojimas gali rodyti pragyvenimo lygio kilimą – t.y. vartotojai turi daugiau pajamų išleidimui. Esant išvystytai šalies finansinei sistemai, vartotojai gali turėti daugiau pajamų ir dėl to, kad jiems palankiais procentais gali būti suteikiami vartojimo kreditai ir pan. Šiuo pinigų rinka suteikia trumpalaikes paskolas vartotojams, o globalios kapitalo rinkos nauda pasireiškia poveikiu nacionalinei finansų sistemai.

2.1.1. Nedarbo lygio pokytis. Nedarbas yra viena svarbiausių makroekonominių problemų. Daugelis žmonių, netekę darbo, netenka pragyvenimo šaltinio, tai taip pat paveikia jų psichologinę būklę. Daugelis ekonomistų mano, kad nedarbo lygis rodo šalies ekonominę būklę. Laisvėjant prekybai, vykstant specializacijai, esant galimybei eksportuoti prekes, paslaugas į globalias rinkas, sukuriama daugiau darbo vietų, didėja gyventojų užimtumas, mažėja gyventojų nedarbo lygis. Dėl prekybos ateinančios technologinės naujovės mažina gamybos kaštus, skatina apimtį. Mažas nedarbo lygis parodo, kad šalyje ekonominė situacija yra gera, stabili, gyventojai turi pakankamai pinigų

pirminės ir antrinės paskirties prekėms. Jeigu yra didelis nedarbo lygis, tai rodo nepalankias šalyje ekonomines sąlygas žmogui. Jei žmogus nedirba, vadinasi, jis neturi nuolatinių pajamų, negali įsigyti būtinų pragyvenimui maisto produktų, ir t.t. Teoriškai, vykstant prekybos globalizacijai, nedarbo lygis turėtų mažėti. Svarbus čia yra globalių finansų vaidmuo. Jei, pvz., žmogus nedirba, ar jis gali tikėtis kažkokiu socialinių garantijų iš valstybės. Jei valstybė pati neturi pinigų, ar ji jų gali gauti iš tarptautinių bankų ir pan.

2.1.2. Darbo užmokesčio pasikeitimas. Teoriškai, vykstant laisvai prekybai tarp šalių, generuojama daugiau pajamų, susiklosto visa grandinė veiksnių, teigiamai veikiančių ekonomikos augimą, tokiu būdu užimtumą. Idealiu atveju, gerėjant ekonominėms sąlygoms, darbuotojų darbo užmokestis turėtų didėti. Didesnė pajamos visiems visuomenės sluoksniams leistų gerinti pragyvenimo lygį. Tačiau gali susiklostyti priešinga situacija, kai ekonomikos augimas nevyksta, darbo užmokesčiu dydis kinta neigiamai, naujų darbo vietų nesukuriama, žmonės balansuoja ant minimalaus pragyvenimo ribos. Šiuo atveju taip pat svarbi yra pinigų rinka, nes, dėl tam tikrų priežasčių įmonėms, neturint iš ko mokėti atlyginimų darbuotojams, ji suteiktų būtinas apyvartines pajamas. Netiesiogiai kapitalo rinka gali suteikti reikalingų investicinių lėšų (piniginių, technologinių) šalies, tokiu būdu ir įmonių, finansinių sistemų tobulinimui.

2.2.1. Išsilavinimas. Laisvėjanti prekyba, suteikdama sąlygas ekonomikos augimui, taip pat veikia ir socialines žmonių sąlygas, kurios taip pat parodo visapusišką šalies vystymąsi. Išsivysčiusios šalies požymiais yra industrializacijos lygis bei raštingumas. T.y., kuo labiau išsivysčiusi šalis, tuo daugiau raštingų, išsilavinusių gyventojų. Prekybos globalizacija skatina išsilavinimo lygį keliais būdais. Visų pirma ji lemia naujų technologijų atvežimą į šalį. O tam, kad žmonės žinotų, kaip dirbti su naujomis technologijomis, nesvarbu, ar jos būtų materialios, ar ne, įmonės darbuotojus reikės mokyti dirbti su tomis technologijomis. Be to, jeigu tam tikroje šalyje dauguma aukštųjų mokymo įstaigų yra privačios, prekybos globalizacijos atnešama ekonominė nauda leis daugiau gyventojų naudotis aukštųjų mokyklų paslaugomis. Taigi prekybos globalizacija skatins išsilavinimo plitimą, o išsilavinę piliečiai savo ruožtu netiesiogiai skatins ir patį ekonominį bei socialinį vystymąsi, galėdami dirbti su naujomis technologijomis, bei sąlygodami žinių plitimą ir visokių inovacijų (paremtų žiniomis) augimą. Šiuo atveju išsilavinimui skatinti naudingos ir finansų globalizacijos priemonės. Pvz., TUI lėšos gali skatinti įvairius gamybos, prekybos sektorius, tokiu būdu keldamos gyventojų pajamas, skatindamos technologines naujoves, remdamos gyventojų išsilavinimo didėjimą, investicijas į įvairias socialines programas ir pan.

2.2.2. Pokyčiai pragyvenimo lygyje. Gyvenimo lygis priklauso nuo daugelio šalies ekonominių rodiklių, kuriuos įtakoja tiek prekybos, tiek finansų globalizacijos veiksniai. Todėl, remiantis teorine medžiaga, čia formuojama prielaida, kad, vykstant prekybos bei finansų globalizacijai, gyvenimo lygis gerėja. Kalbant apie gyvenimo lygį atkreipiamas dėmesys į namų ūkio pajamas, vartotojų pajamas, jų

struktūrinį pasiskirstymą ne tik pirmojo būtinumo prekėms, bet ir ilgalaikio vartojimo prekių įsigijimui, gyventojų perkamąją galią, šalies gyventojams tenkančių mokesčių našta. Didėjant gyventojų pajamoms ir vartojimui, kyla perkamoji gyventojų galia. Namų ūkių pajamos socialinės raidos požiūriu svarbios išlaidomis sveikatai bei išsilavinimui. Juo jos didesnės, tuo daugiau gyventojai rūpinasi sveikata, išsilavinimu, galima sakyti, kultūra. Pvz., esant lėšų, generuojami įvairūs socialiniai projektai – tokie kaip bibliotekų įkūrimas, leidinių publikacija, stadionų statymas ir pan. Iš finansų globalizacijos požiūriu čia svarbios yra užsienio investicijos, nes jos gali tiesiogiai ar netiesiogiai veikti gyvenimo lygio kėlimą, finansuodama įvairias visuomenės gyvenimo sritis. Įdomu taip pat būtų šuo atveju stebėti, kaip kito šalies finansų sistema, kokius bankinius produktus šalies bankai siūlo savo gyventojams, kokios yra indėlių palūkanos, bei ar lengva yra (ir kokiais procentais) gauti, pvz., būsto paskolą.

Taikant modelio kriterijus praktikoje, protekcionizmo veiksniai bus tiriami esant tam tikriems nukrypimams. Pvz., jei matomas bendras ekonomikos kilimas, vienais metais, o kitais ne, tai bus ieškomos tokio ekonomikos elgesio priežastys: galbūt pasirinkta analizei šalis patyrė protekcionizmo politiką savo atžvilgiu ir jos importas ar eksportas buvo ribojamas ir pan..

Sekančiame skyriuje bus analizuojamas prekybos bei finansų globalizacijos poveikis besivystančios šalies – Moldovos pavyzdžiu. Taikant aukščiau aprašytą įtakos modelį, visų pirma bus apibūdinama pati šalis, pateikiamas sąrašas tarptautinių sutarčių, kurias minėta šalis yra pasirašiusi su kitomis valstybėmis ar organizacijomis.

3. PREKYBOS IR FINANSŲ GLOBALIZACIJOS ĮTAKOS MOLDOVOS PLĖTRAI ANALIZĖ

3.1. Moldova: pagrindiniai faktai

Moldova, Centrinės Europos valstybė, kurios sostinė yra Kišiniovas (mold. *Chişinău*), savo, kaip šiuolaikinės nepriklausomos valstybės, istoriją pradėjo 1991 m. rugpjūčio 29 d., žlungant Tarybų Sąjungai. Tuomet prasidėjo ir savarankiškas Moldovos Respublikos kelias iš planinės ekonomikos į rinkos ekonomiką. Pasak Pasaulio Banko (2008), šiuo metu Moldova yra pati neturingiausia valstybė Europoje. Moldovos piniginis vienetas – *lėja* (10 MDL 2008.11.28 buvo keičiamas 2.5887LT kursu, pagal Lietuvos banką, 2008). Šalis sienomis ribojasi su Ukraina bei Rumunija. Moldova beveik neturi gamtinių išteklių, tad jos *ekonomika priklauso nuo aukštų energetikos išteklių kainų, žemės ūkio – vaisių, daržovių, vyno, tabako gaminių, palankaus žemės ūkiui oro bei užsienio investuotojų nepasitikėjimo*. Pagrindinės Moldovos pramonės šakos, importo bei eksporto partneriai pateikiami žemiau esančioje lentelėje (duomenys paimti iš Center for Global Development, 2008):

4 lentelė. Moldovos gaminama, parduodama ir įvežama produkcija

Pavadinimas	Apibūdinimas
Eksportuojama žemės ūkio produkcija	Daržovės, vaisiai, vynuogės, grūdai, cukriniai runkeliai, saulėgražos, tabakas, jautiena, pienas ir pieno produktai.
Pramonės šakos, eksportuojami pramonės gaminiai	Daržovių aliejus, maisto prekės, žemės ūkio paskirties technika, skalbimo mašinos, trikotažas, batai, tekstilės gaminiai.
Šalys, į kurias daugiausiai eksportuojama	Rusija (20,80 proc.), Rumunija (13,90 proc.), Italija (10,70 proc.), Ukraina (9,30 proc.), Vokietija (9,10 proc.), Lenkija (6,70 proc.), Baltarusija (4,50 proc.).
Importuojamos prekės / paslaugos	Mineraliniai produktai ir degalai, techninė įranga ir mechanizmai, chemikalai, tekstilė.
Šalys, iš kurių importuojama	Rusija (20,00 proc.), Ukraina (15,80 proc.), Rumunija (15,00 proc.), Vokietija (8,80 proc.), Italija (5,70 proc.), Lenkija (4,10 proc.) (2007).

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

Kaip matyti iš aukščiau pateiktos lentelės, Moldova yra žemės ūkio šakų valstybė, tad ji priklausoma nuo palankių sąlygų žemės ūkiui vystyti. Be to, dėl to, kad neturi energetinių išteklių, ilgą laiką Moldova buvo priversta juos importuoti iš Rusijos, taip tapdama priklausoma nuo Rusijos vykdomų politikų jos atžvilgiu.

Moldovos *vykdomoji valdžia*: prezidentas (valstybės vadovas), ministras pirmininkas (vyriausybės vadovas), vyriausybė (kabinetas), *leidžiamoji valdžia* – parlamentas, *teisminė* – aukščiausiasis teismas. Pagrindinės vyraujančios partijos: Komunistų, Krikščioniškoji demokratiškoji žmonių partija (Christian Democratic People's Party), Mūsų Moldovos aljansas (Our Moldova Alliance), Socialliberalų partija, Socialdemokratų partija, Partija socialinei demokratijai (Party for Social Democracy). 2008 m. liepos mėnesio duomenimis, Moldovos populiacija buvo 3,383,332 mln. žmonių, iš kurių apie 78,00 proc. sudaro rumunų tautybės piliečiai, 8,40 proc. – ukrainiečiai, 5,10 proc. – rusai, 7,30 proc. – turkai, žydai ir bulgarai. Moldovos plotas - 33,700km². Iš visų žmonių 42,00 proc. gyvena kaimo vietovėse, tačiau raštingi – 99,00 proc. visų gyventojų, vidutinė gyvenimo trukmė – 69 metai, miršta 16 kūdikių iš 1000 gimusių. Pastebimas BVP augimas – 2007 m. jis buvo 3,30 proc. lyginant su 2006 m. (Center for Global Development, 2008, World Bank: Moldova at a glance, 2008, About Moldova, 2008). Detaliau Moldovos socialiniai bei ekonominiai rodikliai bus analizuojami 3.2. poskyryje nagrinėjant prekybos bei finansų globalizacijos poveikį Moldovos plėtrai.

Ilgą laiką Moldovos prekybos partneriai buvo Nepriklausomos Valstybės Sandraugos šalys (NVS), daugiausiai buvo eksportuojama ir importuojama iš Rusijos. Po daugybės metų, kai tarptautiniuose Moldovos santykiuose dominavo Rusija, tik 2004 – 2005 m. šalis užmezgė aktyvesnius santykius su Europos Sąjunga (ES). Pastaroji buvo suinteresuota Moldovos stabilumu, saugumu, ekonomine plėtra, teisine lygybės principų ir žmogaus teisių apsaugos principų įtvirtinimu. O Moldova buvo suinteresuota siekti spartesnės eurointegracijos, didesnio tarptautinio ir vidaus saugumo bei sumažinti priklausomybę nuo Rusijos. Moldova taip pat siekė gauti daugiau paramos sprendžiant konfliktą Padniestrės regione, skatinti spartesnę šalies ekonomikos plėtrą bei pritraukti pagalbos ir paramos savo vidinių reformų procesui. Galima sakyti, Rusija norėjo išlaikyti įtaką ir kontrolę regione. Tokie tikslai dar labiau sustiprėjo, kai Moldovos Respublika ir ES pasirašė Europos geros kaimynystės politikos veiksmų planą (European Neighborhood Policy Action Plan) 2005 m. Savo galią ir įtaką Moldovai bei regionui Rusija pademonstravo uždrausdama kai kurių Moldovos žemės ūkio produktų ir vyno importą. Būtent vyno pramonė sudaro Moldovos eksportuojamos produkcijos daugumą ir yra labai svarbi šalies ekonomikai. Iki 2006 m., kol Rusija įvedė draudimus, Moldovos eksportas augo vidutiniškai nuo 11,00 proc. iki 24,00 proc. tempu., tačiau, įvedus draudimus, buvo pastebimas net 3,60 proc. eksporto mažėjimas. Tai tiesiogiai paveikė šalies BVP, kai 2006 m. jo augimo tempai sumažėjo beveik dvigubai. Tų pačių metų pabaigoje Rusija vis dėlto nutraukė prekių blokadą, ir 2007 m. Moldovos makroekonominiai rodikliai iš karto pagerėjo. Eksportas augo apie 20,00 proc., o Moldovos BVP augimas vėl įgavo didesnę pagreitį. Moldovoje vykstančios reformos ir bendradarbiavimas su ES padeda šalies ekonomikai. 2006 m. pirmą kartą šalies istorijoje Moldovos prekybos balanse pagrindinis partneris buvo ne Rusija, o ES. Prieš tai Moldovos pagrindiniai užsienio partneriai buvo NVS šalys, tačiau Rusija užėmė pirmąją vietą. Galima sakyti, kad, po įvykių su Rusija

dėl prekių importo uždraudimo, Moldova pradėjo diferencijuoti savo prekybos kryptis ir nukreipė jas ne tik į Rytus, bet ir į Vakarų. Manoma, kad šalies ekonomika bus stabilesnė, sukels didesnę pasitikėjimą užsienio investuotojams.

Pastaraisiais metais Rusijos „Gazprom“ pareikalavo už jų tiekiamas dujas mokėti kone dvigubai. Moldova, Rusijai mokėjusi vidutinišką regionui 110 JAV dol. 1000 kubinių metrų dujų kainą, 2007 m. jau turėjo mokėti 160 JAV dol. Už tą patį kiekį. Moldovos BVP dėl to sumažėjo apie 5,00 proc. 2006 m. ir apie 4,00 proc. – 2007 m., jau nekalbant apie tai, kad tai turėjo neigiamos įtakos infliacijos lygiui šalyje. Moldova beveik neturi savo energetikos bei energijos šaltinių išteklių, todėl šioje srityje yra labai pažeidžiama ir priklausoma nuo Rusijos, juo labiau, kad daugelio tyrėjų manymu, jos politinė valdžia taip pat dar yra silpna. Energetinių išteklių importas Moldovoje sudaro 98,00 proc. visų Moldovai reikalingų išteklių. Moldova, bendradarbiaudama su ES, jau minėtame geros kaimynystės veiksmų plane išsikėlė sau tikslus pertvarkyti energetikos sektorių. Šalis siekia kuo greičiau įsiliesti į ES energetikos politiką, restruktūrizuoti energetikos infrastruktūrą, padidinti energijos vartojimo efektyvumą, patobulinti energijos tarifų sistemas ir pagerinti mokesčių už energiją surinkimą. ES stengiasi padėti Moldovai palengvinti energijos išteklių našta, sumažinti priklausomybę nuo energijos importo ir plėtoti energijos gavybą iš atsinaujinančių šaltinių. ES taip pat turi interesų apsaugoti gamtinių dujų vamzdynus, jų paskirstymo punktus ir mazgus, einančius per Moldovos teritoriją į Europą. Rusija visais būdais stengiasi užkirsti kelią Moldovos energetikos reformoms. Rusijos kapitalas yra privatizavęs nemažai sunkiosios pramonės objektų dar sovietiniais laikais sukonzentruotus Padniestrės regione. Pvz., didžiausios Moldovos elektrinės „Ciuciurgan“ pagrindinis akcijų paketas buvo perduotas Rusijos bendrovės „RAO UESR“ dukterinėms įmonėms. Turėdamas šią elektrinę, Rusijos kapitalas valdo apie 80,00 proc. Moldovos elektros gamybos pajėgumų, daugiau nei pusę Moldovoje sunaudojamos elektros energijos tiekimo bei aukštos įtampos linijas, jungiančias Moldovą su gretimomis šalimis. Didele kliūtimi Moldovos ekonomikos vystymuisi yra *vykstantys vietiniai konfliktai*. Pvz., Padniestrės konfliktas jau trunka daugiau nei 15 m. ir yra didžiausia kliūtis Moldovos teritoriniam vientisumui bei stabiliam šalies ekonomikos augimui užtikrinti. Šis Rusijos remiamas regionas atmetė bet kokius galimus konflikto sprendimo būdus, o tarptautinė konflikto sprendimo grupė (sudaryta iš Moldovos, Rusijos, Ukrainos, Padniestrės, Rumunijos ir ES su JAV stebėtojų teisėmis) nebesuranda bendros kalbos. Vyrauja nuomonė, kad Moldova, norėdama išspręsti konfliktą, turi greitinti savo plėtrą ir pasiekti tokį gerovės lygį, kad taptų tam tikru traukos centru separatistiniam regionui ir taip paskatintų šalies susivienijimą. Šia linkme bendradarbiaudama su ES Moldova ir stengiasi žengti. Moldova jau naudojasi prekybos privilegijų su ES schema, pritraukia vis daugiau užsienio investuotojų, vykdo įvairias vidaus reformas. Moldova turėtų ieškoti būdų, kaip sumažinti bet kokią priklausomybę (energetinę, ekonominę, politinę ar socialinę) nuo Rusijos (V. Andrejevas, 2008).

Moldovai atgavus nepriklausomybę, jos prekybiniai bei finansiniai ryšiai pamažu globalėjo. Buvo sudaryta keliolika regioninės prekybos, pagalbos sutarčių..

Moldova ir NVS. Moldova įstojo į NVS 1991.12.21. Šis susitarimas vienijo daugumą buvusių TSRS šalių (12 šalių iš 15, nepripisidėjo 3 Baltijos šalys). Sutartis turėjo įgyvendinti į ją įeinančių šalių bendros rinkos kūrimą, muitų, tarifų ir kitų prekybos apribojimų vienodėjimą. Iki beveik 2007 m. pab. – 2008 m. pr. Moldova ir eksportavo, ir importavo daugiausia į / iš NVS šalių.

Moldovos keliašaliai susitarimai. 1992 – 1993 m. Moldovos vyriausybė pasirašė kelias abipusio bendradarbiavimo sutartis su JAV. To pasėkoje The Overseas Private Investment Corporation (OPIC) pasirašė abipusio bendradarbiavimo sutartį su Moldova. OPIC įsipareigojo suteikti paskolas, garantijas, investicijų draudimą JAV kompanijoms, investuojančioms į Moldovą. Kitos dvišalės sutartys: 1992.08.14 Moldovos vyriausybės susitarimas su Rumunijos vyriausybe dėl abipusio investicijų rėmimo ir apsaugojimo (įsigaliojo 1997.06.15, tačiau 2007 m. laisvos prekybos sutartis buvo pristabdyta dėl Rumunijos įstojimo į ES). 1993 m. Moldovos Respublika su Rusija pasirašė sutartį, pagal kurią Moldovos valstybės skola perėjo Rusijai, o Moldova įsipareigoja nepretenduoti ir nereikalauti jokio nekilnojamojo turto, kuris priklausė TSRS jos gyvavimo metu. 1996.04.16 Moldovos vyriausybės pasirašė susitarimą su Bulgarijos vyriausybe (įsigaliojo tik 2006 m.) dėl abipusio investicijų rėmimo ir apsaugojimo. 2001.06.11 –buvo sudarytas susitarimas tarp Moldovos vyriausybės ir Albanijos vyriausybės dėl abipusio investicijų rėmimo ir apsaugojimo bei laisvos prekybos sutartis 2004.12.20. 2001.12.05. Moldovos Respublikos ir Kroatijos Respublikos įvyko susitarimas dėl abipusio investicijų rėmimo ir apsaugojimo bei tarpusavio laisvos prekybos sutartis 2005.01.31. 2003.04.09 – Moldovos Respublikos susitarimas su Bosnija ir Hercegovina dėl abipusio investicijų rėmimo ir apsaugojimo. 2003.04.14 pasirašyta Moldovos Respublikos ir Azerbaidžano, Armėnijos, Baltarusijos, Gruzijos, Kazachstano, Rusijos Federacijos laisvos prekybos sutartis. 2004.07.27. Moldovos Respublikos ir Armėnijos Respublikos laisvos prekybos sutartis 2005.01.28 Moldovos Respublikos, Serbijos ir Montenegro, Bulgarija, Bosnija ir Hercegovina laisvos prekybos sutartis. 2008.08.07 – Moldovos Respublikos ir Ukrainos Respublikos laisvos prekybos sutartis (Annex, 2008 ir Federal Research Division of the Library of Congress, 2008).

Moldova ir JTO. Moldovos Respublika įstojo į JTO 1992.03.02. Nuo tada buvo vykdomi įvairūs abiejų šalių inicijuoti projektai nukreipti į Moldovos ekonomikos augimą, skurdo mažinimą ir bendrą vystymą. Viena jų - Nacionalinė darnaus vystymo strategija „Capacity 21-Moldova21“, 1998.01.01 – 2001.12.31 m. Ja buvo siekiama padėti Moldovos institucijoms, jas stiprinant, įtraukti darnaus vystymosi principus į valstybės vykdomą politiką. 2004 m. Moldovos vyriausybė patvirtino Ekonominio augimo ir skurdo mažinimo dokumentą (Economic Growth and Poverty Reduction Strategy Paper). 2007 m. gruodžio 28 d. Moldovos parlamentas patvirtino Nacionalinę plėtros strategiją (NPS) 2008 – 2011 m. Joje įvardijami penki pagrindiniai šalies prioritetai: pirma, stiprinti

šalies valstybingumą laikantis įstatymų viršenybės ir žmogaus teisių apsaugos principų; antra, siekti Padniestrės konflikto sureguliuavimo bei šalies reintegracijos; trečia, didinti Moldovos ekonomikos konkurencingumą; ketvirta, užtikrinti žmogiškųjų resursų plėtrą, penkta, užtikrinti regioninę plėtrą (United Nations Moldova, 2008, Strateginių studijų centras, 2008).

Moldova ir Pasaulio bankas. 1992 m. Moldova tampa TVF ir PB nare, tokiu būdu ji gali tikėtis finansinės paramos infrastruktūrai tobulinti. 1992 m. Moldovos parlamentas, padedamas užsienio organizacijų bei PB, parengė Užsienio investicijų įstatymą (vėliau patikslintą 1994 m.). Kartu su įvestais pokyčiais mokesčių sistemoje, šis įstatymas buvo palankesnis užsienio investuotojams. Iki 1995 m. Moldova palengva laisvino užsienio prekybos apribojimus. Importuotojai bei eksportuotojai neturėjo pateikti registracijos dokumentų, tačiau turėjo pateikti licenzijas tam tikriems produktams (pvz., grūdams, energetiniams ištekliams, chemikalams, brangesiems metalams). TVF ir PB Moldovai paramą teikė su pertraukomis. Pvz., 2002 m. liepą pradėta teikti parama nutraukta 2003 m. liepą. 2006m. pavasarį TVF suderino su Moldovos vyriausybe skurdo mažinimo bei plėtros strategiją. Norint apsaugoti Moldovos ekonomiką nuo išorinių šokų, 3 m. eigoje Nacionaliniam Moldovos bankui numatyta skirti 180 mln. JAV dol. paramą (Center for global development, 2008, V.Andrejevas 2008).

Moldova ir Pasaulio prekybos organizacija. Moldova tapo PPO nare 2001.07.26. Prisiimdama didelius įsipareigojimus prekybos liberalizavimo srityje, Moldova kartu galėjo pradėti naudotis PPO teikiamais privalumais laisvos prekybos bei paramos laisvai prekybai vystyti srityse. Buvo vykdoma keletas programų, kurių paskirtis buvo infrastruktūros sklandžiai prekybai užtikrinti vystymas bei visapusiškas išteklių vystymas. Pripažinta, kad Moldova, dėl savo ekonomikos pažeidžiamumo, negali greitai laiku vykdyti PPO duotų įsipareigojimų ir reikalinga tolimesnė pagalba (techninė, kapitalo) Moldovos tarptautinei prekybai. Pvz., pagal 2006 m. Veiksmų programą (Action Programme 2003) Moldovai skirta 25 mln. investicijų jos prekybos infrastruktūrai gerinti (institucinėms, teisinėms, administracinėms reformoms, privataus sektoriaus bei ekonominio vystymosi rėmimui, žmogaus teisių rėmimui, bendradarbiaujant su Europos Taryba) (European Council, 2008).

Moldova ir Europos Sąjunga. 1994 m. buvo pasirašyta Moldovos ir ES partnerystės ir bendradarbiavimo sutartis (įsigaliojo 1998.07.01). 1995 m. Moldovos Respublika tapo Europos Tarybos nare (pirmoji iš NVS šalių). 2003 m. Moldova įkūrė Europos integracijos departamentą. 2005m. pasirašoma Europos geros kaimynystės politikos veiksmų planas. Šis planas leido Moldovai glaudžiau bendradarbiauti su ES įgyvendinant būtinas šalies vystymuisi ekonomines bei politines reformas. Vienas iš sėkmingiausių Moldovos ir ES bendradarbiavimo projektų yra ES Moldovos ir Ukrainos pasienio stebėjimo misija. Per 24 mėn. Pasiiekta gerų rezultatų kovojant su įvairiomis kontrabandos formomis, pertvarkant pasienio kontrolės struktūras bei didinant kontrolės sistemų skaidrumą. Misijos metu pasirašytas Moldovos ir Ukrainos bendras susitarimas dėl sienos kirtimo. Šalys susitarė, kad nuo 2006 m. kovo pradžios prekės, importuojamos į arba per Ukrainą, privalės

turėti Moldovos išduotus dokumentus, o prekės, importuojamos į arba per Moldovą – dokumentus, išduotus Ukrainos muitinėse. Taip buvo suvaržyti nelegalūs Padniestrės verslai. Moldova ir ES patvirtino veiksmų planą 2005 – 2008 m., Kišiniove buvo įkurta ES delegacija ir paskirtas vyriausias įgaliotinis, numatomi veiksmai, įtraukiant ir ugdant pilietinę visuomenę bei kuriant informavimo ir konsultavimo sistemą. *Moldovos ir ES partnerystės sutartys svarbios Moldovai dėl atsiveriančių prekybos kelių į ES šalis, dėl taikomų importo jos prekėms lengvatų*. Pagal ES ir Moldovos bendrą susitarimą, nuo 2008 m. Moldovos importuojamoms visoms prekėms į ES taikoma pirmenybė, išskyrus kai kurias žemės ūkio prekes. Moldova taip pat pasirašiusi Europos laisvosios prekybos susitarimą (European Free Trade Agreement), įsigaliojusį 2007.07.26 (Europos ekonomikos ir socialinis komitetas, 2008, V.Andrejevas, 2008, European Commission, 2008).

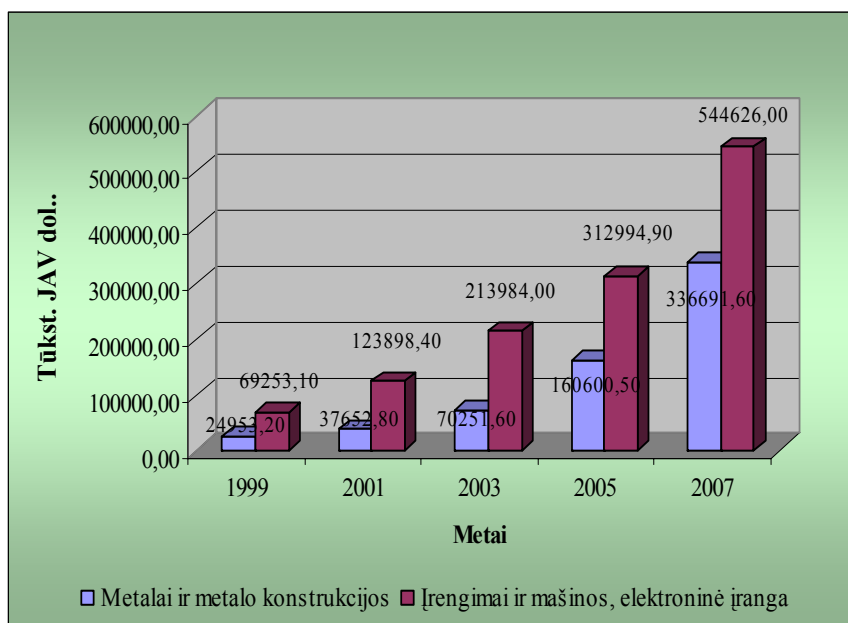
Apibendrinant galima sakyti, kad Moldovos ekonomika, vystydama nuo nepriklausomybės atkūrimo iki 2007 m. patyrė sunkumų. Moldova pirmąją tarp Europos valstybių, gaunančių emigravusių piliečių pinigus. Į užsienį išvykusių moldavų siunčiamos valiutinės įplaukos sudaro 30 proc. Moldovos BVP (Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas, 2008). Kitos ekonominio ir visapusiško vystymosi problemos: nuosavų energetinių išteklių neturėjimas ir priklausymas nuo Rusijos vykdomos politikos. Moldovos ekonominei, socialinei ir visapusiškai plėtrai užtikrinti buvo pasirašomos įvairios tarptautinės sutartys, regioniniai laisvos prekybos susitarimai, finansiniai santykiai bėgant metams globalėjo. Nors pastebimas teigiami makroekonominiai rodikliai, tačiau pastaruosius kelis metus Moldovos ekonomika patiria keletą šokų vienas po kito, dėl Rusijos taikomų aukštų degalų kainų, bei 2005 m. draudimo įvežti į Rusiją Moldovos žemės ūkio produktus, o 2006 m. vykusio apribojimo vyno įvežimui į Rusiją iš Moldovos Respublikos (tai ypač nepalankus faktas ekonominiam augimui, nes vynas sudaro trečdalį visos Moldovos eksportuojamos produkcijos, iš kurios 80 proc. eksportuojama į Rusiją). Be to, 2007 m. Moldovoje įvyko keletas sausrų, dėl to šalis neteko daug pajamų iš žemės ūkio sektoriaus. Tai lėmė padidėjusį šalies prekybos deficitą. Kai kurie vyndariai surado naujų eksportavimo kelių. Situacija palengva kinta į teigiamą pusę dėl Centrinės Europos laisvosios prekybos susitarimo (CEFTA). Sekančiame poskyryje bus panagrinėti įvairūs šalies ekonominės ir socialinės plėtros rodikliai įvairiais laikotarpiais pagal 1 priede pateiktą prekybos bei finansų globalizacijos įtakos šalies vystymuisi modelį.

3.2. Prekybos bei finansų globalizacijos įtakos Moldovos plėtrai įvertinimas

Šiame poskyryje pagal 2 skyriuje suformuluotą faktorinės analizės modelį vertinama prekybos bei finansų globalizacijos įtaka Moldovos plėtrai. Analizė atliekama pagal 1 priede pateikto modelio kriterijų eiliškumą, kuriuos tiriant nagrinėjami keli teoriškai susieti ekonominiai, socialiniai rodikliai. Analizuojant kriterijus svarbus yra ekonominio augimo reiškinys. Kadangi gali būti įvairūs rodikliai, nusakantys ekonominę plėtrą, autorės manymu svarbu išskirti keletą: BVP, BVP vienam šalies

gyventojui, BVP augimo tempus, infliacijos lygį, nacionalines pajamas žmogui. Toliau pateikiama kriterijais paremta analizė (statistiniai duomenys pateikiami 2 priede).

Kriterijus 1.1.1. Gamybos našumo pasikeitimas. Dėl duomenų trūkumo tikslių Moldovos našumo rodiklių nepateikiama. Tačiau įvertinant tai, kad, globalėjant prekybai didėja prekių ir paslaugų srautai, atvežama naujų technologijų, analizuojant Moldovos importo struktūrą, matoma, kad 1999 – 2007 m. ženkliai didėjo įvežamų pramonės sektoriui skirtų mašinų, pramonės įrengimų, metalo konstrukcijų skaičius:

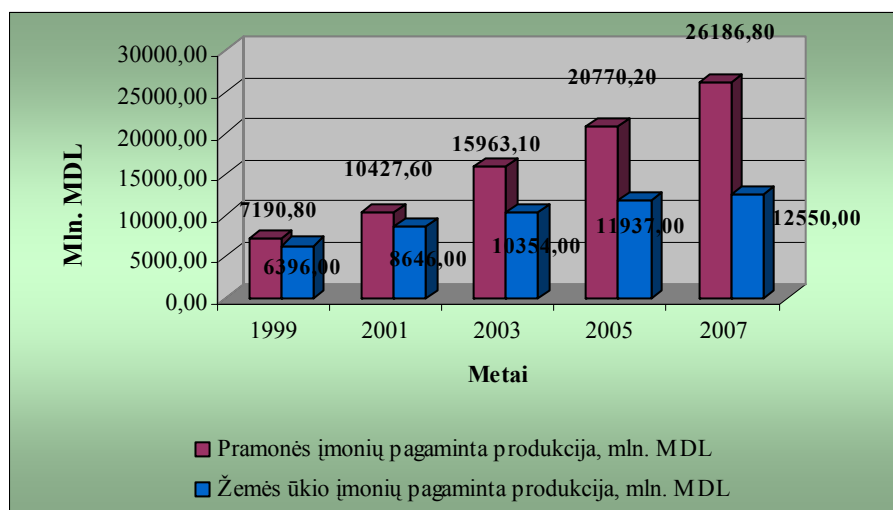

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008 m.

4 pav. Įrengimų, mašinų bei metalo konstrukcijų importas į Moldovą 1999 – 2007 m., tūkst. JAV dol.

Kaip matyti iš aukščiau pateikto paveikslėlio, įvežamų įrengimų kiekis, kiekvienais metais ženkliai didėjo. Metalo ir metalo konstrukcijų įvežama mažiau, o įvežamų įrengimų kiekis 1999 m. sudarė 69253,10 tūkst. JAV dol., 2007 m. jau sudarė 544626,00 tūkst. JAV dol.. Tai galėjo sąlygoti padidėjęs įrengimų poreikis, reikalingas pramonės sektoriui aptarnauti, kas rodo Moldovos pramonės sektoriaus vystymąsi. Taip pat pastebima, kad analizuojamu laikotarpiu didėjo užsienio investuotojų lėšos fiksuoto kapitalo investicijų dalyje: 1999 m. jos sudarė 591,80 mln. MDL, 2001 m. – 450,20 mln. MDL, 2003 m. – 535,20 mln. MDL, 2005 m. – 1414,00 mln. MDL. Šiuo laikotarpiu didėjo ir BVP vienam gyventojui – 1999 m. jis buvo 3379,00 MDL, 2001 m. – 5247,00 MDL, 2003 m. – 7646,00 MDL, 2005 m. – 10225,00 MDL, 2007 m. – 14898,00 MDL. Didėjant įvežamų technologijų apimčiai, taip pat pastebimas Moldovos pagamintos pramonės bei žemės ūkio produkcijos apimtys padidėjimas nagrinėjamu laikotarpiu, pateikiamas sekančiame puslapyje esančiame 5 paveiksle. Kaip matyti iš

pastarojo paveikslo, 1999 – 2007 m. pramonės įmonių pagamintos produkcijos apimtis didėjo, tai parodo palaipsniui vykstantį Moldovos perėjimą iš agrarinės valstybės į pramoninę valstybę.

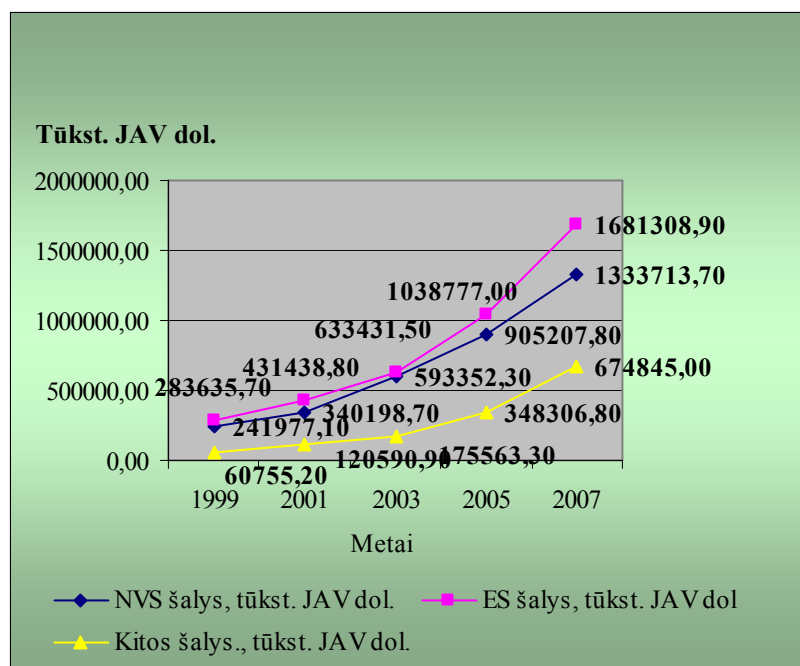
Šaltinis: sudaryta autorės, 2008 m.

5 pav. Moldovos pramonės bei žemės ūkio įmonių produkcijos apimtis 1999 – 2007 m., mln. MDL

Analizuojant statistinius duomenis galima pastebėti, kad, pramoninę sritį aptarnaujančių darbuotojų skaičius taip pat didėjo: 1999 m. pramonėje dirbo 1,183,000 žmonių, 2001 m. – 1,154,000 žm., 2003 m. – 1,234,000 žm., 2005 m. – 1,259,000 žmonių (2007 m. duomenų nerasta, todėl jie nepateikiami). Taigi, nors tikslių našumo duomenų analizuojamu laikotarpiu ir nėra, tačiau, įvežamų įrengimų kiekis (teoriškai sąlygojantis efektyvesnę gamybą) leidžia daryti išvadą, kad tai turėjo teigiamos įtakos pagamintos produkcijos kiekiui ir buvo gauta daugiau pajamų, ką parodo didėjantis BVP. Ekonominiai rodikliai analizuojamu laikotarpiu rodo bendrą ekonomikos gerėjimą.

Kriterijus 1.1.2. Didesnis / mažesnis gamybos išteklių prieinamumas. Analizuojant šį kriterijų norėta parodyti, kad, globalėjant Moldovos prekybos santykiams, jos gamintojai gali prieiti prie įvairesnių žaliavų palankesnėmis kainomis, taip pat prie įvairesnių technologijų, būtinų darbui atlikti. Iš anksčiau analizuoto 1.1.1. kriterijaus galime matyti, kad 1999 – 2007 m. įvežamų technologijų kiekis didėjo, kartu didėjo ir pagaminamos produkcijos kiekis bei šalies BVP. Dėl duomenų trūkumo, sunku nustatyti, kokias trūkstamas žaliavas Moldovos pramonės ar žemės ūkio įmonės galėjo įsivežti dėka globalėjančių prekybinių bei finansinių santykių. Tačiau sekančiame puslapyje pateikiamame paveiksle galima pastebėti, kad importuojamų produktų prekių bei paslaugų skaičius iš NVS šalių į Moldovą laikui bėgant kito, atsirandant naujų prekybos kelių su ES. Tokie rodikliai leidžia daryti prielaidą, kad globalėjanti prekyba leido Moldovai surasti naujų gamybos išteklių šaltinių užsienyje, ko pasėkoje didėjo gaminamų prekių ir paslaugų apimtis. 6 paveiksle matyti, kad pagamintas pramonės bei žemės ūkio produkcijos kiekis 1999 – 2007 m. laikotarpiu didėjo. 2001 m. pramonės produkcijos kiekis padidėjo 31,04 proc., lyginant su 1991 m., o žemės ūkio produkcijos kiekis

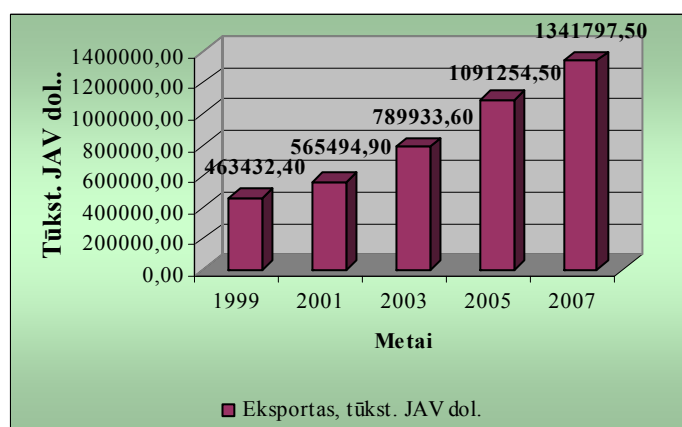
padidėjo 26,02 proc., 2003 m., pramonės ūkio produkcijos kiekis padidėjo 34,67 proc., lyginant su 2001 m., o žemės ūkio įmonių pagamintas produkcijos kiekis padidėjo 16,49 proc., 2005 m.,

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008 m.

6 pav. Moldovos importo pasiskirstymas pagal šalis 1999 – 2007 m., tūkst. JAV dol.

lyginant su 2003 m., pagamintas pramonės produkcijos kiekis padidėjo 23,14 proc., o pagamintas žemės ūkio produkcijos kiekis padidėjo 13,26 proc., 2007 m. pagamintas pramonės produkcijos kiekis padidėjo 20,68 proc., o pagamintas žemės ūkio produkcijos kiekis 2007 m., lyginant su 2005 m., padidėjo tik 4,88 proc.. Gaminant daugiau produkcijos, didėjo ir prekių bei paslaugų eksportas:

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008 m.

7 pav. Moldovos eksportas 1999 – 2007 m., tūkst. JAV dol.

Trumpai apibendrinant galima pasakyti, kad, nors išteklių įvairovę ir prieinamumą atspindinčių rodiklių tiesiogiai ir nerasta, tačiau pastebimas didėjantis įvežamos produkcijos kiekis, didėjanti pramonės bei žemės ūkio šakų produkcijos gamyba, o teigiama to įtaka šalies ekonomikai atsispindi

didėjančiame BVP 1999 – 2007 m., taip pat didėjančiomis nacionalinėmis pajamomis vienam gyventojui. Jos 2000 m. ir 2001 m. vienam Moldovos gyventojui buvo 400,00 JAV dol., 2003 m. padidėjo iki 590,00 JAV dol., 2005 m. nacionalinės pajamos vienam gyventojui sudarė 940,00 JAV dol., o 2007 m. išaugo iki 1260,00 JAV dol. per metus.

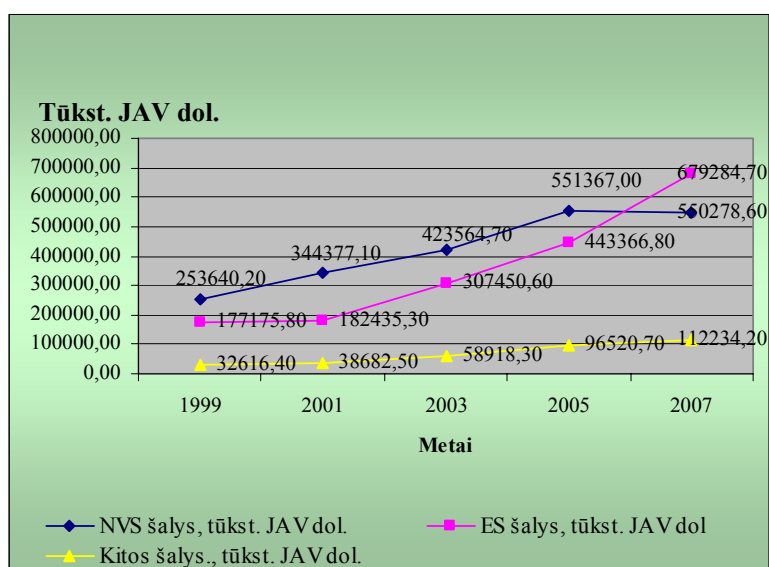
Kriterijus 1.1.3. Gamybos kaštų pasikeitimas. Laisvėjant prekybai, dėl pasidėjusios konkurencijos, gali būti įvežama daugiau naujų technologijų, o taip pat žaliavų palankesnėmis kainomis. Tokių tendencijų galima teigiama pasekmė šalies ekonomikai - didėjantis įmonių gamybos našumas, augančios gamybos apimtys, mažėjantys gamybos kaštai. Iš 4 paveikslo (45 p.) matyti, kad 1999 – 2007 m. į Moldovą buvo įvežama daugiau įrengimų, technologinių, pramonės mašinų, kaip rodo 5 paveikslas (46 p.), gaminamos produkcijos kiekis taip pat didėjo. Iš to galima daryti išvadą, kad, vystantis globaliems santykiams, gamybos kaštai Moldovoje mažėjo. Ekonominė situacija šalyje taip pat gerėjo, 1999 – 2007 m. laikotarpiu Moldovoje pastebimas BVP augimas:

5 lentelė. Moldovos BVP augimo tempas 1999 – 2007 m., %

Metai	1999	2001	2003	2005	2007
BVP augimo tempas, %	-3,40	6,10	6,60	7,50	3,30

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

Aukščiau pateikta lentelė parodo, kad Moldovos BVP augimo tempas 1999 m. buvo neigiamas, paskui kiekvienais metais vis didėjo ir 2005 m. buvo didžiausiais analizuojamu laikotarpiu – net 7,5 proc. Gali būti, kad viena iš padidėjusio BVP augimo priežasčių buvo intensyvėjantys prekybos santykiai su ES. Tačiau 2007 m. BVP augimo tempas tėra 3,30 proc. – sumažėjusio BVP augimo tempo viena iš priežasčių gali būti Rusijos taikomi importo apribojimai Moldovai įvežamai vyno produkcijai 2006 m. bei aukštos Rusijos nustatytos Moldovai degalų kainos. Sekančiame puslapyje pateiktoje lentelėje galima stebėti eksporto pasiskirstymą pagal šalis 1999 – 2007m. Matyti, kad nuo 1999 m. eksporto keliai kito. 2006 m. eksportas į ES šalis viršijo eksportą į NVS šalis, vadinasi, Moldova praplėtė savo

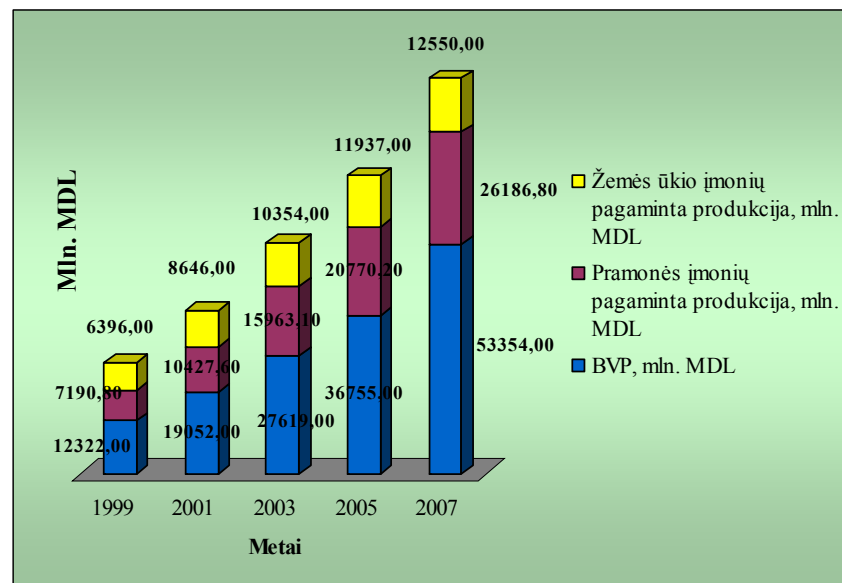

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

8 pav. Moldovos eksporto pasiskirstymas pagal šalis, 1999 – 2007 m., tūkst. JAV. dol.

prekybos rinką ir atrado naujų kelių produkcijai realizuoti. Dėl duomenų trūkumo negalima tiksliai nustatyti, kiek pakito gamybos kaštai laisvėjant Moldovos ekonomikai. Tačiau pastebima, kad, 1999 – 2007 m. buvo įvežama daugiau technologinių, kas galėjo sąlygoti produkcijos kiekio didėjimą bei kaštų mažėjimą. Ekonomikas augimas analizuojamu laikotarpiu taip pat buvo teigiamas.

Kriterijus 1.1.4. Gamybos apimčių pasikeitimas. 1999 – 2007 m. pastebimas ženklus gaminamos produkcijos apimtys didėjimas. Tai galima matyti iš 5 paveikslo (žr. 46 p.). Metams bėgant didėjo pagaminamos pramonės produkcijos kiekis. Vienas iš pramonės augimui reikalingų veiksnių yra tam tikros technologijos, kurių įvežamas kiekis taip pat didėjo (žr. 4 pav., 45 p.), kaip ir importo bei eksporto kiekis. Taigi, globalėjant prekybai, buvo pastebimas ir teigiamas poveikis Moldovos BVP, kuris 1999 m. buvo neigiamas, tačiau vėliau didėjo. 9 paveiksle galima matyti pramonės įmonių gamybos bei žemės ūkio produktų gamybos kiekį 1999 – 2007 m., bei BVP didėjimą. Didėjant BVP, taip pat didėjo gaunamų nacionalinių pajamų kiekis žmogui. Nacionalinės pajamos asmeniui 2000 m. ir 2001 m. buvo 400,00 JAV dol., 2003 m – 590,00 JAV dol., 2005 m. – 940,00 JAV dol., 2007 m. nacionalinių pajamų kiekis, tenkantis vienam Moldovos gyventojui jau sudarė 1260,00 JAV dol. Taigi, vykstant globaliai prekybai, pastebimas ekonomikos gerėjimas, BVP vienam gyventojui didėja.

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

9 pav. **Žemės ūkio įmonių, pramonės ūkio įmonių pagaminta produkcija
Ir BVP 1999 – 2007 m., mln. MDL**

Didėjant Moldovos BVP 1999 – 2007 m. galima pastebėti, kad tuo laikotarpiu didėjo ir tiesioginės užsienio investicijos (pateikiama sekančiame puslapyje):

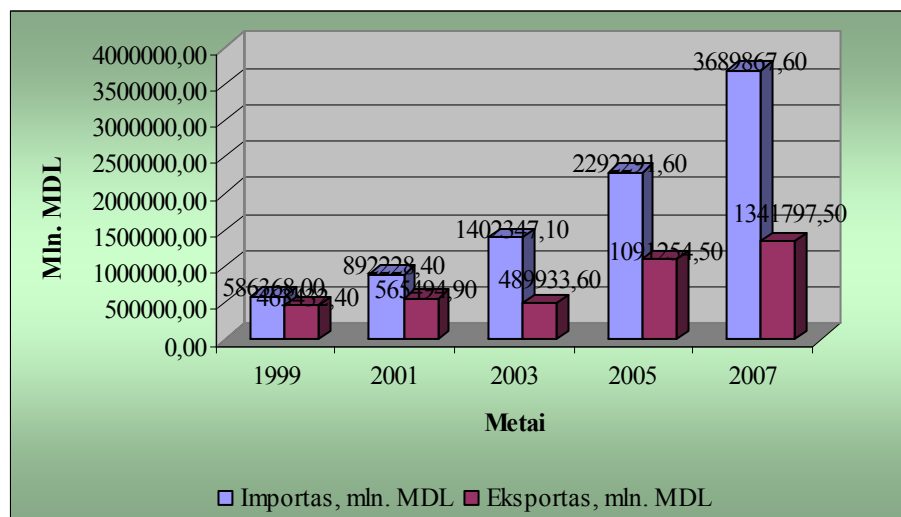
6 lentelė. TUI srautai Moldovoje 1999 – 2007 m., mln. JAV dol.

Metai	1999	2001	2003	2005	2007
TUI, mln. JAV dol.	37,00	155,60	73,80	197,40	448,00

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

Iš aukščiau pateiktų duomenų galima matyti, kad, TUI Moldovoje metams bėgant didėjo. Tikslios informacijos, kaip tiesioginės užsienio investicijos pasiskirstė pagal ekonomikos sektorius nebuvo rasta, tačiau, remiantis bendra teorine prielaida, kad tiesioginės užsienio investicijos naudingos šalies ūkiui, galima daryti išvadą, kad Moldovos atveju TUI taip pat prisidėjo prie BVP augimo. 1999m. buvo pastebimas neigiamas BVP augimo tempas – 3,3 proc., tai metais pagamintos žemės ūkio bei pramonės produkcijos kiekis buvo mažiausias, gautas tiesioginių užsienio investicijų kiekis analizuojamu laikotarpiu taip pat buvo mažiausias – 37 mln., JAV dol. Paskutiniaisiais analizuojamo laikotarpio metais – 2007 m., pastebimas didžiausias TUI įplaukos per pastarąjį laikotarpį. Moldovai dotacijų skyrė įvairios tarptautinės organizacijos, įvairūs tarptautiniai fondai. Jie buvo skirti Moldovos biudžeto deficitui bei kitiems įvairiems projektams. 2003 m. bendra dotacijų suma sudarė 73 mln. MDL (1 mln skirtas biudžeto deficitui, 72 mln. MDL – įvairiems kitiems projektams), 2005 m. Moldova gavo jau 459 mln. MDL dotacijų (282 mln. MDL – biudžetui, 177 mln. MDL – įvairiems projektams), 2007 m. Moldova gavo jau 919 mln. MDL (598 mln MDL – biudžetui, 321 mln. MDL – įvairiems projektams). Kaip minėta anksčiau, kartu pastebimas ir Moldovos įvairių ekonomikos rodiklių gerėjimas. Taigi, globalėjantys santykiai leido Moldovai dalyvauti tarptautinėje pinigų ir kapitalo rinkoje, ko pasekoje buvo gauta ekonominė nauda, atsispindinti didėjančiame Moldovos BVP, gautomis pajamomis šalies gyventojams, didėjančiomis Moldovos pramonės ir žemės ūkio produkcijos apimtimis.

Kriterijai 1.2.1. Konkurencijos pasikeitimas ir 1.2.2. Kainų lygio pokytis. Šie kriterijai analizuojami kartu, nes yra susiję bei nepakanka duomenų juos analizuoti atskirai. Laisvėjant ekonomikai, didėja prekių srautai, dėl to didėja konkurencija tarp vietinių bei vietinių – užsienio įmonių, to pasekmė – prekių ir paslaugų kokybės bei kainos kitimas. Moldovoje 1999 – 2007 m. prekių srautai didėjo, kas rodo vis laisvėjančius prekybinius santykius. Kito importo ir eksporto kelių pasiskirstymas pagal šalis. Kaip matoma 6 paveiksle (žr. 47 p.) bei 8 paveiksle (žr. 48 p.), pradedant nuo 1999 m. iš pradžių daugiausia buvo eksportuojama ir importuojama iš NVS šalių, o apie 2005 – 2007 m. jau pradeda ženkliai didėti importas bei eksportas iš ES šalių. Tačiau, stebint importo bei eksporto tendencijas negalima nepastebėti, kad importuojama kur kas daugiau, nei eksportuojama:

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

10 pav. Moldovos importas ir eksportas 1999 – 2007 m., mln. MDL

Iš 10 paveikslo matyti, kad Moldovos užsienio prekybos balansas yra neigiamas, vadinasi, ji yra priklausoma nuo iš užsienio šalių importuojamos produkcijos, jų kainų, tai taip pat rodo, kad Moldova galbūt nėra pakankamai išsivysčiusi ir panaudojusi savo pramonės bei žemės ūkio galimybių. Analizuojamu laikotarpiu pastebimas bendrojo kainų lygio didėjimas:

7 lentelė. Infliacijos lygio kitimas Moldovoje 1999 – 2007 m., %

Metai	1999	2001	2003	2005	2007
Infliacija, %	39,00	9,60	11,60	11,90	14,10

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

Moldovos infliacijos rodikliai rodo, kad, Moldovoje kilo bendras kainų lygis. Jei kiltų tik vienos prekių ar paslaugų grupės kainos, o kitos grupės mažėtų, tuomet tokio aukšto infliacijos lygio nebūtų. Aukščiausias Moldovos infliacijos lygis pastebimas 1999 m. – net 39,00 proc., tai rodo dar nestiprią šalies vykdomą pinigų politiką. Vėliau infliacijos lygis išlieka kylantis, tačiau stabilus. Labiausiai kilo maisto produktų kainos. Iš maisto produktų 1999 m. daugiausia kilo kiaušinių (58,40 proc.), duonos (53,10 proc.), cukraus (73,70 proc.), nealkoholinių gėrimų (54,50 proc.) kainos. 2001 m. vyko beveik visų maisto produktų kainų mažėjimas. 2003 m. daugiausia kilo duonos ir duonos produktų kainos (44,90 proc.) – gali būti, kad dėl 2001 – 2002 m. įvykusios sausros, dar 2003 m. kilo kiaušinių (54,90 proc.) bei vaisių (48,2 proc.) kainos. 2005 m. daugiausia kilo vaisių (44,70 proc.) kainos; 2007 m. iš maisto produktų daugiausiai brango sviestas (34,6 proc.). Iš ne maisto produktų daugiausiai 1999 m. kilo tekstilės (35,90 proc.), darbužių (30,0 proc.), avalynės (30,0 proc.), degalų (50,0 proc.), šaldytuvų ir šaldiklių (34,7 proc.), sintetinių valymo priemonių (41,2 proc.), tabako produktų (55,60 proc.) kainos. Paslaugų kainos pakilo 55,60 proc. 2001 m. labiausiai kilo avalynės taisyklų paslaugų kainos – 20,4 proc.. 2005 m. labiausiai kilo butų, gyvenamųjų namų išlaikymo ir remonto kainos – 30,70 proc..

2007 m. iš visų ne maisto produktų ženkliai pakilo teatro paslaugų kainos – 21,50 proc. Maisto ir ne maisto produktų kainų augimo pokyčiai pateikiami žemiau esančioje lentelėje:

8 lentelė. Maisto ir ne maisto produktų kainų indeksų pokytis

Moldovoje 1999 – 2007 m., %

Metai	1999	2001	2003	2005	2007
Maisto produktų KI pokytis, %	44,00	6,10	20,00	8,70	15,40
Ne maisto produktų KI pokytis, %	35,60	7,90	11,50	14,90	11,60

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

Taigi, galime matyti, kad, Moldovai neturint pakankamai išvystyto pramonės ir žemės ūkio sektoriaus, ir nuolat didėjant importui bei, esant nepalankioms oro sąlygoms (pvz., sausroms) žemės ūkio sektoriuje, kainos analizuojamu laikotarpiu kilo. Kilo taip pat ir pramonės produkcijos kainos: 1999 m. – 44,00 proc., 2001 m. – 12,30 proc., 2003 m. – 7,80 proc., 2005 m. – 5,30 proc., 2007 m. – 26,50 proc. 1999 – 2007 m. pastebimas didesnis įvežamų technologijų, įrengimų kiekis, kuris, galima manyti, reikalingas Moldovos industrializacijai paspartinti. Gali būti, kad įvežamos produkcijos kainos nebuvo mažos, ir, dėl Moldovos žemės ūkio ir pramonės sektoriaus ypatybių, kainos kilo, didėjo infliacija, nors bendras ekonomikos lygis, BVP vienam gyventojui taip pat didėjo. Svarbu įvertinti ir tai, ar kainų kilimas taip pat susijęs su padidėjusiu vartojimo lygiu. Apie tai – sekančiame kriterijuje.

2.1.3. *Vartojimo lygio kitimas.* Moldovoje 1999 – 2007 m. vyko kainų augimas, tačiau gyventojų pajamos taip pat didėjo:

9 lentelė. Namų ūkio vidutinės disponuojamos pajamos

Moldovoje 1999 – 2007 m., MDL

Metai	1999	2001	2003	2005	2007
Disponuojamos pajamos vienam namų ūkio gyventojui	133,40	241,00	422,40	568,6	nerasta duomenų

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

Iš aukščiau pateiktos lentelės galime matyti, kad 1999 – 2007 m. Moldovoje namų ūkio pajamos didėjo. Tačiau daugumą namų ūkio išlaidų 1999 – 2007 m. vis dar sudarė išlaidos maisto produktams bei namams (t.y. pirmo būtinumo prekėms).

**10 lentelė. Moldovos namų ūkio vartojimo išlaidų struktūra
2003 – 2005 m., %**

Metai	2003	2004	2005
Maisto produktai ir nealkoholiniai gėrimai	56,60	56,40	54,20
Alkoholiniai gėrimai, tabakas	3,40	3,10	2,70
Rūbai ir apavas	8,40	8,10	7,90
Būstas ir kreditai	12,00	12,20	14,50
Būsto įranga	3,30	3,20	2,70
Sveikata	4,40	3,90	3,60
Transportas	3,20	3,40	3,80
Komunikacijos išlaidos	2,10	2,90	3,40
Laisvalaikis	2,20	2,50	2,30
Išsilavinimas	1,10	1,00	0,90
Viešbučiai, restoranai	0,70	0,60	1,10
Kt. prekės ir paslaugos	2,60	2,7	2,90

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

Kaip matome iš aukščiau pateiktos lentelės, paskutiniaisiais laikotarpiais dauguma namų ūkio pajamų buvo išleidžiama maisto produktams, kitoms ne pirmo būtinumo prekėms išlaidos pasiskirstė apytikriai tolygiai. Be pirmojo būtinumo prekių daugiausia dar buvo išleidžiama būstams bei kreditui. Tai rodo, kad, nors, ekonominė situacija šalyje apskritai 1999 – 2007 m. gerėjo, gyventojai dar neturėjo pakankamai pajamų, kad galėtų jas išleisti ne pirmojo būtinumo prekėms.

Kriterijus 2.1.1. Nedarbo lygio pokytis. Pagal žemiau pateiktoje lentelėje pateiktus statistinius duomenis matyti, kad didelis kiekis Moldovos gyventojų gyvena kaime:

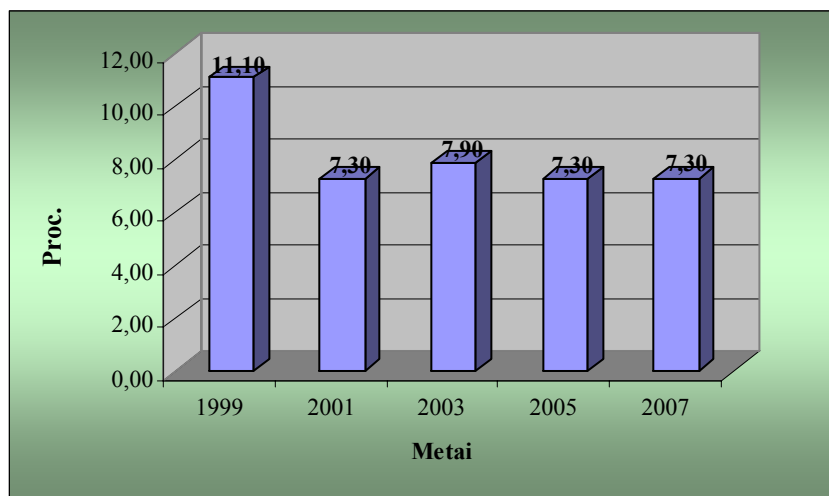
11 lentelė. Gyventojų skaičiaus pasiskirstymas mieste ir kaime

Metai	1999	2001	2003	2005	2007
Rezidentų skaičius	3,6499	3,6351	3,6183	3,6004	3,5811
Gyvenantys mieste, mln.žm.	1,5168	1,4864	1,4841	1,476	1,478
Gyvenantys kaime, mln. žm.	2,1331	2,1487	2,1342	2,1244	2,1031
Gyvenantys mieste, %	41,60	40,90	41,00	41,00	41,30
Gyvenantys kaime, %	58,40	59,10	59,00	59,00	58,70

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

Gyventojų skaičiaus pasiskirstymas ir įdarbinimas kaime svarbus dėl to, kad Moldovoje iš žemės ūkio produkcijos gaunamos pajamos užima antrąją vietą BVP. Pagal anksčiau darbe pateiktus duomenis matyti, kad 1999 – 2007m. Moldovoje buvo daugiau importuojama, nei eksportuojama. Įvertinant tai, kad daug yra importuojama maisto produktų, ir tai, kad Moldova yra daugiau žemės ūkio

šalis, o ne pramoninė, reikėtų atkreipti dėmesį į naujų darbo vietų kūrimą tiek žemės ūkio, tiek pramonės sektoriuose, nes šis potencialas dar nėra pakankamai išnaudotas. Nors iš esmės Moldovos ekonominė situacija 1999 – 2007 m. gerėjo, pastebimas BVP augimas, gyventojų gaunamų pajamų augimas, tačiau nedarbo lygis analizuojamu laikotarpiu nemažėjo:

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

11 pav. Nedarbo lygis Moldovoje 1999 – 2007 m., %

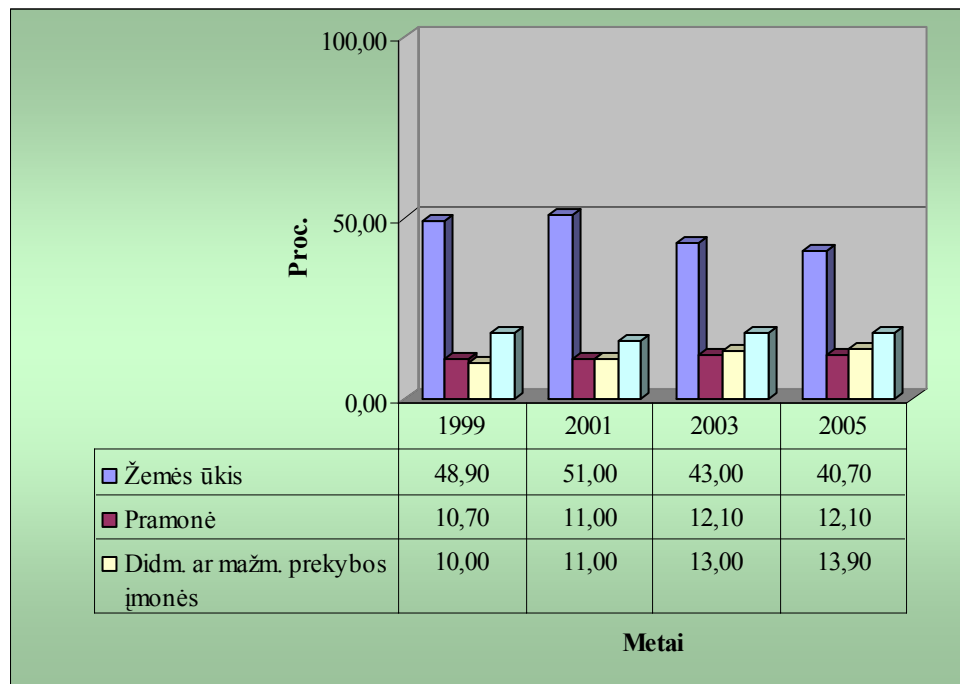
Kaip matyti iš 11 paveikslo, Moldovoje nedarbo lygis išliko stabilus analizuojamu laikotarpiu. Tačiau ekonomiškai aktyvių gyventojų skaičius 1999 – 2007 m. mažėjo. 1999 m. ekonomiškai aktyvių gyventojų skaičius buvo 1,68 mln., 2001 m. – 1,61 mln., 2003 m. – 1,47 mln. žmonių, 2005 m. – 1,42 mln. žmonių. Dirbančių vyrų bei moterų pasiskirstymą galima matyti žemiau pateikiamoje lentelėje:

12 lentelė. Dirbančių vyrų bei moterų pasiskirstymas, tūkst. žm.

Metai	1999	2001	2003	2005	2007
Dirbantys vyrai	1072,40	1134,80	1002,00	968,10	1072,40
Dirbančios moterys	422,60	364,20	354,00	350,90	422,60

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

Kaip matyti iš aukščiau pateiktos lentelės, daugiausiai iš visų dirbančiųjų sudarė vyrai. 12 paveiksle galima matyti dirbančiųjų ekonomikoje aktyvių gyventojų pasiskirstymą pagal sritis (tas, kuriose daugiausiai dirbama):

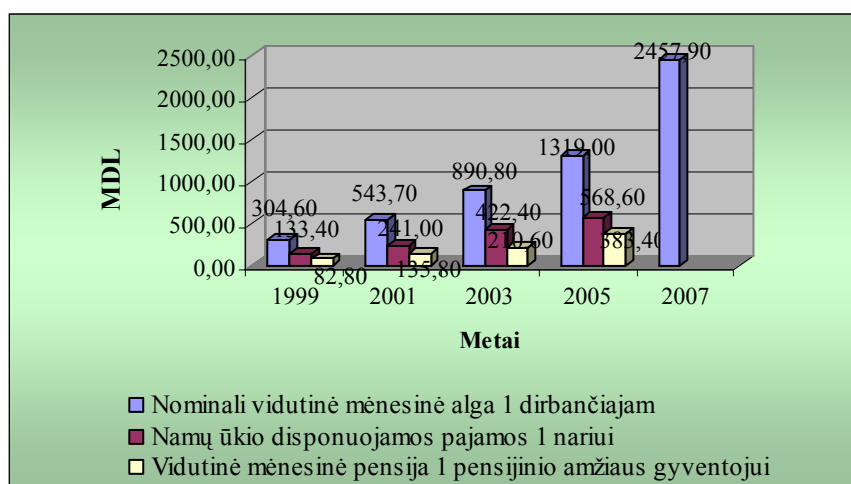

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

12 pav. Dirbančiųjų pasiskirstymas pagal verslo sritis Moldovoje 1999 – 2005 m, %

Kaip matyti iš 12 paveikslo, nepaisant įvežamų technologijų kiekio 1999 – 2007 m. ir didelio pagamintos pramonės produkcijos kiekio 1999 – 2007 m., dauguma dirbančių gyventojų susitelkę žemės ūkio sektoriuje. Globalėjant ekonominiams santykiams ir esant galimybei tobulinti fabriku įrengimus (tokią išvadą galima daryti įvertinant įvežamų technologijų ir pramonės įmonių pagaminamą produkciją), šis procesas teigiamai atsiliepė Moldovos pramonės sektoriui, vyko pramoninės srities tvirtėjimas ir tobulėjimas. Nors Moldovos pramonės sektoriuje analizuojamu laikotarpiu dirbo ketvirtadalis visų dirbančiųjų, pagaminta produkcija viršijo žemės ūkio produkcijos kiekius. Iš rodiklių galima daryti prielaidą, kad teigiami globalios ekonomikos aspektai taip ir nepasiekė Moldovos piliečių, gyvenančių kaime, nes juose susitelkęs didžiausias gyventojų skaičius, tačiau pastebimas didelis ir nedarbingų žmonių skaičius. Įvertinant tai, reikėtų kurti specialias programas, skatinančias gyventojų užimtumą kaime ir išnaudojančias žmoniškąjį kapitalą šalies ekonominei būklei gerinti. Be to, tokie rodikliai, kaip didėjantis BVP vienam gyventojui, augantis nacionalinių pajamų bei namų ūkio pajamų kiekis rodo, kad globalėjantys ekonominiai bei finansiniai santykiai net ir esant nepalankiems rodikliams gali kelti ekonomiką, ir veikia teigiamai Moldovos ekonomikos augimą. Reikia pažymėti, kad, kintant namų ūkio pajamoms, kito ir žmonių gaunamas atlyginimas.

Kriterijus 2.1.2. Darbo užmokesčio pasikeitimas. Gerėjant ekonominiams rodikliams 1999 – 2007 m. kilo ir žmonių gaunamas darbo užmokestis:

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

13 pav. Vid. mėn. atlyginimas, namų ūkio disponuojamos pajamos ir vid. mėn. pensija 1 gyventojui, MDL

Kaip rodo 13 paveiksle pateikti skaičiai, 1999 – 2007 m. mėnesinė vidutinė alga gyventojui augo. 2007 m. vidutinis mėnesinis atlyginimas išaugo beveik dvigubai lyginant su 2005 m.. 2007m. buvo gautas ir didžiausias BVP per analizuojamą laikotarpį. 2007 m. apskritai pastebima daugelio ekonomikos rodiklių teigiamas pokytis: didėjo BVP vienam gyventojui - 14898,00 MDL, nacionalinės pajamos vienam gyventojui buvo 1260,00 JAV dol, didėjo vidutinė mėnesinė alga. 2007 m. pastebimas taip pat didžiausias tiesioginių užsienio investicijų kiekis per visa analizuojamą 1999 – 2007 m. laikotarpį – 448 mln. JAV dol. Kalbant apie darbo užmokestį, didžiausias jis buvo elektros, šilumos ir dujų tiekimo, finansinio tarpininkavimo, transporto ir komunikacijų sektoriuose:

13 lentelė. Vid. mėnesiniai atlyginimai skirtinguose Moldovos ekonomikos sektoriuose 1999 – 2005 m., MDL

Metai	1999	2001	2003	2005
Žemės ūkis, medžioklė ir miškininkystė	172,80	315,10	498,60	744,00
Pramonė	518,60	826,50	1270,6	1764,50
Elektros, šilumos ir dujų tiekimas	621,80	889,00	1534,7	2323,60
Mokslo įstaigos	193,00	336,90	610,2	881,80
Viešasis administravimas	438,80	742,30	1049,90	1363,60
Finansinis tarpininkavimas	1672,50	2278,40	2926,40	3450,60
Transportas ir komunikacijos	455,30	860,80	1453,50	2142,90

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

Iš aukščiau patektos lentelės galime matyti, kad 1999 – 2005 m. laikotarpiu daugiausiai gyventojai uždirbo finansinio tarpininkavimo sektoriuje, elektros, šilumos ir dujų tiekimo sektoriuje. Pastarasis sektorius yra labai svarbus Moldovai, nes ji neturi savo išteklių, todėl degalus turi

importuoti. Be to, viena didžiausių Moldovos elektrinių, kontroliuojančių 80,00 proc. visos Moldovai reikalingos elektros energijos išteklius, šiuo metu priklauso Rusijai. Galima teigti, kad viena iš priežasčių, skatinančių darbo užmokesčio Moldovoje kilimą, buvo didėjantis pragyvenimo lygis (Moldovoje kilo kainos), taip pat buvo gaunama daugiau pajamų iš skirtingų ekonomikos sektorių bei užsienio investicijų. Globalėjant Moldovos ekonominiams santykiams, keitėsi ir Moldovos gyventojų, gaunančių skirtingo išsilavinimo pobūdį struktūra.

Kriterijus 2.2.1. Išsilavinimas. Vienas iš svarbių išsivystymo rodiklių šalyse yra gyventojų raštingumo lygis. Pasak JTO, Moldovos suaugusių gyventojų raštingumo lygis 2000 – 2007 m. šalyje buvo 99,00 proc. Raštingumas yra susijęs ir būtinas norint bendrauti, interpretuoti, suprasti įvairią spausdintą ar kitaip pateiktą medžiagą įvairiais kontekstais. Raštingumas būtinas nuolatiniam mokymosi procesui bei padeda šiuolaikiniam žmogui įgyvendinti tiek savo, tiek visuomenės, valstybės, tikslus. Paprastai nedidelio ekonominio ir socialinio išsivystymo šalyse pastebimas ne toks aukštas raštingumo, mokymo įstaigų, gyventojų su aukštuoju išsilavinimu skaičius. Moldovoje 1999 – 2005 m. pastebimas didėjantis priešmokyklinių įstaigų skaičius. Bendras pradinių mokyklų lankomumo lygis 2000 – 2006 m. buvo 84,00 proc., vidurinių mokyklų lankomumo lygis buvo 82,00 proc. Žemiau pateikiami mokymo įstaigų skaičiai 1999 – 2005 m.:

14 lentelė. Mokymo įstaigos Moldovoje 1999 – 2005 m.

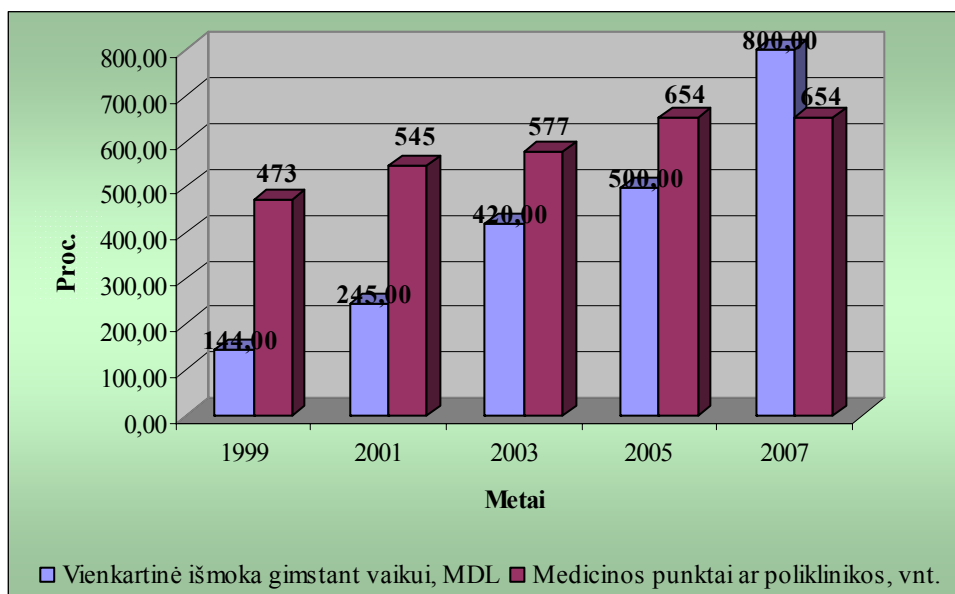
Metai	1999	2001	2003	2005
Priešmokyklinės mokymo įstaigos	1201	1128	1246	1295
• Pedagoginis personalas, tūkst. žm.	9,8	9,0	9,8	10,3
• Mokinių skaičius 100 vietų	66	66	69	71
Mokyklos, gimnazijos, licėjai	1565	1584	1583	1588
• Mokinių skaičius 10000 gyventojų	1770	1710	1607	1438
• Pedagoginis personalas, tūkst. žm	43,3	42,6	42,7	41,0
Aukštesnės mokymo įstaigos	43	47	40	35
• Mokinių skaičius 10000 gyventojų	212	238	288	351
• Pedagoginis personalas, tūkst. žm	5058	5328	5740	6221

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

Iš 14 lentelės galima matyti, kad 1999 – 2005 m. Moldovoje priešmokyklinio mokymo įstaigų skaičius didėjo, mokymo įstaigų skaičius mažėjo, vidurinių mokyklų skaičius padidėjo keliomis mokyklomis, o aukštųjų mokyklų skaičius mažėjo. Pvz., nors vidurinių mokyklų skaičius išliko beveik nepakitęs, mokinių jose bei pedagoginio personalo mažėjo, tačiau, mažėjant aukštųjų mokyklų skaičiui, pedagoginio personalo bei studentų skaičius jose ženkliai didėjo palyginus su kito tipo

mokymo įstaigomis. Mažėjantį mokymo įstaigų skaičių galėjo lemti sumažėjęs gimstamumas Moldovoje bei emigruojančių skaičius (2007 m. duomenimis 25,00 proc. ekonomiškai aktyvių žmonių dirba užsienyje, jų siunčiamos lėšos sudarė 36,00 proc. BVP 2007 m.), tačiau aukštųjų mokyklų rodikliai rodo gerėjančią situaciją. Galima sakyti, kad tai rodo ir kintančią žmonių sampratą apie bendrą aukštojo mokslo būtinumą. Tai gali rodyti ir bendrą pragyvenimo lygio gerėjimą.

Kriterijus 2.2.2. Pokyčiai pragyvenimo lygyje. Gerėjančią Moldovos ekonominę situaciją globalėjant jos prekybiniams, finansiniams santykiams rodo jau aptarti ankstesniuose kriterijuose augantis BVP vienam gyventojui, didėjančios valstybės pajamos vienam gyventojui, didėjantis darbo užmokestis. Tiesa, Moldovoje, kurioje didžiausia gyventojų išlaidų dalį sudaro maisto produktai, buvo pastebimas kainų didėjimas, tačiau, kaip minėta, didėjo vidutinis darbo užmokestis, pensijų išmokos, galima sakyti, gerėjo požiūris į aukštąjį išsilavinimą. Didėjo skiriamos išmokos už kūdikių gimstamumą (tai svarbu įvertinant tai, kad gimstamumas Moldovoje mažėja, todėl išmoka gali veikti kaip skatinančioji priemonė). 14 paveiksle galima stebėti įvairių sričių socialinius duomenis (žr. 58 p.). Kaip matyti iš 14 paveikslo, 1999 – 2006 m. laikotarpiu didėjo medicinos įstaigų skaičius bei kūdikio gimimo išmokos. Gydytojų skaičius, tenkantis 10000 šalies gyventojų taip pat didėjo: 1999 m. jis buvo 36,7 gydytojų, 2001 m. 10000 Moldovos gyventojų teko 35,4 gydytojai, 2003 m. – 35,1, 2005 m. – 29,0.

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

14 pav. Įvairūs Moldovos socialiniai rodikliai 1999 – 2006 m.

Pagal pateiktus 2004 m. duomenis, 92,00 proc. Moldovos gyventojų naudojo patobulintus geriamojo vandens išteklius (97,00 proc. iš visų miesto gyventojų, 88,00 proc. – kaimo). Be to, 1999 – 2005 m. Moldovoje didėjo spausdinamų knygų skaičius, taip pat žmonių, lankančių teatrą skaičius (pateikiama sekančiame puslapyje, 15 lentelėje).

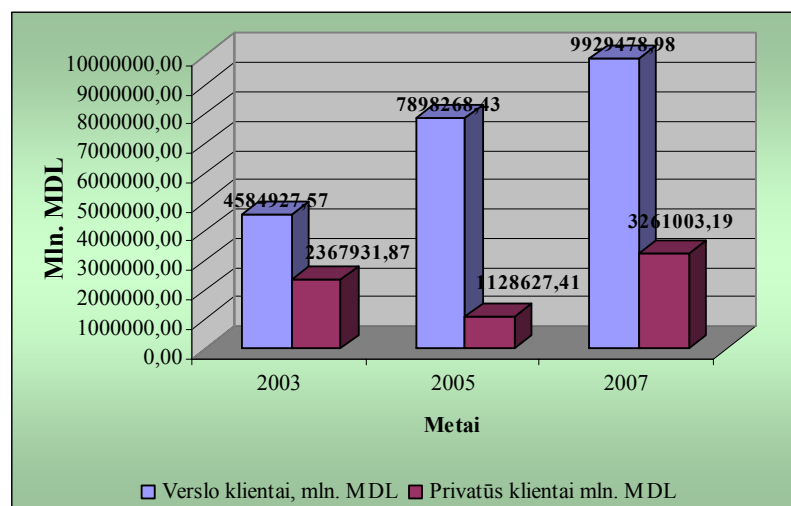
15 lentelė. Įvairūs Moldovos kultūrinio gyvenimo rodikliai 1999 – 2005 m

Metai	1999	2001	2003	2005
Kultūrinės įstaigos mieste	102	96	94	75
Kultūrinės įstaigos kaime	1154	1148	1133	1148
Teatro vaidinimai bei koncertai	1228	1455	1743	2117
Apsilankančių teatre skaičius, tenkantis 1000 gyventojų	54	62	81	102
Atspausdinto knygos ir kiti įvairūs leidiniai	1174	1715	2231	2386

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

Kaip matyti iš 15 lentelės, Moldovoje kultūrinių įstaigų mieste mažėjo, o kaime jų skaičius išliko stabilus. Įdomu tai, kad, nors didžiausias nedarbo, mažesnių pajamų lygis pastebimas tarp kaimo gyventojų, čia sukonzentruota daugiau kultūros įstaigų. 1999 – 2005 m. Moldovoje didėjo susidomėjimas kultūra – kilo lankančių teatrų skaičius, daugėjo spausdinamų knygų skaičius. Tai rodo gerėjančią Moldovos ekonominę bei socialinę būklę.

Įdomu stebėti, kaip Moldovoje išduodamos banko paskolos. Paskolos siaurąją prasme naudingos tuo, kad įmonėms ar žmonėms, neturintiems einamųjų pajamų, gali suteikti reikalingų finansinių išteklių ir taip išgelbėti nuo visiško sužlugimo. Moldovoje išduodamiems kreditams (1 mėnesio, 3 mėnesių, ilgesniam nei 5 m. laikotarpiui) nustatyta pakankamai aukšta palūkanų norma: 2003 m. vidutiniškai verslo klientams ji buvo 19,10 proc., o privatiems klientams – 23,42 proc.; 2005 m. verslo klientams išduotų paskolų palūkanų norma buvo 18,95 proc., privatiems klientams nustatyta 22,19 proc. palūkanų norma; 2007 m. verslo klientams palūkanų norma buvo 18,75 proc., privatiems klientams 18,36 proc. Iš mažėjančios palūkanų normos galima daryti išvadą apie stiprėjančius Moldovos bankus, didėjančią jų pasitikėjimą gyventojų mokumu bei gyventojų mokumo didėjimą. Mažėjant kreditų palūkanų normai, didėjo išduodamų paskolų kiekis:

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

15 pav. Moldovos komercinių bankų išduotų paskolų suma verslo ir privatiems klientams 2003 – 2007 m., mln. MDL

Iš 15 paveikslo galima matyti, kad 2003 m. Moldovos komercinių bankų verslo klientams buvo išduota paskolų suma lygi 4584927,57 MDL, o 2007 m. išduota paskolų suma didesnė dvigubai. Privatiems klientams 2007 m. išduota paskolų suma beveik pusantrą karto viršijo 2003 m. išduotų paskolų sumą. Tokie skaičiai rodo, kad gyventojai ir verslo klientai gali pasiskolinti apyvartinių lėšų iš šalies bankų, bankai turi lėšų skolinti, o klientai turi pakankamai pinigų, kad gražintų pasiskolintas lėšas. 16 lentelė nurodo, kokioms sritims daugiausiai buvo suteikta paskolų (100 proc. – visos suteiktos paskolos):

16 lentelė. Komercinių bankų skirtų paskolų pasiskirstymas pagal paskirtį, 2003 – 2007 m., %

Metai	2003	2005	2007
Paskolos žemės ūkio sektoriui ir maisto pramonei, %	28,47	25,3	15,87
Paskolos nekilnojamam turtui ir statybai, %	6,96	6,75	14,32
Vartotojiškosios paskolos, %	2,73	1,73	13,32
Paskolos elektros ir degalų sektoriui, %	6,75	3,66	2,1
Paskolos pramonei ir verslui, %	44,63	47,55	47,53

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

Kaip galima matyti iš 16 lentelės, 2003 m. daugiausiai paskolų buvo išduodama žemės ūkio bei pramonės sektoriaus atstovams. 2007 m. situacijai šalyje keičiantis, glaudžiau bendradarbiaujant su ES, keitėsi ir išduodamų paskolų paskirtis. Pramonės sektoriui išduotų paskolų kiekis beveik nekito, tačiau 2007 m. buvo išduota ženkliai daugiau vartotojiškų paskolų – 13,32 proc. viso paskolų kiekio. Galima daryti prielaidą, kad, Moldovai glaudžiau bendradarbiaujant su ES, pasirašant įvairias tarptautines sutartis, didėja ir investuotojų pasitikėjimas ja, gerėja gyventojų ekonominės bei socialinės sąlygos, gyventojai gali sau leisti pasinaudoti bankų paskolomis nebijodami, kad negalės gražinti paskolų. Įdomi yra užsienio investicijų dalis komercinių bankų kapitale:

17 lentelė. Užsienio kapitalo investicijų dalis komercinių bankų kapitale 2003 – 2007 m., %

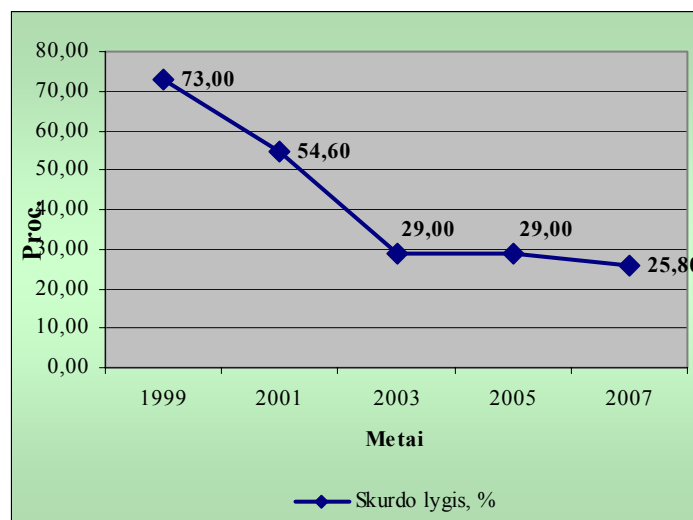
Metai	2003	2005	2007
Kapitalo dalis, %	60,95	51,45	65,79

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

Aukščiau pateikta lentelė parodo, kad didelė dalis Moldovos komercinių bankų kapitalo sudaro iš užsienio šalių gaunamos investicijos. Tai leidžia daryti prielaidą, kad Moldovos bankai, gaudamos užsienio investicijas, gali suteikti daugiau paskolų privatiems bei verslo klientams. Globalūs finansiniai santykiai kelia bankų teikiamų paslaugų pasiūlos spektrą, bei tokiu būdu skatina dar daugiau investicijų.

Anksčiau darbe jau buvo aptarta, kad 1999 – 2007 m. Moldovoje didėjo BVP, didėjo valstybės pajamos (nors Moldovai būdingas biudžeto deficitas), didėjo ir skiriamos valstybės investicijos į įvairias socialinio gyvenimo sritis. Pavyzdžiui, Moldovos vyriausybė socialinei kultūrinei veikliai (mokslui, socialiniam aprūpinimui, sveikatos priežiūrai) 1999 m. skyrė 1460,60 mln. MDL, 2001 m. - 2063,10 mln. MDL, 2003 m. - 3352,80 mln., MDL, 2005 m. - 8819,20 mln. MDL. Taigi, pradedant nuo analizuojamo laikotarpio pradžios, valstybės skiriamos išlaidos socialinėms reikmėms padidėjo apytikriai 6 mln. MDL, tai leidžia teigti, kad, globalėjant Moldovos ekonomikai, valstybė generavo daugiau pajamų, ir juos galėjo skirti įvairioms socialinėms reikmėms, gerinti piliečių socialines sąlygas, kas yra svarbu visapusiškam žmonių vystymuisi užtikrinti.

Svarbus šalies gerovės rodiklis yra nacionalinis skurdo lygis, matuojamais procentais. Kuo aukštesnis skurdo procentas, tuo daugiau šalies žmonių gyvena žemiau skurdo ribos. Moldovos skurdo lygis 1999 – 2007 m. mažėjo:

Šaltinis: sudaryta autorės, 2008

16 pav. Moldovos skurdo lygio pokytis 1999 – 2007 m., %

Iš aukščiau pateiktų duomenų galima teigti, kad, 1999 – 2007 m., globalėjant Moldovos santykiams su kitomis šalimis, atsiveriant jos ekonomikai, didėjant prekių ir paslaugų bei pinigų srautų apimtims, vyko Moldovos ekonominių ir socialinių sąlygų gerėjimas, ko pasėkoje šalis vystėsi. Tai parodo ir didelis skurdo lygio pokytis Moldovoje 1999 – 2007 m. Pradedant nuo analizuojamo laikotarpio pradžios, skurdo lygis Moldovoje 1999 m. buvo net 73,00 proc., dėka įvairių tarptautinių sutarčių atveriamų galimybių, laisvėjančios ekonomikos, 2001 m. skurdo lygis nukrito iki 54,60 proc., ir paskui palaipsniui mažėjo, kol 2007 m. skurdo lygis Moldovoje nukrito iki 25,80 proc. – tai mažiausia skurdo riba analizuojamu laikotarpiu ir kartu didelis pasiekimas visų į Moldovos pusę nukreiptų tarptautinių šalių susitarimų bei Moldovos bendradarbiavimo su tarptautinėmis institucijomis pasekmė. Įvertinant analizės metu gautus duomenis, parodytus skirtingose šio darbo lentelėse bei paveiksluose, galima teigti, kad prekybos bei finansų globalizacija turi teigiamos įtakos

besivystančių šalių plėtrai. Tačiau reikia detaliai stebėti prekybos bei finansų globalizacijos poveikį skirtingiems šalies sektoriams. Teigiamam prekybos bei finansų globalizacijos poveikiui atsiskleisti turi įtakos atitinkamos šalies viešo administravimo struktūros, lemiančios viešąją valstybės politiką, įvairių įstatymų priėmimą ir pan.. Svarbu, kad jos, šiomis ūkio krizės sąlygomis, būtų pakankamai lanksčios.. Apibendrinus galima išskirti tokius *tyrimo rezultatus*:

- Analizuojamu laikotarpiu prekybos bei finansų globalizacija turėjo teigiamos įtakos Moldovos vystymuisi – ekonominiai ir socialiniai rodikliai rodo bendrą šalies būklės gerėjimą ir vystimąsi.
- Moldova yra priklausoma nuo įvairių išorės veiksnių, todėl reikia stiprinti jos atsparumą šokams.
- Siekiant gauti teigiamos naudos iš globalizacijos, bei kuriant ir taikant įvairias ekonomikos, socialinių sąlygų vystymo programas, reikia nepamiršti atsižvelgti į kiekvienos šalies specifiškumą, jos mikroekonominę, makroekonominę, kultūrinę ir kitas aplinkas.

Pasiūlymai:

1. Modelį reikėtų taikyti turint visus detalius duomenis, kitaip sunku jį pritaikyti praktikoje bei analizuoti skirtingus kriterijus.

2. Modelį būtų galima patobulinti papildant jį atskiru paramos, kurias skiria tarptautinės finansų organizacijos, veiksmu bei detalizuojant prekybos globalizaciją pagal tam tikras sutartis (t.y. žiūrint, kiek kiekviena, pvz., liberalios prekybos sutartis, mažino, didino tarifus, kokių teikė lengvatų ir pan.).

3. Tikslių duomenų bei priežastingumo sąryšių gavimui, modelį būtų galima papildyti ekonometrinėmis formulėmis.

Įvertinant visą tyrimą galima daryti išvadą, kad *hipotezė pasitvirtino*.

IŠVADOS

1. Mokslinėje literatūroje pateikiama įvairių globalizacijos apibrėžimų. Pasaulio Bankas globalizaciją apibūdina kaip augančią ekonomikos ir visuomenės integraciją pasaulyje. Europos Parlamentas teigia, kad globalizacija, tai išsiplėtusi pasaulinė prekių, paslaugų, darbo ir kapitalo srautų rinka, sustiprinta informacijos revoliucijos. Tiksliai nesutariama dėl globalizacijos sąvokos apibrėžimų bei priežastingumo. Skiriamos tokios globalizacijos priežastys: 1) *technologiniai pasiekimai* – jie sumažino komunikacijos bei logistikos kaštus, duomenų saugojimo bei apdorojimo, atstatymo kaštus, tai leido daugelį operacijų atlikti greičiau, neišeinant iš biuro ribų; 2) *prekybos liberalizavimas* bei kitos ekonominės liberalizacijos formos sumažino protekcionizmą prekybai, nuvedamos prie laisvesnės pasaulio prekybos sistemos; 3) *pasikeitimai institucijose, organizacijose*, jie siejami su lengvesniu tų organizacijų, institucijų pasiekiamumu dėl technologinių pokyčių bei globalesniu tų organizacijų vadovų supratimu, kurį įtakojo komunikacijos sferos pasikeitimai; 4) *tarptautinis susitarimas dėl ideologijos*, apimantis tikėjimą teigiamu rinkos ekonomikos bei laisvos tarptautinės prekybos žmonių gerovei idėja; 5) *kultūros vystymasis*, apimantis menus, šiuolaikinę kultūrą, globalias masinės informacijos priemones, išsiplėtusį anglų kalbos naudojimą tarptautinei komunikacijai ir kt..

2. Mokslinėje literatūroje pažymima, kad prekybos bei finansų globalizacija turi itin didelės įtakos besivystančių šalių plėtrai. *Laisvoji (liberalioji) prekyba* – tai valstybė ekonominė politika, kai be jokių muitų ir suvaržymų visos šalys naudojasi tarptautinio teritorinio gamybos specializavimo privalumais. Prekybos globalizacija besivystančioms šalims suteikia papildomos naudos vystymuisi, nes skatina tarptautinį darbo pasidalijimą ir kooperaciją, skatina konkurencinį pranašumą, tokiu būdu ir efektyvesnę gamybą, padeda daug efektyviau paskirstyti išteklius, tai turi teigiamų padarinių besivystančių šalių ekonominiams ir socialiniams rodikliams. Tarptautinių finansų rinkų globalizacija yra glaudžiai susijusi su procesais, vykstančiais pasaulinėje prekyboje, su daugelio šalių poreikių augimu, finansuojant ir aprūpinant prekių srautų judėjimą, taip pat atskirų valstybių išėjimu į pasaulinę rinką. Finansų globalizacija padeda besivystančių šalių vystymuisi tiesiogiai ir netiesiogiai. Tiesiogiai ji skatina nacionalinių santaupų augimą, kapitalo kaštų mažėjimą, technologijų perkėlimą iš išsivysčiusių į besivystančias šalis, nacionalinio finansinio sektoriaus vystymąsi. Netiesiogiai finansų globalizacija skatina specializavimąsi dėl geresnio valdymo bei makroekonominių rodiklių gerėjimą dėl konkurencijos.

3. Prekybos bei finansų globalizacijos įtakai besivystančių šalių plėtrai vertinti, buvo suformuotas faktoriinės analizės modelis. Tyrimo modelyje svarbiausieji veiksniai, darantys įtaką besivystančių šalių plėtrai, suklasifikuoti į kelias grupes: tarptautinę prekybą bei protekcionistinę prekybą (prekybos globalizacija) bei pinigų rinką ir kapitalo rinką (finansų globalizacija) bei išskirti pačią plėtrą sąlygojantys veiksniai. Remiantis atlikta mokslinės literatūros, teisinių, finansinių ir statistinių duomenų analize bei pastebėtais dėsningumais, plėtros veiksnių ir jiems įtaką darančių

veiksnių sankirtoje išskirti pagrindiniai kriterijai: gamybos našumo pasikeitimas, didesnis / mažesnis gamybos išteklių prieinamumas, gamybos kaštų pasikeitimas, gamybos apimčių pasikeitimas, konkurencijos pasikeitimas, kainų lygio pokytis, vartojimo lygio kitimas, nedarbo lygio pokytis, darbo užmokesčio pasikeitimas, išsilavinimas, pokyčiai pragyvenimo lygyje. Tyrimo modelis tikrintas realioje aplinkoje besivystančios šalies pavyzdžiu (pasirinkta Moldovos Respublika).

4. Analizuojant pasirinktą besivystančią Moldovos šalį pastebėta, kad prekybos bei finansų globalizacija turėjo teigiamą poveikį Moldovos vystymuisi, nors besivystydama šalis patyrė keletą ekonominių šokų, paveikusių jos socialinius bei ekonominius rodiklius. Moldovos ekonominiai, socialiniai, kultūriniai santykiai globalėjo palengva šiai šaliai tapus nepriklausoma 1991 m. rugpjūčio 29 d. Iš pradžių Moldova pagrindinius prekybinius santykius vystė su buvusiomis Rytų bloko šalimis. Ji tapo NVS nare ir ilgą laiką importavo bei eksportavo į šias šalis. Moldovos ekonomika buvo analizuojama 1999 – 2007 m. Galima pažymėti keletą įvykių, neigiamai paveikusių bendrą šalies ūkio vystymąsi. 2001 – 2002 m. Moldovoje buvo įvyko keletas sausrų, neigiamai paveikusių vartojimą bei BVP augimą. Vėliau, 2006 m. Rusija uždraudė Moldovos vyno eksportą į Rusiją iš Moldovos, dėl to taip pat krito BVP augimo tempas. 2007 m. Rusija padidino Moldovai kuro kainas, tai lėmė kai kurių prekių kainų išaugimą, bei 2007 m. Rumunijai bei Bulgarijai įstojus į ES Moldovai užsivėrė jos eksporto keliai į šias šalis. Nepaisant šių neigiamų Moldovos ekonomikai veiksnių, vyko ekonominių ir socialinių sąlygų gerėjimas. To atspindys yra Moldovos skurdo lygio sumažėjimas. 1999 m. jis buvo 73,00 proc., o 2007 m. Moldovos skurdo lygis sumažėjo iki 25,80 proc. Pažymėtina tai, kad dauguma Moldovos gyventojų, gaunančių mažas pajamas bei neturinčių darbo susitelkę kaimo vietovėse, todėl turėtų būti atitinkamos vystymo programos, nukreiptos į ekonominių bei socialinių Moldovos kaimo gyventojų sąlygų gerinimą. Be to, reikia stiprinti šalies atsparumą įvairiems ekonominiams šokams.

LITERATŪRA

1. **Bernatonytė D.** Tarptautinė prekyba: vadovėlis. – Kaunas: Technologija, 2007. – 455 p. – ISBN 9955-25-175-1
2. **Davulis G.** Ekonomikos teorija: vadovėlis. – Vilnius, MRU leidybos centras, 2003. – 359 p. – ISBN 9955-563-29-X
3. **Grižas A.R.** Globaliniai ekonominiai procesai. – Vilnius: Ekonomikos mokymo centras, 2006. – 106 p. – ISBN 9986-826-24-1
4. **Held D.** Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra. – Vilnius: Margi raštai, 2002. – 540 p. – ISBN 9986-09-242-6
5. Makroekonomika: vadovėlis / moksliniai redaktoriai V. Snieška ir J. Čburienė, 2006. – Kaunas: Technologija. – 637 p. – ISBN 9955-09-826-0
6. **Rutkauskas A.V.** Finansų rinkos institucijos. – Vilnius: Technika, 1998. – 420 p. – ISBN 9986-05-367-6
7. **Starkienė G.** Tarptautinės prekybos finansavimas: rizika, mokėjimai, kreditavimas. – Kaunas: Technologija, 2002. – 318 p. – ISBN 9955-09-165-7
8. **Steger M.B.** Globalizacija: labai trumpas įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2008. – 207 p. – ISBN 978-9955-682-875
9. **Tidikis R.** Socialinių mokslų tyrimų metodologija: vadovėlis. – Vilnius: MRU leidybos centras, 2003. – 626 p. – ISBN 9955-563-26-5
10. **Andrejevas V.** Moldova tarp didžiulių geopolitikos girnų, 2008. <http://www.geopolitika.lt/?artc=1752> [žiūrėta 2008 11 8]
11. **Ekonominės plėtros apibrėžimai**, 2008. www.nrda.lt/atacmentai/pagr%20ek%20pl%20koncept.ppt [žiūrėta 2008 09 27]
12. **Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl ES ir Moldovos santykių: organizuotos pilietinės visuomenės vaidmuo**, 2008. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:120:0089:0095:LT:PDF> [žiūrėta 2008 11 15]
13. **Globalizacijos poveikis vidaus rinkai**, 2006. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:290E:0104:0107:LT:PDF> [žiūrėta 2008 09 18].
14. **Guogis A.** Apie globalizacijos sampratą, 2007. <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/66891> [žiūrėta 2008 06 06]
15. **Jungtinių Tautų vystymo programa Lietuvoje**, 1992. <http://www.undp.lt/lt/index.html?id=99> [žiūrėta 2008 09 06]
16. Lietuvos bankas, 2008. <http://www.lb.lt/exchange/default.asp> [žiūrėta 2008 11 28]

17. **Moldovos ekonomika neatsiejama nuo emigrantų,** 2007. <http://www.jtn.lt/Naujienos/NewsInfo.aspx?ID=20115&lang=lt> [žiūrėta 2008 10 26]
18. Nacionalinė regionų plėtros agentūra, 2008. <http://www.nrda.lt/atacrementai/pagr%20ek%20pl%20koncept.ppt> [žiūrėta 2008 10 23]
19. **Puleikytė K.** Globalizacija: Kas tai?, 2006. <http://www.geopolitika.lt/?artc=280> [žiūrėta 2008 06 06]
20. **Strateginių studijų centras.** Moldovos įvykių apžvalga Nr. 73, 2008. [http://www.ssc-lietuva.lt/picture/upload/pazyma_moldova_nr_073_20080102\(1\).pdf](http://www.ssc-lietuva.lt/picture/upload/pazyma_moldova_nr_073_20080102(1).pdf) [žiūrėta 2008 11 15]
21. **Važgauskaitė J.** Globalizacija: galimos apibrėžtys, 2005. <http://www.skrynia.lt/modules.php?name=News&file=article&sid=1067> [žiūrėta 2008 06 06]
22. **Wikipedia,** 2008. http://lt.wikipedia.org/wiki/Adamas_Smitas [žiūrėta 2008 10 06]
23. **Atlas of global development:** [a visual guide to the world greatest challenges / The World Bank], 2007. – 144 p. – ISBN 978-0-8213-6856-5
24. **Bhagwati, Jagdish N.** In defence of globalization. – New York: Oxford University Press, 2004. – 308 p. – ISBN 0-19-517025-3
25. **Economics of Globalisation** / Edited by Partha Gangopadhyay, Manas Chaterji. – Aldershot: Ashgate, 2005. – 314 p. – ISBN 0-7546-4137-6
26. **Economic Development and Multilateral Trade Cooperation** / edited by Simon J. Evenett and Bernard M. Hoekman. – Washington: The World Bank, 2006. – 477 p. – ISBN 0-8213-6063-9
27. **Goldin I., Reinert. K.** Globalization for development: trade, finance, aid, migration and policy. – Washington: The World Bank, 2006. – 308 p. – ISBN 0-8213-6274-7
28. **Globalization: state of the art and perspectives** / edited by Stefan A. Schrim. – London New York (N.Y.): Routledge: Taylor & Francis Group, 2007. – 229 p. – ISBN 0-415-40566-1
29. **Globalization and development. Global outlook.** Jungtinių tautų ekonominės komisijos Lotynų Amerikai ir Karibams leidinys internete <http://www.eclac.cl/publicaciones/xml/0/10030/Globalization-Chap1.pdf> [žiūrėta 2008 09 07]
30. **International Monetary Fund. Republic of Moldova, Statistical Appendix.** IMF Country Report No. 08 / 132. – Washington: International Monetary Fund, 2008.- 36 p.
31. **Nafziger E.W.** Economic development. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – 846 p. – ISBN 0-521-82966-6
32. **Panić M.** Globalization and national economic welfare. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2003. – 286 p. – ISBN 0-333-77283-0 Todaro M.P., Smith S.C. Economic Development . – Boston: Addison-Wesley, 2003. – 829 p. – ISBN 0-273-65549-3
33. **About Moldova,** 2008. <http://www.moldova.org/pagini/eng/1/> [žiūrėta 2008 10 26]

34. **Center for Global Development**, Bureau for European and Eurasian Affairs, 2008. <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5357.htm> [žiūrėta 2008 11 15]
35. **European Commission**. The Republic of Moldova, 2008. http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/countries/moldova/index_en.htm [žiūrėta 2008 11 15]
36. **European Council**. Moldova Action Programme 2003. http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/regional-cooperation/enpi-east/documents/annual_programmes/moldova_2003_en.pdf [žiūrėta 2008 11 15]
37. **Globalization and liberalization: The impact on developing countries**. United Nations publication / Barbara Stalling.- Chile: Printed in United Nations, 2001. – 39 p. – ISBN 92-1-121313-4 <http://www.google.lt/search?hl=lt&q=globalization+impact+on+developing+countries&meta> [žiūrėta 2008 10 12]
38. **Federal Research Division of the Library of Congress**. Moldova Foreign Trade, 1995. <http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-8840.html> [žiūrėta 2008 11 15]
39. **International Monetary Fund**. Global Trade Liberalization and Developing countries, 2001. <http://www.imf.org/external/np/exr/ib/2001/110801.htm#i> [žiūrėta 2008 10 06]
40. **International Monetary Fund**. Effects of Financial Globalization on Developing Countries: some empirical evidence, 2003. www.imf.org/external/np/res/docs/2003/031703.pdf [žiūrėta 2008 10 17]
41. **International Monetary Fund**, Special Data Dissemination Standard, 2008. <http://www.imf.org/external/country/mda/index.htm> [žiūrėta 2008 10 11]
42. **Mengrong S.** Economic Globalization and the fate of Contemporary Socialism, 2008. <http://www.globaljusticecenter.org/papers/song.htm> [žiūrėta 2008 09 06]
43. **National Bank of Moldova: Statistics**, 2008. <http://www.bnm.md/en/statistics> [žiūrėta 2008 11 16]
44. **Nacional Bureau Of Statistics of the Republic of Moldova**, 2008. www.statistica.md [žiūrėta 2008 10 06]
45. **United Nations**. Moldova country profile, 2008. http://www.un.md/country_prof/ [žiūrėta 2008 11 15].
46. **United Nations Development Programme**. Capacity 21 – Moldova 21 – National Strategy for Sustainable Development, 2008. <http://www.capacity.undp.org/index.cfm?module=Projects&page=Project&ProjID=718> [žiūrėta 2008 11 15]
47. **United Nations Development Programme**, Republic of Moldova, 2008. <http://www.undp.md/publications/NHDRs.shtml> [žiūrėta 2008 10 06]
48. **World Bank**, 2008. <http://www1.worldbank.org/economicpolicy/globalization> [žiūrėta 2008 09 06]

49. **World Bank: Moldova at a glance**, 2008 http://devdata.worldbank.org/AAG/mda_aag.pdf
[žiūrėta 2008 11 02]
50. **World Trade Organization, 2008** http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/whatis_e.htm
[žiūrėta 2008 09 06]
51. **World Trade Organization, Moldova and WTO**, 2008.
http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/moldova_e.htm#top [žiūrėta 2008 11 02]

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS

Arlauskaitė V. Globalizacijos (prekybos ir finansų) įtaka besivystančių šalių plėtrai / Viešojo administravimo magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. N. Udrėnas. – Vilnius: Mykolo Riomerio Universitetas, Strateginio valdymo ir politikos fakultetas, 2008, 76 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuota ir įvertina prekybos bei finansų globalizacijos įtaka besivystančių šalių plėtrai. Pirmojoje darbo dalyje teoriniu aspektu apibrėžta globalizacijos samprata, nurodytos įvairios jos priežastys, nusakyta globalizacijos ryšys su besivystančių šalių plėtra, apibūdinta prekybos bei finansų globalizacija ir nurodytas jų poveikis besivystančioms šalims. Antrojoje dalyje pateikiami tyrimo etapai ir nustatomos tyrimo problemos, sukuriama tyrimo metodologija, skirta prekybos bei finansų globalizacijos įtakos besivystančių šalių plėtrai vertinti bei pagrindžiamas tyrimo instrumentarijus. Trečiojoje darbo dalyje faktorinės analizės modelis tikrinamas pasirinktos besivystančios šalies pavyzdžiu ir suformuluojami tyrimo rezultatai.

Pagrindiniai žodžiai: globalizacija, prekybos globalizacija, finansų globalizacija, prekybos bei finansų globalizacijos įtaka vystymuisi.

Arlauskaite V. The Impact of Globalization (trade and financial) on Development of Developing Countries / Master's work in Public Administration. Supervisor assoc. prof. dr. N. Udrėnas. – Vilnius: Faculty of Strategic management and Policy, Mykolas Riomeris University, 2008, 76 p.

ANNOTATION

This Master's work analyzes and evaluates the impact of trade and financial globalization on development of developing countries. The theoretical part of Master's work is based on the explanation of conception of globalization and its causes, description of the link between trade and financial globalization and development of developing countries and its impact on development. The second part of Master's work presents the stages of research, indicates research problems, and originates the research methodic of impact of trade and financial globalization on developing countries. Originated research methodic it's adapted in reality with example of developing country in the third part of Master's work.

Key words: Globalization, trade globalization, financial globalization, Impact of trade and financial globalization on development of developing countries.

Arlauskaitė V. Globalizacijos (prekybos ir finansų) įtaka besivystančių šalių plėtrai / Viešojo administravimo magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. N. Udrėnas. – Vilnius: Mykolo Riomerio Universitetas, Strateginio valdymo ir politikos fakultetas, 2008, 76 p.

SANTRAUKA

Jau keletą dešimtmečių diskutuojama apie globalizacijos sampratą, jos priežastis bei poveikį šalims, jų vystymuisi. Vieningos nuomonės apie globalizacijos poveikį, būdų tam poveikiui matuoti nėra. Šiame Magistro baigiamajame darbe išanalizuota ir įvertinta prekybos bei finansų globalizacijos įtaka besivystančių šalių plėtrai. Darbo mokslinį ir praktinį *naujumą* sudaro prekybos bei finansų globalizacijos poveikio besivystančioms šalims veiksnių tyrimo instrumentarijaus pagrindimas ir jo taikymas realioje aplinkoje, pasirinktos šalies pavyzdžiu.

Tyrimo *problema* – kaip prekybos bei finansų globalizacija veikia besivystančios šalies plėtrą?

Tyrimo *objektas* – besivystančios šalies ekonomika prekybos ir finansų globalizacijos įtakoje.

Tyrimo *dalykas* – pasirinktos šalies plėtra.

Šio darbo *tikslas* – atskleisti prekybos ir finansų globalizacijos įtakos besivystančios šalies plėtrai teorinius pagrindus, parengti šios įtakos faktorinės analizės modelį ir patikrinti jį pasirinktos šalies pavyzdžiu.

Darbo tikslui pasiekti nustatomi tokie *uždaviniai*:

1. Apibūdinti globalizacijos sampratą bei priežastis.
2. Ištirti teorinius prekybos bei finansų globalizacijos poveikio besivystančioms šalims aspektus.
3. Suformuoti prekybos bei finansų globalizacijos įtakos besivystančios šalies plėtrai vertinimo kriterijus.
4. Išanalizuoti Moldovos plėtrą suformuluotų įtakos kriterijų pagrindu.

Tyrimo *hipotezė* – globalizacija, didindama prekybos bei finansų srautus tarp šalių, sukuria geresnes sąlygas tų šalių vystymuisi. Tyrimo modelyje svarbiausieji veiksniai, darantys įtaką besivystančių šalių plėtrai, suklasifikuoti į kelias grupes: tarptautinę prekybą bei protekcionistinę prekybą (prekybos globalizacija) bei pinigų rinką ir kapitalo rinką (finansų globalizacija) bei išskirti pačią plėtrą sąlygojantys veiksniai. Remiantis atlikta mokslinės literatūros, teisinių, finansinių ir statistinių duomenų analize bei pastebėtais dėsningumais, plėtros veiksnių ir jiems įtaką darančių veiksnių sankirtoje išskirti pagrindiniai kriterijai.

Tyrimo rezultatai parodė, kad analizuojamu laikotarpiu prekybos bei finansų globalizacija turėjo teigiamos įtakos Moldovos vystymuisi – ekonominiai ir socialiniai rodikliai rodo bendrą šalies būklės gerėjimą ir vystymąsi. Moldova yra priklausoma nuo įvairių išorės veiksnių, todėl reikia stiprinti jos atsparumą šokams. Siekiant gauti teigiamos naudos iš globalizacijos, bei kuriant ir taikant įvairias ekonomikos, socialinių sąlygų vystymo programas, reikia nepamiršti atsižvelgti į kiekvienos šalies specifiškumą, jos mikroekonominę, makroekonominę, kultūrinę ir kitas aplinkas.

Atlikus tyrimą, nustatyta, kad hipotezė pasitvirtino

Pirmojoje darbo dalyje teoriniu aspektu apibrėžta globalizacijos samprata, nurodytos įvairios jos priešastys, nusakytas globalizacijos ryšys su besivystančių šalių plėtra, apibūdinta prekybos bei finansų globalizacija ir nurodytas jų poveikis besivystančioms šalims. Antrojoje dalyje pateikiami tyrimo etapai ir nustatomos tyrimo problemos, sukuriama tyrimo metodologija, skirta prekybos bei finansų globalizacijos įtakos besivystančių šalių plėtrai vertinti bei pagrindžiamas tyrimo instrumentarijus. Trečiojoje darbo dalyje faktorinės analizės modelis tikrinamas pasirinktos besivystančios šalies pavyzdžiu ir suformuluojami tyrimo rezultatai.

Arlauskaite V. The Impact of Globalization (trade and financial) on Development of Developing Countries / Master's work in public administration. Supervisor assoc. prof. dr. N. Udrėnas. – Vilnius: Faculty of Strategic management and Policy, Mykolas Riomeris University, 2008, 76 p.

SUMMARY

The discussion about the concept of globalization, its causes and impact on countries development rises already several decades. There is no single opinion and evaluation method of globalization and its impact. This Master's work analyses and evaluated the impact of trade and financial globalization on development of developing countries. The *novelty* of this work is created methodology for trade and globalization impact on development of developing countries and its application in real environment by choosing its adaptation in developing county.

The research *problem* - how does trade and financial globalization affects the development of developing county?

The *object* of the research – the economy of developing country under impact of trade and financial globalization.

The *subject* of the research – development of certain country.

The *purpose* of the research – to explain the impact of trade and financial globalization on development of developing countries in theoretical basis, to prepare the methodology of its impact on economy of developing country and to adapt this methodology in a real environment.

The goals of the Master's work:

1. To describe the concept of globalization and its causes.
2. To investigate the impact of trade and financial globalization on development of developing country in theoretical basis.
3. To form evaluation criteria of impact of trade and financial globalization on development of developing countries.
4. To analyze the development of Moldova in terms of formed criteria.

The *hypothesis* of the work – globalization, by increasing the flows of goods and finances between countries creates better conditions for development of those countries.

The research showed that trade and financial globalization had a positive impact on development of Moldova's economy. It is dependant on various exterior factors, and its the reason for strengthening its resistance for various economic shocks. Different development models need a specific attitude towards the country it will be implementing referring to this country's specific microeconomic, macroeconomic, social and cultural conditions.

The theoretical part of Master's work is based on the explanation of conception of globalization and its causes, description of the link between trade and financial globalization and development of

developing countries and its impact on development. The second part of Master's work presents the stages of research, indicates research problems, and originates the research methodic of impact of trade and financial globalization on developing countries. Originated research methodic it's adapted in reality with example of developing country in the third part of Master's work.

PRIEDAI

**PREKYBOS IR FINANSŲ GLOBALIZACIJOS ĮTAKOS BESIVYSTANČIŲ ŠALIŲ PLĖTRAI VERTINIMO
FAKTORINĖS ANALIZĖS MODELIS**

		1. Ekonominė plėtra		2. Socialinė plėtra	
		1.1. Gamyba	1.2. Prekyba ir paslaugos	2.1. Užimtumas	2.2. Socialinių sąlygų gerėjimas
1. Prekybos globalizacija	1.1. Prekybos liberalizavimas	1.1.1. Gamybos našumo pasikeitimas	1.2.1. Konkurencijos pasikeitimas	2.1.1. Nedarbo lygio pokytis	2.2.1. Išsilavinimas
	1.2. Protekcionizmas	1.1.2. Didesnis / mažesnis gamybos išteklių prieinamumas	1.2.2. Kainų lygio pokytis		
2. Finansų globalizacija	2.1. Pinigų rinka	1.1.3. Gamybos kaštų pasikeitimas	1.2.3. Vartojimo lygio kitimas	2.1.2. Darbo užmokesčio pasikeitimas	2.2.2. Pokyčiai pragyvenimo lygyje
	2.2. Kapitalo rinka	1.1.4. Gamybos apimčių pasikeitimas			

STATISTINIAI DUOMENYS

Metai	1999	2001	2003	2005	2007
Importuojamas metalas ir metalo konstrukcijos, tūkst. JAV dol.	24953,20	37652,80	70251,60	10600,50	336691,60
Importuojamos mašinos, įrengimai, elektroninė įranga, tūkst.. JAV dol.	69253,10	123898,40	213984,00	312994,90	544626,00
Užsienio investuotojų lėšos fiksuoto kapitalo dalyje, mln. MDL	598,80	450,20	535,20	1414,00	-
BVP vienam gyventojui, MDL	3379,00	5247,00	7646,00	10225,00	14898,00
Pramonės įmonių pagaminta produkcija, mln. MDL	7190,80	10427,60	15963,10	20770,20	26186,80
Žemės ūkio įmonių pagaminta produkcija, mln. MDL	6396,00	8646,00	10354,00	11937,00	12550,00
Pramonės įmonėse dirbančių darbuotojų skaičius	1,183,000	1,154,000	1,234,000	1,259,000	-
Importas iš NVS šalių, tūkst. JAV dol.	241977,10	340198,70	593352,30	905207,80	13337,70
Importas iš ES šalių, tūkst.. JAV dol.	283635,70	431438,80	633431,50	1038777,00	1681308,90
Importas iš kitų šalių, tūkst. JAV dol.	60755,20	120590,90	175563,30	348306,80	674845,00
Eksportas, tūkst.. JAV dol.	463432,40	565494,90	789933,60	1091254,50	1341797,50
Nacionalinės pajamos vienam gyventojui, USD	400,00 (2000 m.)	400,00 (2000 m.)	590,00	940,00	1260,00
BVP augimo tempas, %	-3,40	6,10	6,60	7,50	3,30
Eksportas į NVS šalis, tūkst. JAV dol	253640,20	344377,10	432564,70	551367,00	679284,70
Eksportas į ES šalis, tūkst. JAV dol.	177175,80	182435,30	307450,60	443366,80	679284,50
Eksportas į kitas šalis, tūkst. JAV dol.	32616,40	38682,50	58918,30	96520,70	112234,20
BVP mln. MDL	12322,00	19052,00	27619,00	36755,00	53354,00
TUI srautai, mln. JAV dol.	37,00	155,60	73,80	197,40	448,00
Tarptautinių organizacijų dotacijos biudžetui, mln. MDL.	-	-	1,00	282,00	598,00
Tarptautinių organizacijų dotacijos įvairiems projektams, mln. MDL	-	-	72,00	177,00	321,00
Infliacija, %	39,00	9,60	11,60	11,90	14,10

Lentelės tęsinys

Maisto produktų kainų indekso pokytis, %	44,00	6,10	20,00	8,70	15,40
Ne maisto produktų kainų indekso pokytis, %	35,60	7,90	11,50	14,90	11,60
Pramonės produkcijos kainų indekso pokytis, %	44,00	12,30	7,80	5,30	26,50
Namų ūkio vid. disponuojamos pajamos, MDL	133,40	241,00	422,40	568,60	-
Rezidentų skaičius	3,6499	3,6351	3,6183	3,6004	3,5811
Gyvenantys mieste, mln. žm.	1,5168	1,4864	1,4841	1,476	1,478
Gyvenantys kaime, mln. žm.	2,1331	2,1487	2,1342	2,1244	2,1031
Gyvenantys mieste, %	41,60	40,90	41,00	41,00	41,30
Gyvenantys kaime, %	58,40	59,10	59,00	59,00	58,70
Nedarbo lygis, %	11,10	7,30	7,90	7,30	7,30
Dirbantys vyrai, tūkst. žm.	1072,40	1134,80	1002,00	968,10	1072,40
Dirbančios moterys, tūkst. žm	422,60	364,20	354,00	350,90	422,60
Vidutinė mėnesinė pensija 1 pensijinio amžiaus gyventojui, MDL	82,80	135,80	210,60	343,40	-
Nominali mėnesinė vid. alga 1 dirbančiajam, MDL	304,60	543,70	890,80	1319,00	2457,90
Namų ūkio disponuojamos pajamos 1 nariui, MDL	133,40	241,00	422,40	568,60	-
Vienkartinė išmoka gimstant vaikui, MDL	144,00	245,00	420,00	500,00	800,00
Medicinos punktai ar poliklinikos, vnt.	473	545	577	654	654
Palūkanų norma verslo klientams (kreditams, ilgesniems nei 5 m.), %	-	-	19,10	18,95	18,75
Palūkanų norma individualiems klientams (kreditams, ilgesniems nei 5 m.), %	-	-	23,42	22,19	18,36
Išduoti kreditai verslo klientams, mln. MDL	-	-	4584927,57	7898268,43	992470,98
Išduoti kreditai privatiems klientams, mln. MDL	-	-	2367931,87	1128627,41	3261003,19
Vyriausybės išlaidos socialinei kultūrinei veiklai, mln. MDL	1460,60	2063,10	3352,80	8819,20	-
Skurdo lygis, %	73,00	54,60	29,00	29,00	25,80

Šaltiniai: sudaryta pagal: National Bureau of Statistics of Moldova, 2008

National Bank of Moldova: Statistics, 2008

United Nations Development Programme: Republic of Moldova, 2008

International Monetary Fund, Moldova Statistical Appendix, 2008